

Slecht?

Katrien Vandewoude
2014

Bette keek recht in mijn ogen. Haar kwade blik priemde door me heen. Ik kwam net uit onze kippenren en wilde naar mijn scapulier grijpen en een kruisteken maken. Maar aan mijn linkerarm hing een mand met eieren en de lege teil van het kippenvoer hield ik mijn rechterhand. ‘God zij gezegend, vandaag is het maandag,’ mompelde ik binnen in mijn mond. Die woorden moest ik van tante Elodie uitspreken als ik naar Bette keek.

‘Bang van mijn zus, Madeleine?’ Mathilde dook vlak achter Bette op. Bette keek al niet meer naar me. Ze stond voorovergebogen, haar handen onder haar kin, haar ogen verborgen onder donkere slierten haar. Maar ik zag die ogen nog voor me: groot, wit en rond met een zwarte bol in het midden. Ik rilde, ondanks de warme lentezon.

‘Nee,’ zei ik vlug en keek naar de punten van mijn klompen.

‘Wel waar.’ Mathilde duwde Bette meer naar voren, dichterbij me toe.

De teil in mijn hand bleef niet stil. De kwade blik van Bette bracht ongeluk. Iedereen meed haar, niemand keek in haar ogen.

‘Ugh,’ deed Bette. Ze had geen woorden, alleen maar klanken.

Ik keek naar de teil met voer. ‘Ik ben niet bang,’ zei ik en ik drukte hard op ‘niet’ alsof ik haar daarmee weg kon jagen.

‘Wel waar, je durft haar niet aan te kijken.’

‘Ga weg,’ smeekte ik.

‘Je staat te beven,’ zei Mathilde. Ze trok haar bovenlip op. Haar tanden waren onwaarschijnlijk wit. Ze gromde. Het leek een tevreden grom.

‘Af,’ zei ze tegen Bette. Ze pakte haar beet bij haar arm, trok haar van bij me weg. Bette wankelde, zette een pas of twee en vond haar evenwicht weer. Haar hoofd kroop diep tussen haar schouders. Ze begon de wiegen, van voor naar achter, van voor naar achter.

Mathilde kwam dichterbij bij me staan. Ik deinsde achteruit. Ze stonk zo erg dat ik er haast moest van kotsen.

‘Die nieuwe schoolmeester, die woont toch bij jullie?’ vroeg ze.

Ik knikte. Meester Hector was sinds enkele maanden bij ons in de kost.

‘Hij kwam bij ons thuis. Hij wilde ons naar school doen gaan.’ Met de rug van haar hand veegde ze het snot van onder haar neus en wreef dat aan haar schort. Die was ooit zwart geweest, dat zag ik aan de randjes, maar was grijs van het vuil. ‘Hij zei dat binnenkort alle kinderen verplicht naar school moeten. Je had het gezicht van onze Jef en ons Germaine moeten zien.’

Jef en Germaine waren haar oudere broer en zus. Ik keek haar aan.

‘Onze Jef deed dit.’ Ze tikte met haar vinger tegen haar voorhoofd. ‘Hij zei dat Bette op school niets kon doen. Maar nee, Bette bedoelde meester Hector niet, die zou beter af zijn in een gesticht. Hij wilde vooral mij naar school sturen. Ons Germaine zei toen dat ik al in de winter bij de nonnen naar

school ging en dat er bij ons thuis genoeg werk was sinds moeder dood was en dat ik mijn tijd niet moest verspillen met geleerdheid en zeker niet met naaien en breien. Dat was voor mensen die niets anders te doen hadden.’

‘O,’ Ik liet de lege teil van het kippenvoer zakken en knikte.

‘Zo klein werd dat schoolmeestertje.’ Meester Hector paste net tussen de duim en de wijsvinger van Mathilde.

‘Ik ga niet naar school,’ zei ze nog eens.

‘Nee,’ zei ik. Veel kinderen gingen net als zij niet naar school. Of ze kwamen alleen in de winter omdat ze in de zomer hun ouders op het land hielpen. Mathilde leek op een of ander manier ook te oud om naar school te gaan. Ze was nochtans jonger dan ik.

Ze kwam heel langzaam nog wat dichterbij. ‘Meester Hector met zijn schone manieren,’ snoof ze.

Ik knikte vlug van ja.

‘Maar dat lijkt maar zo.’

‘?’

‘Ik weet iets over hem.’ Ze stond nu pal voor me. Ik stond met mijn rug tegen het poortje van het kippenhok.

‘Wil je het zien?’ fluisterde ze.

‘?’

‘Kom mee.’

‘...’

‘Of durf je niet?’ Ze stak haar dikke buik vooruit.

‘Ik ...’

‘Je mag niet van je moeder,’ zei ze. ‘Denk je dat ik met mijn oren in mijn zak loop? Dat ik niet weet wat er over ons wordt verteld?’

Nee, het mocht niet van moeder. Mathilde was de dochter van Lomme, een trimard. Trimards waren ‘slecht volk’. Ze lieten hun gezin in de steek en gingen van februari tot november op grote boerderijen over de grens werken. Ze gingen daar op zondag nooit naar de mis maar wel naar herbergen om zich te bedrinken. Ooit was ik een keer met vader en moeder over de grens geweest. De grens had ik niet gezien, er was geen lijn of hek. We moesten wel even stoppen voor de grenswachter. Maar eens over de grens was alles vuil: de huizen armoediger, de wegen hobbeliger en alles was viezer dan bij ons. Niemand van hier wilde daar wonen. Behalve trimards.

‘Ik mag wel,’ loog ik. Natuurlijk durfde ik haar niet te zeggen dat het niet mocht. En ik was vooral nieuwsgierig naar wat ze wist van meester Hector.

Mathilde draaide zich om en pakte Bette vast. ‘Bette gaat niet mee,’ zei ze. ‘Ik zet haar thuis af.’ Ze pakte de hand van Bette en ze had moeite om die naar beneden te trekken. Het leek alsof die onder haar kin was vastgeroest.

Ik rilde. Bette was heel eventjes uit mijn hoofd gegaan.

‘Neem je die teil en de mand met eieren soms mee?’ vroeg Mathilde. Ze keek me aan alsof ik onnozel was.

‘Nee.’ Ik zette de teil en de mand weer in de kippenren. Mathilde en Bette hadden hun rug al naar mij gedraaid. Ik sloeg met mijn rechterhand vlug een kruisteken terwijl ik met linker over mijn scapulier wreef.

Mathilde liep langs een smal weggetje naar huis. Bette volgde haar op de voet. Ik volgde. Ik kon nog terug, ging het door mijn hoofd, maar ik werd door hen werd meegezogen.

De voorkant van hun huisje lag aan de rand van de weg, de andere kant was weggezaakt in het gras. Tegen de zijgevel leunde een stal. Ik hoorde varkens knorren. Voor de voorgevel lag een mestvaalt die ver uitliep over het weggetje. Het rook naar mest en varkens.

‘Bette,’ zei Mathilde. ‘Daar.’

Bette hief haar hoofd op en keek Mathilde star aan. Een drup kwijl viel langs haar mondhoek op de grond. Ik keek vlug de andere kant op.

‘Daar,’ zei Mathilde. Ze wees naar een plasje.

Bette zette zich in beweging. Ze waggelde naar het plasje, haar bovenlichaam iets sneller dan haar benen. Mathilde trok haar naar beneden, nam een takje en roerde in het plasje.

‘Hier,’ zei ze en ze duwde Bette het takje in haar handen. Bette begon net als Mathilde te roeren in het water.

‘Blijf,’ blafte Mathilde.

‘Ugh,’ deed Bette weer. Mathilde blafte maar Bette was de hond.

‘Vlug,’ zei ze tegen me, ‘voor Bette ons achterna komt.’

We liepen langs het huis. Ik gleeed haast uit over een spoor dat van de varkensstal naar de mestvaalt liep en dook onder een waslijn vol groezelige lappen. De deur van het woonhuis stond open. Er dampte een walm van rotte eieren en vossen die al veel te lang nat waren naar buiten: de walgelijke geur die rond Mathilde hing.

We liepen tot het einde van het weggetje en kwamen op een bredere weg die naar Het Walfhof liep. Mathilde stak die schuin over tot aan een veld met graan. Ze deed haar klompen uit en liep het koren in. Ik deed hetzelfde en volgde haar. Door het koren liep een doolhof van gangen. We sloegen drie of vier keer een hoek om. Ik wist al niet meer waar we waren. Een smal pad onder mijn

voeten, graan aan alle kanten en boven mij de zon in een strakblauwe hemel. Mathilde liep maar door. Ze leek elke gang te kennen. Ik haastte me achter haar aan. Plots zag ik haar niet meer. Mijn keel kneep dicht. Mijn hart bonsde bijna uit mijn borst. Ik wilde weg maar wist niet waar ik was. Tot ik het koren hoorde ruisen. Ik volgde het geluid en rook al vlug waar Mathilde was. Ik kon niet anders dan haar volgen. We liepen door een gang die langzaam breder werd tot ik de achterkant van de stallen van Het Walhof zag.

Mathilde ging toch niet naar de bult van Angèle!

Angèle was op een dag met de trimards meegekomen. Ze was gaan wonen in een verlaten schaapstal samen met een toom kippen en twee ganzen. Ze was vuiler dan Bette en Mathilde samen en droeg het kwaad in zich. Iedereen die haar zag liep weg van haar. Angèle verdween even plotseling als ze was gekomen. Ze had haar huis in brand gestoken nadat ze eerst haar kippen en ganzen had vrijgelaten. Een lijk werd nooit gevonden. Waar was ze heen? vroeg iedereen zich af. De resten van de schaapstal werden overwoekerd door gras en onkruid. Die plek werd 'De bult van Angèle'. Niemand kwam daar nog.

Het was Angèle die haar boze oog op Bette had laten vallen. Daardoor was Bette onnozel geworden en de kwade blik van Bette bracht op zijn beurt ongeluk.

Ik aarzelde. Bleef ik hier staan? Maar Mathilde liep maar door en ik wilde hier niet alleen blijven. Ze draaide zich om, legde haar vinger op haar lippen, ging door haar knieën en kroop verder als een kat die haar prooi besloopt. Ze wenkte me en gebaarde met haar hand om dichterbij te komen. Ik probeerde net te sluipen zoals zij. Toen ik dichterbij haar kwam, ging ze op haar hurken zitten. Vlak voor me rees de bult van Angèle op. Mathilde wees links daarvan, naar de rand van het graanveld.

Daar zat meester Hector. Ik zag alleen zijn rug: zwarte vest, hoogblonde haren boven zijn witte kraag. Zijn hoofd helde lichtjes naar zijn linkerschouder. Naast hem zat een vrouw met haar gezicht half naar ons gekeerd. Ik herkende Lisa, de dochter van de boer van Het Walhof. Ze waren aan het praten. Wat ze zeiden hoorde ik niet. Ik stond te ver af. Maar die twee zaten wel heel dicht bij elkaar. Zo dicht dat mijn buik er warm van kreeg. Plots besepte ik dat ik naar iets keek dat ik niet mocht zien. Waarom waren meester Hector en Lisa anders naar een plek gekomen waar niemand kwam? Ik dook in elkaar en maakte me klein tot ik helemaal achter het graan verborgen zat. Voorzichtig draaiden mijn ogen opzij. Mathilde bleef kijken. Een zweetdruppel kriebelde over mijn rug en de geur van Mathilde sneed mijn adem af. Ik stak mijn hoofd tussen mijn knieën. Het duurde eeuwen voor ik een duw tegen mijn elleboog voelde. Ik keek op. Mathilde deed teken dat ze wegging. Ze veegde een pluk haar uit haar gezicht en het was niet omdat er hooi tussen zat dat ik aan een hooimijt dacht. Pas toen we terug bij aan de rand van het graanveld stonden durfde ik diep adem te halen.

'Meester Hector zit bij Lisa van Het Walhof,' zei ze.

Ik knikte. Dat had ik ook gezien!

‘Daarom wil meester Hector mij naar school en Bette in het gesticht. Bette dwaalt vaak rond in de buurt van Het Walhof. Ik heb haar niet altijd in het oog. Ze moeten haar niet, ze jagen haar weg. Ze willen ons niet. Nu zijn ze bang dat we hier zullen komen.’ Ze wees naar de bult van Angèle. ‘Je snapt toch wel waarom ze hier zijn?’

Ik knikte maar ik snapte het niet.

‘Ze deden het niet,’ zei Mathilde.

‘Wat?’

‘Nog dichterbij elkaar zitten.’ Ze keek me donker aan en schoof weer wat dichterbij. ‘Je weet toch wat ik wil zeggen?’

‘Euh, ja.’

‘Ze deden het al,’ zei ze. ‘Op elkaar liggen en zoenen en zo.’

‘O.’ Mijn wangen werden rood. Mathilde wilde me vast iets vertellen dat ik niet mocht weten.

Vanuit mijn ooghoek zag ik Bette. Ze had Mathilde gezien en kwam met plumpe trage stappen op ons af. Vlug keek ik naar de grond en zette een pas achteruit.

‘Heugh,’ zei ze.

Mathilde sloeg een arm om Bette heen. Het leek een ‘ik zorg voor je’ gebaar. Of vergiste ik me? Ze klemde haar arm eerder om Bette. Hoe kon Mathilde trouwens voor iemand zorgen die ongeluk bracht?

God zij gezegend, schoot het door mijn hoofd en ik maakte met mijn duim een kruisteken in de palm van mijn hand.

‘Ik moet naar huis,’ zei ik. Dat was waar, maar eigenlijk wilde ik dat tegelijk ook niet. Ik wilde graag weten wat meester Hector en Lisa precies deden.

Maar Bette was er te veel.

Ik tilde mijn rokken op om gemakkelijker te kunnen lopen, draaide me om en liep snel langs het weggetje hun erf over. Over het spoor mest gleeed ik uit, hard op mijn billen. Mijn tanden klapten met een schok op elkaar. Ik beet op mijn lip. Tranen sprongen in mijn ogen. Ik lichtte mijn achterwerk op en tastte aan mijn rok. Die was nat. Mijn hart klopte in mijn keel.

Ik krabbelde overeind en holde naar onze kippenren. Achter mij hoorde ik ver weg giehelen.

Ik deed het poortje van de ren open en keek achterom. Mathilde en Bette waren me niet achterna gelopen.

De kippen trippelden naar me toe en kakelden veel te hard.

‘Jullie krijgen geen eten meer,’ snauwde ik. ‘Vort weg.’ Ze stoven uit elkaar.

Ik wreef over mijn billen de pijn weg. Mijn schort was nog schoon maar het ergste was mijn rok. Als moeder die zag en vooral, als ze die rook! Ik deed mijn rok uit en probeerde met een graspol het ergste

weg te wrijven. Maar de stank bleef. Ik had maar twee rokken. Mijn schone rok hing in de kast en deze ging pas binnen zes weken in de was. Hoe ging ik dit aan moeder uitleggen?

Waarom was ik toch met Mathilde meegegaan? Was het de kwade blik van Bette die me die dwaasheid had laten begaan?

De kippenren lag een eind van ons huis aan de rand van ons dorp. Zo vlug ik kon om de eieren niet te breken liep ik de dorpsstraat door. Al van ver zag ik de kar van de brouwer voor de deur van onze herberg op het kerkplein. Moeder had hem deze ochtend gevraagd bier te leveren. De mannen in de herberg hadden meer dorst met het mooie weer.

Misschien was de brouwer nog met moeder aan het afrekenen. Dan kon ik ongemerkt binnenglippen. Maar hij kwam net buiten. Mijn broertje Oscar en zijn vriend Marcel bedelden om op de rug van een van zijn twee trekpaarden te mogen zitten.

Moeder stond achter de toog glazen te wassen. Tante Elodie hield een droogdoek in haar handen.

‘Je bleef lang weg, Madeleine.’ Moeder tuitte haar lippen. Als ze dat deed wilde ze meer van me weten.

Ik knikte en mompelde iets van ‘teil van het voer vergeten en nog moeten teruggaan’. Ik bleef staan. Zo lang ik in de buurt van de deur bleef kon moeder niets ruiken.

‘Zet de eieren in de keuken en kom ons hier helpen,’ zei moeder.

De keuken lag achter de gelagzaal achteraan in ons huis. Ik moest wel langs haar heen. Moeder haalde haar meteen neus op. ‘Waar ben jij geweest?’

Wat moest ik antwoorden? Een tweede leugen verzon ik niet zo snel.

‘Madeleine is uitgegleden op het erf van dat kleine huisje aan de rand van het weggetje,’ hoorde ik achter mijn rug. Ik draaide me om.

Meester Hector stond achter mij! Had hij me gezien?

‘Bij Mathilde van Lomme?’ vroeg moeder.

‘Ja,’ zei meester Hector. ‘Bij Lomme. Madeleine mag daar toch niet komen?’ Hij deed maar alsof hij het vroeg. In zijn stem hoorde ik triomf omdat hij me kon verraden.

Tante Elodie sloeg een kruis. ‘God zij gezegend. Bette was er toch niet bij?’ Tante was rond, haar lijf, haar hoofd, haar brillenglazen, haar wangen. Al dat ronde schudde tot de lintjes van het mutsje onder haar hoofd ervan trilden.

‘Was je bij Mathilde, Madeleine?’ vroeg moeder scherp.

‘Ja moeder.’ Ik boog mijn hoofd.

‘Keek je naar Bette?’ vroeg tante. Haar stem sloeg over.

‘Bette was er bij,’ zei ik zacht. Meer kon ik niet liegen. Misschien had meester Hector het ook gezien. ‘Maar ik zei meteen: ‘God zij gezegend’, voegde ik er aan toe.

Maar tante hoorde dat niet. Ze had haar hand op de arm van moeder gelegd. ‘Zenobie, dit is erg.’

Maar moeder keek haar niet aan. Ze rechtte haar rug en schudde de arm van tante weg. ‘Doe je rok uit en zet hem te weken in het washok, Madeleine’ zei ze. ‘Daarna naar je kamer. Je blijf de hele avond boven.’

Haar mond werd een streep.

‘Koer’, stond er boven de deur van de gang in onze herberg. Zo wisten de mannen in de herberg dat ze op het eind van de gang op onze koer een pispak vonden om hun blaas te legen. Ons washok paalde aan de koer. Ik hield de deur van de gang in het oog. Als meester Hector maar niet naar de koer kwam want hier moest ik mijn rok uitdoen! Ik haastte me, stak mijn rok in het water en vergat de zeep.

In mijn onderrok liep ik de trap op. De deurbel van de gelagzaal rinkelde. Tante en moeder waren alleen in de herberg. Meester Hector was weg!

‘Madeleine,’ zuchtte tante.

Ik bleef halfweg op de trap staan.

‘Ik stuurde haar zonder eten naar bed,’ zei moeder.

‘Ze keek naar Bette.’ Tante zei het heel zacht alsof ze het haast niet durfde uit te spreken.

‘Ja,’ zei moeder vlak.

‘Dat voorspelt niet veel goeds,’ zei tante.

‘Elodie,’ suste moeder.

‘Je weet wat ik deze winter bij de bult van Angèle zag.’

‘Ja, Elodie,’ zei moeder.

‘Ik zag de duivel!’ ging tante door. ‘Angèle was bezeten van de duivel. Ze liet haar boze oog op Bette vallen.’

‘Elodie!’ riep moeder nu hard. ‘Het is genoeg.’

Tante zei niets meer. Tante was daarnet niet zozeer bekommerd om mij. Ze was bang, bang dat er iets ging gebeuren omdat ik Bette zag. Maar meer ging ik niet horen. Tante had veel verhalen over duivels en weerwolven en geesten die ’s nachts rondwaarden boven de weiden van ons dorp. Maar als ze er over begon snoerde moeder haar meteen de mond. Ze wilde niet dat ze haar verhalen aan Oscar en mij vertelde. Dat was niks voor kinderen, zei ze, we gingen er alleen maar slecht van slapen.

‘Hoog tijd dat Madeleine van school af gaat,’ zei tante na een poos. ‘Ze kan lezen en schrijven. Voor een meisje is dat meer dan genoeg. Ze kan meer dan wij kunnen. Madeleine kan gaan dienen. Dan doet ze iets voor de kost.’

‘Madeleine is nog niet groot genoeg om dienstmeisje te worden,’ zei moeder.

Maar ik wist dat moeder vooral wilde dat ik zo lang mogelijk naar school ging om meer te leren dan zij kon. Ze wilde dat ik wel kon lezen, net zoals vader het wilde.

Ik hoorde moeder de gang in komen. Ik draaide me om en haastte me naar boven.

Het was heet in mijn zolderkamertje. Ik snakte naar lucht en zette mijn dakraam wijd open: geur van aarde, warm van de zon, en gefluit van vogels. Velden en weiden rolden tot tegen de rand van ons dorp. Boerderijen lagen als vlekken in het landschap en in de verte zag ik de kerktoren van het naburig dorp in een wolk van boomkruinen. Aan mijn rechterkant kon ik nog net de stallen van Het Walhof zien. Ik ademde diep in en uit en probeerde alles op een rijtje te zetten. De boze bolle ogen van Bette, de stem van Mathilde 'ik weet iets', het verraad van meester Hector. Het was nog niet erg genoeg dat ik met Mathilde was meegegaan. Nu wist moeder het ook nog.

Aan de voorkant van ons huis hoorde ik stemmen. Daar lag Oscars kamer, vlak boven de gelagzaal. Mijn kamer lag achteraan, boven de keuken. Ik liep door de deur tussen onze twee zoldertjes naar de voorkant. Door de planken vloer van Oscars kamer stegen de geluiden van de gelagzaal op: geroezemoes van stemmen en getinkel van glazen. De geur van pijptabak kringelde door retsen en kieren naar boven. Ik gluurde net boven de rand van het raam. Mensen zaten voor de deur van hun huis te keuvelen. Kinderen uit de buurt speelden op het dorpsplein. Ze hinkelden, speelden tikkertje of sprongen zigzag over de tramsporen die door het midden van het kerkplein lopen. Op het kerkhof speelde Oscar met Marcel en enkele andere jongens verstoppertje. Rosalie van de meester liet een groepje meisjes een springtouw liet zien. Het was langer dat datgene dat ze al had. Dit was vast nieuw. Twee meisjes draaiden met het touw, de anderen stonden al in de rij om te springen. Ik wilde zo graag meedoen. Maar ik zat hier! Door meester Hector! Was hij hier maar nooit komen wonen.

Op een avond had de meester aan moeder gevraagd of meester Hector bij ons in de kost mocht komen. Hij kwam hem helpen om les te geven, had de meester gezegd. Omdat binnenkort iedereen tot veertien jaar verplicht naar school moest gingen er meer kinderen in de klassen zitten. Moeder had eerst gearzeld. Maar uiteindelijk had ze ja gezegd. Ze had het geld nodig sinds vader deze winter overleden was. Aan Oscar en mij had moeder gezegd dat meester Hector een klant was als alle anderen. Hij at in de gelagzaal en hij sliep in de gastenkamer. Wij mochten hem vooral niet storen. Dat wisten wij allang, wij mochten nooit klanten storen. Oscar en ik moesten altijd meteen recht van de gelagzaal naar de keuken. Meer nog, een poos geleden had moeder me zelfs apart genomen. Nu ik groot werd moest ik nog sneller weg van bij de mannen in de gelagzaal, zei ze, en als ik op de koer was moest ik meteen weggaan als een man er aan kwam. Haar stem had bezorgd geklonken, ik hoorde er gevaar in. Ik snapte niet waarom. Moeder en tante waren groot en ze zaten bijna altijd bij de mannen in de gelagzaal. Of was er verschil tussen groot worden en groot zijn? Maar wat ik vooral niet begreep was dat moeder een man, meester Hector, in ons liet huis wonen!

Boven onze keukendeur hing een oog met daaronder: God ziet u, hier vloekt men niet. Het oog was van God. God zag alles, niet alleen van boven de deur. Want God was overal, in de hemel op de aarde en

op alle plaatsen. Dat stond zo in onze catechismus. Meestal dacht ik er niet aan dat God me altijd zag. Maar Zijn oog boven de deur deed me er iedere keer weer aan denken.

Meester Hector voelde als het oog van God. Hij leek overal te zijn en het was alsof hij me altijd zag. Als ik op straat met andere kinderen speelde, zei hij ‘dag Madeleine’. Ik schrok me telkens rot. Iedereen keek dan naar mij. Als ik door de gelagzaal liep groette hij steevast. Zijn ogen boorden zich daarna in mijn rug. Als moeder, Oscar en ik in de keuken zaten hoorde ik hem de trap op en afgaan. Ik voelde me nooit meer met ons drieën.

Vooraf op mijn kamertje was meester Hector er altijd. Twee gastenkamers hadden wij en zolang ik leefde hadden die altijd leeg gestaan. In de tijd van grootmoeder logeerden er nog kooplui die een slaapplek voor de nacht zochten. Ze reisden met paard en kar en waren vaak dagenlang onderweg. Maar dan kwamen de trein en de tram. De kooplui waren veel sneller op hun bestemming. Ze hoefden niet meer zo vaak ergens te overnachten. In elke kamer stond een bed met een hagelwitte spreieroverheen, alsof er elk ogenblik iemand kon komen slapen. Maar alleen in die aan de voorkant logeerden tante Eugenie en oom Kamiel uit de grote stad één keer per jaar, als ze in ons dorp kermis kwamen vieren. Dit jaar hadden ze beloofd ons na de kermis mee te nemen naar de grote stad om daar naar de dierentuin te gaan. Ik keek er echt naar uit.

Meester Hector sliep in de gastenkamer achteraan, vlak naast mijn kamertje. Zelfs als hij er niet was drong zijn geur van scheerzeep bij me binnen, leek het alsof hij door de houten scheidingswand kon kijken en alsof hij alles kon horen als Oscar bij mij ’s avonds een verhaaltje kwam halen. Op een keer had ik ‘st’ gedaan toen Oscar iets te luid ‘O’ riep bij een verhaal. Wat is er? had hij gevraagd. Meester Hector, zei ik. Waar jij aan denkt, had hij gezegd. Die komt toch nooit zo vroeg slapen. Nee, gaf ik toe. Oscar gaf er niet om dat meester Hector bij ons woonde. Hij was allang blij dat hij bij de grote jongens zat en les kreeg van de meester. Meester Hector stond voor de kleintjes in de klas. Voor het overige deed Oscar alsof hij er niet was. Overdreef ik? Ik had wel eens bij mezelf gedacht: Madeleine, hij is er toch alleen maar. Maar nu was ik er heel zeker van dat hij hier te veel was: Meester Hector had me verraden!

Het schemerde. Buiten vielen de gesprekken stil. De gelagzaal liep langzaam leeg. Moeders riepen hun kinderen binnen. Ik trok weer naar mijn kamertje.

Door het dakraam tuurde ik naar de lijn waar de aarde de hemel raakte. In de hemel woonde God vooral. In de klas had zuster Hortense ons prenten van God laten zien: een lieve man met een baard die tot zijn middel in de wolken hing terwijl Hij ons zegende. Maar ik had Hem daar in het echt nog nooit zien hangen. Dat kon ook niet want Hij was onzichtbaar. Ik vroeg me af hoe iemand God kon tekenen als niemand hem ooit had gezien.

Onder de aarde was de hel. Daar brandde het altijd, daar woonde de duivel. De duivel die tante Elodie had gezien. Wie kwaad deed kwam in de hel. Ik had kwaad gedaan. Ik had in de ogen van Bette gekeken, ik was met Mathilde meegegaan, ik had iets gezien tussen meester Hector en Lisa dat ik niet mocht zien.

Vader woonde in de hemel. Afgelopen winter was hij plots gestorven. Als ik aan hem dacht zag hem stil, wit en vreedzaam in een schoon bed liggen. Jullie vader was een goed mens, had tante Elodie gezegd, hij hoeft zelfs nooit naar het vagevuur, jullie vader gaat recht naar de hemel. Van daar zal hij over ons waken.

Daar in de hemel boven de aarde iets boven de lijn waar de hemel de aarde raakte leefde vader dus, maar wel anders dan hier op aarde. Ik pakte naar mijn scapulier. Mijn scapulier beschermde me en als ik tegelijk naar de hemel keek, voelde ik vader dicht bij me.

‘Vader, ik ben slecht geweest. Ik heb in de ogen van Bette gekeken, ik ben met Mathilde meegegaan, ik zag iets dat niet mocht,’ zei ik. ‘Ik wil niet in het vagevuur terecht komen en zeker niet in de hel. Ik wil net als u recht naar de hemel. Ik zal morgen alles biechten.’

Onder mij in de keuken zoemden de stemmen van moeder en Oscar. Daarna schraapte alleen hun lepel in hun kom. Moeder en Oscar aten pap. In mijn hoofd zag ik hen met hun tweetjes in de klad licht bij het raam zitten want moeder stak niet graag nog zo laat de gaslamp aan. De hoekjes van onze keuken zaten in het halfdonker: de voorraadkast in de hoek, het aanrecht met de pomp, de kachel en de schouw met het koperen kruisbeeld en de foto van vader. Door die foto was hij altijd bij ons.

Zoete geur van melk en honing kwam door de houten plafond naar boven. Mijn maag kromp in elkaar.

Na een poos viel het schrapen stil. Ik legde mijn oor op de vloer en hoorde moeder Oscar een kruisje geven: ‘God zegene u en beware u,’ zei ze zacht.

Oscar kwam naar boven. Vlug kroop ik in bed en deed alsof ik sliep. Ik geen zin om hem nu een verhaaltje te vertellen. Tegelijk hoorde ik andere voetstappen. Kwam meester Hector al slapen?

Mijn deur ging open. Ik hield mijn adem in. Door mijn wimpers zag ik moeder. Ze kwam naar me toe. Haar warme hand maakte een kruisje op mijn voorhoofd. ‘God zegene je en beware je.’ Haar zachte wang streek langs mijn voorhoofd, haar fijne haar kriebelde mijn neus. Ze rook naar pap. Daarna zal ik alleen nog maar haar rug.

Ik beet hard op mijn lip. Tranen liepen in mijn keel. Daar deden ze nog meer pijn.

Uren gleden voorbij en ik lag nog altijd wakker.

Stappen op de trap. Meester Hector liep naar boven. Stappen heel dichtbij. Kwam hij mijn kamer in? Ik veerde op, hield een schreeuw binnen en sperde mijn ogen wijd open. Een ogenblik keek

ik in de ogen van Bette. Pas toen ik mijn kamertje weer om me heen voelde besepte ik dat ik in de starre ogen van Mie, mijn pop keek. Mie was een geschenk van tante Eugenie en oom Kamiel. Maar ze was zo mooi dat ik nooit met haar speelde. Mie zat vooral naast mijn bed op een stoel mooi te zijn terwijl ik naar haar kon kijken. Ik raakte nooit op haar uitgekeken.

Mie had me aan Bette doen denken! Dat wilde ik niet! Ik draaide me met mijn rug naar haar.

In de gastenkamer hoorde ik gestommel, een kuch, de planken vloer kraakte, de matras gaf een zucht. Meester Hector lag in bed. Maar ik zag hem weer in het veld met Lisa. Ik kneep mijn ogen dicht en hield mijn scapulier stijf in de palm van mijn hand tot die ervan pijn deed.

Bette had me al ongeluk gebracht want meester Hector had me verraden!

De kerkklokken luidden me wakker. In de gastenkamer klaterde water uit de lampetkan in de waskom. Snuiven, gorgelen, stommelen.

Meester Hector was opgestaan!

Ik kwam uit bed, haalde mijn schone rok uit de kast, waste mijn gezicht, kamde mijn haar en draaide twee nette vlechten, kleepte me aan, maakte mijn bed op en wachtte. Aan de overkant van de trap piepte de deur open en dicht. Kousenvoeten deden de treden van onze trap toch kraken. Pas als die zwegen durfde ik buiten te komen. Scheerzeep in het trapgat, ik haalde diep adem. Op de toppen van mijn tenen liep ik naar beneden. Door een kier in de deur naar de gelagzaal zag ik de rug van meester Hector. Zijn zwarte pak, zijn witte kraag, zijn hoogblonde haar erboven, zijn hoofd schuin naar zijn linker schouder. Voor hem lag een bord lege eierschalen, naast hem de krant.

Ik haastte me naar de keuken.

Moeder en Oscar zaten op me te wachten en ik schoof vlug aan. Wij aten altijd samen.

Moeder maakte een kruisteken: 'In de naam van de Vader en de Zoon en de Heilige Geest.' Ze prevelde een kort gebed. Daarna pakte ze het broodmes van tafel, klemde het brood tussen haar arm en borst, maakte met het mes een kruis over het brood en sneed drie dikke sneden af. Wij namen elk een snee en aten. Als we aten zeiden we nooit iets.

Toen we klaar waren zei moeder: 'Madeleine, help me met de afwas. Oscar, jij mag al naar school.'

Oscar ging weg en ik ruimde alvast de tafel af. Moeder zette de zwengel van de pomp omhoog. Maar ze pompte geen water op. Ik zette me schrap. Moeder wilde me iets zeggen.

'Madeleine,' begon ze. Haar stem dwong me haar aan te kijken. 'Ik wil dat je niet meer bij Mathilde gaat.'

'Nee moeder.'

'Is slecht volk. De gendarmes zijn ginder nog altijd op zoek naar Lomme sinds hij met een bende dronken makkers in een herberg heeft gevochten. Er zijn doden gevallen, Madeleine.'

Ik slikte. Was de vader van Mathilde een moordenaar?

'Lomme komt nooit meer naar huis,' zei moeder. 'Als ze hem vinden vliegt hij direct in de gevangenis. Het zal niet lang duren voor Jef ook weg trekt. Het zijn trimards, Madeleine, arm als luizen. In plaats van hier te proberen op een fatsoenlijke manier hun brood te verdienen trekken ze weg over de grens naar goddeloze oorden. De pastoor heeft de grootste moeite gehad om vrouw van Lomme met dat jongste kind in de kerk kunnen begraven. Dat was laatste keer dat ik die familie in de kerk zag.'

Ik slikte weer.

‘Behalve bij de engelenmissen van hun twee andere dode kinderen,’ zei moeder nog. Ze keek naar mijn schone rok. ‘Spoel die vuile rok vooral goed uit,’ zei ze. ‘Gebruik genoeg zeep en soda.’

‘Ja, moeder.’

‘Madeleine, die mensen zijn verschrikkelijk vuil. Ik wil niet dat je ziek wordt,’ zei ze plots zachter. Haar ogen zochten die van mij. Het stak. Meer dan de straf van gisteren. ‘Drie engelenmissen in drie jaar tijd. Drie dode kleine kindjes. Dat is niet normaal. De dokter zegt dat die drie kleine kindjes gestorven zijn omdat ze vuil en verwaarloosd waren. En dat meisje is onnozel omdat ze, toen ze klein was, koortsstuipen heeft gehad.’

‘Bette?’ vroeg ik zacht.

‘Een ongelukkig kind.’ Moeder schudde met haar hoofd.

Ongelukkig? Ongeluk?

‘Tante zegt dat het boze oog van Angèle ...’ begon ik.

‘Tante ziet het anders,’ onderbrak moeder me.

‘En de duivel,’ probeerde ik.

‘De duivel woont in de hel,’ sneed moeder mijn zin af. Ze slikte. ‘Madeleine,’ zei ze dan zachter. ‘Misschien zag tante de duivel, misschien keek Angèle naar Bette, maar het is niet daarom dat Bette onnozel is. Het is niet omdat je akelige dingen ziet dat er daarna iets slechts gebeurt.’

‘O. Dan heeft de dokter ...’

‘De dokter heeft gelijk. Bette kan er zelf niet aan doen, het arme schaap. Ze zou beter af zijn in een gesticht. Bette is een ongelukkig kind,’

Moeder duwde de zwengel naar beneden, het water stroomde over de vuile borden, ik pakte de droogdoek. Het was een poosje stil.

‘Waarom ging je eigenlijk bij Mathilde?’ vroeg ze plots.

Dat kon ik moeder nooit zeggen!

‘Ze vroeg of ik met haar meeding,’ zei ik de halve waarheid.

‘En je deed dat?’

Ik boog mijn hoofd.

‘Madeleine, het zijn trimards, slecht volk,’ zei ze nog eens. Ze hield zich even in, alsof ze aarzelde. ‘Mathilde heeft het toch niet over vuile manieren gehad?’ zei ze, harder, alsof dat nog erger was dan die vuiligheid.

‘Vuile manieren’ was iets tussen jongens en meisjes, tussen vrouwen en mannen. Het schone woord voor ‘vuile manieren’ was ‘onkuisheid’. Zo stond het in onze catechismus. Onkuisheid was een vuile zonde, een hoofdzonde, had de pastoor ons gezegd. Je moest het altijd biechten.

Ineens wist ik waar Mathilde het er op het eind wilde over hebben. Die vuile zonde!

‘Nee, moeder,’ zei ik. Ik loog niet. Ik was toch voordien al weggelopen?

‘Luister daar in elk geval nooit naar!’ In haar stem klonk gevaar. Net zoals toen ze het had over groot worden en mannen.

Het gordijntje aan de andere kant van de biechtstoel ging open. De rokersadem van de pastoor drong door de gaatjes van het houten tussenschot.

‘Zegen mij want ik heb gezondigd,’ begon ik.

‘Vertel maar,’ zei de pastoor.

‘Ik heb een schep suiker te veel in de pap gedaan - dat biechtte ik vaker, maar deed het telkens weer -, ik was jaloers op het springtouw van Rosalie - dat was maar een beetje waar, ik was vooral nijdig omdat ik niet mee mocht spelen -, ik heb met te weinig aandacht aan mijn sok gebreid - ik haatte breien, er zat nu al een gat in mijn sok en die was nog niet eens af -, en ik ben ongehoorzaam geweest.’ Dat laatste zei ik erg snel.

‘Hoe ongehoorzaam was je?’ vroeg de pastoor.

Waarom vroeg hij dat?

Ik slikte. ‘Ik keek in de ogen van Bette.’

‘Bette van Lomme?’

‘Ja. Maar ik zei ‘God zij gezegend’.

‘Was Mathilde er bij?’

‘Ja, ze was er bij.’

‘Goddeloze mensen.’ De pastoor zei het zo hard dat tot buiten de biechtstoel hoorbaar was. ‘Nooit meer doen! Loop weg als je hen ziet.’

Ik stopte mijn oren. ‘Nee, meneer pastoor,’ zei ik vlug. Hij moest stil praten! De biecht was toch geheim.

‘Ego te absolvo a peccatis tuis, in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti.’ Met deze bijzondere woorden vergaf de pastoor mijn zonden.

‘Amen.’ Ik durfde weer voluit adem te halen.

‘Als penitentie negen Weesgegroeitjes en drie Onzevaders,’ zei de pastoor.

Ik knielde neer voor het altaar van Onze-Lieve-Vrouw, boog diep mijn hoofd en bad negen Weesgegroeitjes en drie Onzevaders. Het duurde een hele poos. Zoveel boete gaf de pastoor me anders nooit. Pas dan durfde ik Onze-Lieve-Vrouw aan te kijken. Ik tastte naar mijn scapulier. Daar stond Onze-Lieve-Vrouw ook op, maar heel klein en alleen haar hoofd en dat was helemaal hemelsblauw zoals het hele scapulier. In onze kerk was het gezicht van Onze-Lieve-Vrouw roze. Ze

droeg een wit kleed en een blauwe mantel. Op haar arm zat het kindje Jezus. Ze lachte altijd. Hier was Onze-Lieve-Vrouw veel echter dan op mijn scapulier. Hier kon ik met haar praten, heel stilletjes binnen in mijn hoofd. Ik hoopte dat ze alles wat ik haar zei aan God vertelde. Want aan God kon ik moeilijk iets vertellen. Hoe kon ik met Hem praten als ik Hem nooit zag en niet wist hoe Hij er uit zag?

Moeder Maria, ik heb daarnet een zware zonde gebiecht en ik heb boete gedaan. Ik wil nog meer biechten maar niet aan de pastoor. Die roept te hard en hij vraagt te veel. Hij hoeft ook niet alles te weten. Ik wil het aan u biechten omdat u hoger bent dan de pastoor. U weet dat ik niet alleen bij Mathilde en Bette was maar dat ik ook met Mathilde ben meegegaan en dat ik meester Hector en Lisa iets zag doen dat niet mocht. Ik dacht dat het door de kwade blik van Bette kwam want ik deed het zonder dat ik het wilde. Maar Moeder zegt dat Bette geen kwade blik heeft. Had ik nee kunnen zeggen tegen Mathilde? Had ik een keuze?

Of ben ik meegegaan omdat ik wilde weten wat meester Hector deed? Is het mijn schuld dat ik de vuile zonde tussen meester Hector en Lisa zag?

Vergeef me.

Toch nog een vraag: moeten meester Hector en Lisa niet biechten?

Op het dorpsplein troepten de kinderen van de buurt samen om naar school te gaan. Ze stonden allemaal rond Rosalie.

'Er is een prins vermoord,' hoorde ik haar zeggen. 'Daarom kan het oorlog worden. Ze keek de kring rond met een houding van 'ik weet toch meer dan jullie'.

'Wie zegt dat?' vroeg iemand.

'Het staat in het krant, vader heeft het net aan onze meid voorgelezen,' zei Rosalie. Rosalie wist als dochter van de meester vaak iets uit de krant dat wij niet wisten.

Rosalie vertelde dat in een stad ver weg een prins en zijn prinses waren doodgeschoten. Ik had nog nooit van die prins en die prinses gehoord. Ik kende ook die stad niet. Ze had een naam als in een sprookje. Het prinsenpaar bracht net een bezoek aan die sprookjesstad. Daarom was het daar groot feest. Veel mensen waren komen kijken. En toen gebeurde het.

Rosalie vertelde dat de dode prins troonopvolger van zijn land was, een land met alweer een sprookjesachtige naam, en dat de moordenaar uit een vijandig land kwam. Het land van de prins zocht nu steun bij een ander land en het vijandige land zocht op zijn beurt weer steun bij nog een ander land en zo ging dat maar door. Rosalie had het over de keizer en de tsaar en de president en over onze koning en hoe die landen met elkaar in oorlog konden raken.

'Staat dat allemaal in de krant?' vroeg iemand.

'Wat in de krant staat is écht gebeurd,' zei Rosalie.

De tram kwam er aan en we moesten even plaats maken. De groep verbrokkelde. We liepen naar school en het verhaal van de oorlog leek vergeten.

Zuster Hortense begon de dag met een kruisteken en een Weesgegroet. Daarna dreunden we de tafel van vermenigvuldiging op. Eerst die 1, dan die van 2, die van 3... Mijn gedachten dreven af naar het verhaal dat Rosalie had verteld. Even maar, want ik moest goed opletten. Zuster Hortense kon er plots iemand uitpikken om een tafel alleen op te zeggen. Ik was vooral bang voor de tafel van 7, 8 en 9. Maar ik kwam niet aan de beurt. Na de rekenles breiden we verder aan onze sok. Mijn vingers zweten rond de priemen, de pluizen van de wol deden me niezen en het gat in mijn sok werd almaar groter. Nu kon ik wel denken aan de oorlog.

Oorlog, dat was een grote ramp, net als pest en hongerdood. We baden elke zondag tijdens het lof tegen de oorlog en ook tegen de pest en de hongerdood. Pest was een ziekte die lang geleden woedde. Honger had ik soms, maar niet zo erg dat ik er al was van doodgegaan. Oorlog leek iets van ver weg en lang geleden, maar volgens de krant was het plots dichtbij. Wat in de krant stond was echt gebeurd, zoals Rosalie zei. Bovendien had de meester het aan zijn meid voorgelezen. Dan was het vast belangrijk.

Tante Elodie liet horen dat er een ergs ging gebeuren omdat ik in de ogen van Bette had gekeken. Het was nog geen oorlog. Maar als er een kwam, hadden de ogen van Bette er dan iets mee te maken?

Ik schudde mijn hoofd. Moeder zei dat Bette een ongelukkig kind was, een arm onnozel schaap en ik had het kruisteken gemaakt en mijn scapulier vastgehouden en ik had 'God zij gezegend' gezegd, en ik had gebiecht. Dan kon er toch niets gebeuren?

Ik kwam thuis van school. De fiets van de dokter stond tegen onze gevel. De mensen vertelden moeder wie er ziek was in het dorp en elke dinsdag kwam de dokter naar onze herberg om te horen bij wie hij op ziekenbezoek moest. Ik baande me een weg tussen de kinderen uit de buurt die zijn fiets bewonderden. De dokter was ook de enige met een fiets in het dorp.

Ik liep onze herberg binnen. De dokter stond met de meester en meester Hector aan de toeg. Moeder stond er achter. Ze zwegen plots, alsof ze door mij betrappt waren.

't Is al over de middag,' zei de meester. 'Ik moet naar huis.' Samen met de dokter haastte hij zich naar buiten. Moeder liep naar de keuken. Meester Hector ging aan zijn tafel zitten met zijn rug naar mij. Hij boog zich over de krant. Ik liep op de toppen van mijn tenen en probeerde de koppen te lezen. Stond daar iets over die oorlog? Meester Hector draaide een bladzijde om en keek op. 'Dag Madeleine.'

Had hij ogen in zijn rug? Ik voelde mijn wangen warm worden en zei: 'Dag meester Hector.' Want het was onbeleefd om een meester niet te groeten.

Zijn mondhoeken gingen lichtjes naar omhoog. Hij had een bleek frêle gezicht met een dun blond lijntje dons tussen zijn neus en mond. Hij leek veel te jong voor een meester. Na wat ik gisteren had gezien vond ik nog minder dat hij zich als een meester gedroeg. Hij lachte. Niet van harte. Hij lachte met uit! Ik sloeg mijn ogen neer. Meester Hector bleef een meester. Maar als ik kon zeggen wat ik van hem wist dan lachte hij niet meer.

Toch had ik vooral de krant willen zien!

'Naar de keuken, Madeleine,' zei moeder. Ze kwam met een bord dampende preisoep voor meester Hector de gelagzaal in.

Ik vluchtte naar achteren.

We aten dezelfde preisoep als meester Hector. Oscar schoof heen en weer op zijn stoel. Hij wilde iets zeggen maar als we aten praatten we nooit. Toen de soep op was vroeg hij: 'Moeder, is het waar dat er oorlog komt?'

'Wie zegt dat?' vroeg moeder.

'Op straat heeft iedereen het er over.'

'Je moet niet alles geloven wat je hoort!' zei moeder. Dat zei ze ook over de toogpraat van de mannen in de herberg.

'En de meester en de dokter?' vroeg Oscar. 'Hebben die niets gezegd?'

Moeder schudde haar hoofd. Ze perste haar lippen op elkaar. Ze wilde vast niet zeggen wat ze nog meer wist.

'Rosalie vertelde het ook,' zei ik. 'Er is een prins vermoord en daarom kan het oorlog worden.'

'O,' deed moeder.

'Het staat in de krant,' zei ik langzaam.

De ogen van moeder verdwaalden in onze keuken. Ze beet op haar lip.

'Er staat zo veel in de krant,' zei ze.

De krant geloofde moeder wel. Zelf had ze die nog nooit gelezen. Omdat ze niet kon lezen las vader haar de krant voor. Maar dat deed hij alleen als wij naar bed waren.

Als ik haar de krant nu eens kon voorlezen. Dan wist ik gelijk het nieuws. Maar de krant was alleen voor grote mensen.

Moeder schepte een pollepel stoofvlees op ons bord. We aten. Door mijn wimpers keek ik haar aan. Ze kauwde het vlees, haar kaakspieren bewogen op en neer en het duurde lang voor ze een brok doorslikte.

Oscar stond in het deurgat. Onder elke arm had hij een doos.

‘Oorlog, dat zijn soldaten die vechten,’ zei hij. Zijn gezichtje stond ernstig, zo ernstig, dat ik er haast moest om lachen. Maar toen besepte ik dat Oscar net als ik met ‘oorlog’ bezig was. We hoorden over niets anders praten in de gelagzaal en op straat.

‘En waarom vechten ze?’ vroeg ik.

‘Hun koning heeft ruzie met een andere koning of met een keizer. En dan doen die hun legers vechten.’ Hij haalde zijn tinnen soldaatjes uit zijn ene doos.

‘Kijk,’ zei hij. Hij nam prentjes uit zijn andere doos en spreidde ze een voor een uit op de keukentafel. Een wijsvinger met zwart randje wees een prentje aan.

‘Zo gaan ze oorlog voeren,’ zei hij.

Soldaten met hoge mutsen en kleurige uniformen in twee vierkanten netjes tegenover elkaar in een groene wei: vooraan de trommelaars, daarachter soldaten met lansen en pistolen en daarachter ruiters op glanzende paarden met een bajonet op hun geweer. Helemaal achteraan bliezen kanonnen grijze wolkjes in de blauwe lucht. Van op een hoogte keken generaals of de soldaten wel hard genoeg vochten.

Oorlog leek niet meteen een ramp.

Op de vloer stelde Oscar zijn soldaatjes in twee vierkanten op. Net als op zijn prenten.

‘Jouw prenten zijn van oorlogen van honderd jaar geleden,’ zei ik. Honderd jaar geleden regeerde hier een grote keizer. Zijn verhalen kenden we van liedjeszangers op de kermis. Die zongen hele ballades over zijn oorlogen en heldendaden.

‘Overal waar de legers van de keizer kwamen er dood en vernieling gezaaid,’ zei Oscar. Bij ‘dood’ en ‘vernieling’ ging zijn stem naar beneden. De twee tinnen legers naderden elkaar en hakten op elkaar in.

‘Ze trokken het land door, brandden huizen plat, verwoestten de oogst en doodden alle mensen.’ Met zijn armen veegde hij door zijn soldaatjes en met zijn handen klopte hij op de vloer om te laten zien hoe platgeslagen het koren na de doortocht van de vijand was.

‘Maar dat is natuurlijk lang geleden gebeurd,’ zei ik.

Oscar scheen niet te luisteren.

In zijn doos zag ik prenten waar paarden tussen soldaten wriemelden, waar soldaten op een hoop door elkaar lagen met lansen door hun lichamen en donkere vlekken op hun uniformen.

Intussen schoot in het leger van Oscar een soldaat een andere dood.

Het was al laat. Ik kon niet slapen en ging voor mijn dakraam van staan. Van daaruit kon ik de zon niet zien ondergaan. Daarvoor moest ik Oscars zolder zijn want het westen lag aan de voorkant van ons

huis. Toch hield ik meer van het zicht op het oosten vanuit mijn zoldertje, van de lucht die almaar dunner werd en het land dat zich eindeloos uitstreekte in de donker wordende avond. Tot tegen de hemel. Daar waar 's ochtends de zon weer opging ... Verder dan die lijn kon ik niet kijken. Daar lag het volgende dorp en het volgende en het volgende tot aan de stad waar de prins en de prinses in waren vermoord. Achter die lijn, ver weg in het oosten, was iets gebeurd dat zo erg was dat het hier oorlog kon worden. Ik verbeeldde me in dat in de velden en weiden die tegen de randen van ons dorp aanrolden mannen in kleurrijke uniformen vochten. Ze staken elkaar neer met de bajonet die op hun geweer zat. Ze richtten hun geweer naar elkaar en er kwam een het wolkje uit de loop. Het bloed stroomde in rode banen uit hun lichamen.

Ik zag het allemaal. Maar ik hoorde niets. Het bleef oorverdovend stil. Ik rilde en keek weg van het raam. Ik kwam weer in mijn kamer. Mie keek me met haar grote mooie ogen aan. Mie die me aan Bette deed denken. Mie van wie ik niet wilde dat ze me aan Bette deed denken. Ik hoefde niet meer aan Bette te denken. Ik had gebiecht.

Overigens, waarom moest ik nog bang zijn van de oorlog? Ons dorp werd aan alle kanten omringd door velden en weiden. Als soldaten die oorlog in het veld of in de wei buiten ons dorp uitvochten, dan hadden wij daar toch niets mee te maken?

Moeder leek gehaast, vroeger dan anders moesten we naar bed. We waren nog maar net boven en Oscar stormde mijn kamer in.

‘Meester Hector is naar de keuken gelopen,’ zei hij.

Meester Hector! In onze keuken! Wat deed hij daar? Hij was een klant! Moeder had toch gezegd dat hij alleen in de gelagzaal mocht?

We gingen plat op onze buik liggen met ons oor tegen de spleten in de vloer. Het warme lijfje van Oscar drukte tegen me aan.

We hoorden geritsel, zijn stem en die van moeder.

Plots klonk heel duidelijk: *Op 27 juni 1914 werden aartshertog Ferdinand, kroonprins van Oostenrijk en zijn gemalin, hertogin van Hogenberg te Serajevo vermoord ... De kans dat een oorlog ontbrandt wordt groot ...*

Meester Hector las moeder de krant voor! Net als vader! In mijn hoofd zag ik de lege plaats van vader. Daar mocht meester Hector nooit zitten! Ik wilde naar beneden lopen en roepen: ga weg uit onze keuken! Jij bent onze vader niet! Ik kan ook lezen. Ik zal de krant voor moeder lezen!

‘Seppe wist het al,’ zei moeder zacht. ‘Voor hij stierf beweerde hij dat het niet lang meer kon duren voor er een grote oorlog ging uitbreken.’

Seppe, dat was vader. Wist onze vader dat toen al?

‘Seppe las de krant,’ zei moeder. ‘Hij wist veel. Hij praatte er over met de meester en de dokter. Seppe was een verstandige man,’ zei ze met een zucht.

‘Wist vader dat echt?’ Oscar floot zachtjes tussen zijn tanden.

‘St,’ deed ik. Tante Elodie en oom Arthur kwamen de keuken binnen. Fluisterstemmen gingen kriskras door elkaar. We verstonden niets meer. Dan hoorden we meester Hector weer uit de krant voorlezen.

‘Arthur, ik heb altijd gezegd dat er iets ging gebeuren,’ zei tante.

In mijn hoofd zag ik oom Arthur knikken zonder iets te zeggen. Hij zei haast nooit iets.

‘Ik zag de duivel,’ zei tante. ‘Deze winter, bij de bult van Angèle.’

‘Ja,’ zei oom.

‘Daarna ging Seppe dood,’ zei tante.

‘Elodie!’ zei moeder scherp.

Het werd even stil in de keuken.

‘Het lijk van Angèle is nooit gevonden,’ begon tante opnieuw. Ze waart daar nog rond. Het kwaad dwaalt rond bij de resten van de oude schaaftal.’

Er trok een huivering over mijn rug. Ik zag Angèle weer zo voor me: in lompen, op haar rode hoofd enkele plukken grijs haar, in haar mond rotte stompen. Ze stonk uren in de wind. Als ze naar het

dorp kwam werd er geroepen ‘Angèle is daar’. Iedereen liep weg. Alleen heel stoute jongens durfden stenen naar haar te gooien. Nooit wilde ik haar nog tegenkomen.

‘Angèle is weer mee met de trimards,’ zei moeder.

‘Niemand weet het,’ fluisterde tante.

Ik werd koud en voelde Oscar van me wegschuiven.

‘Elodie,’ zei moeder. ‘Je weet wat Seppe daarover dacht! Onheil geschiedt, of je nu kwade dingen ziet of niet.’

‘Het is al laat,’ zei oom Arthur na eeuwen. ‘We stappen maar eens op.’

‘Keek jij echt in de ogen van Bette?’ Oscar zag plots heel bleek.

‘Bette stond plots voor me,’ zei ik. ‘En ik heb gedaan wat tante ons geleerd heeft.’

Oscar maakte een kruisteken. ‘God zegene mij.’ Zijn ogen flitsten onrustig heen en weer. Alsof hij Bette voor zich zag in plaats van mij.

‘Dat zei ik,’ zei ik. ‘En ik heb het ook gebiecht.’

‘Je mag toch niet in de buurt van Mathilde komen.’ Zijn stem schoot uit.

‘Nee, zij kwam in mijn buurt. Ze stond voor de kippenren.’ De rest vertelde ik natuurlijk niet.

‘Angèle,’ fluisterde Oscar. ‘De bult van Angèle. De duivel.’ Hij beefde alsof hij net zelf de duivel was tegengekomen.

Ik kon hem geruststellen en zeggen dat moeder beweerde dat Bette geen ongeluk bracht maar alleen maar ongelukkig was en dat de duivel in de hel woonde. Maar had moeder dat niet alleen aan mij verteld omdat ik groot was? Ze had Oscar toch weggestuurd. Hij was nog te klein om dit te snappen. Tegelijk wist ik dat Oscar nooit mocht zien wat er bij de bult van Angèle gebeurde.

‘Blijf daar weg, Oscar,’ zei ik met diepe stem. Diep genoeg om hem nog meer te doen beven.

Ik was op weg naar onze kippen.

‘Kom, Bette, kom,’ hoorde ik.

Een eind verderop liep een groep jongens. Bette stond in het veld aan de rand van de weg. Ik herkende haar aan haar hoofd, diep tussen haar schouders.

‘Kom,’ hoorde ik weer. De jongens liepen over de weg. Oscar was er bij. Gisteren leek hij nog zo bang van Bette? Waarom lokte hij haar naar zich toe?

‘Kom, kom, kom.’ Het klonk als ‘pak me dan als je kan’.

Plots zag ik wat de jongens wilden: tussen het veld en de weg liep een beek. Als Bette achter hen aan ging tuimelde ze er zo in. Wilden ze Bette laten verdrinken?

Ik dacht niet na, het was Bette maar en toch riep ik: ‘Nee!’

De jongens waren te ver af om me te horen. Bette deed een stap naar voren en viel voorover in de beek. De jongens vluchtten. Ze vlogen over de weg, ook Oscar, maar hij zag me niet.

Mijn hoofd draaide weer naar Bette. Ze was verdwenen. Lag ze in de beek? Bleef ze daar liggen. Moest ik haar daar laten liggen? Liet ik haar verdrinken. Ik wist niet wat ik deed ik deed het gewoon, het voelde zoals ik Mathilde de vorige keer achterna was gegaan. Het was alsof ik naar Bette werd toe gezogen. Ik holde naar de plek waar ik haar het laatst zag. In de beek stond niet veel water. Bette lag op haar buik. Ze had haar hoofd opgetild. Ik probeerde vooral niet naar haar te kijken. Haar voeten spartelden om omhoog te komen, haar handen klauwden in het gras. Haar handen moest ik hebben.

‘Bette, pak mijn hand,’ zei ik. Ik keek alleen naar haar armen en bleef haar ogen mijden. Ik bukte me nog dieper, ging op mijn knieën zitten en kon haar arm beetpakken. Toen dook een andere arm naast me op.

‘Samen trekken,’ hoorde ik Mathilde zeggen.

We trokken haar uit het water. Hun Bette- en- Mathildegeur vermengde zich met die van rotte planten uit de sloot. Met de tip van haar schort veegde Mathilde Bette haar gezicht droog en met een graspol het kroos van haar rok. Bette spuugde, kokhalsde, boog voorover en braakte. Mathilde klopte op haar rug. Bette kwam langzaam overeind. Mathilde veegde het slijm van haar mond en toen begon Bette te krijsen. Ik rilde, pakte naar mijn scapulier.

‘Zwijg,’ zei Mathilde.

Bette krijste nog harder.

‘Zwijg,’ blafte Mathilde hard. Ze klemde haar arm rond de hals van Bette. ‘Jij moet luisteren of ik wurg je’, zei haar omknelling.

Het krijsen ging met schokken over in snikken.

‘Haar klompen liggen daar nog’ zei Mathilde na een poos. Ze wees met haar kin naar de overkant. In een wip was ik over de beek en terug met de klompen. Bette werd rustiger. Mathilde loste haar greep. Bette haar hoofd en schouders schokten nog bij elke snik. Ze keek naar de grond en er liep kwijl uit haar mond. Toen keek ze plots op. Ik keek recht in haar wijd opengesperde ogen en schrok. Ik zag geen kwaad, Bette zag er ook niet ongelukkig uit, ze was bang. Kon niet anders! Ze was net bijna verdronken.

‘Als ze ver van Bette zijn voelen ze zich sterk,’ zei Mathilde. Met haar kin wees ze naar de jongens die verdwenen waren. Ze balde haar vuisten en kneep haar ogen tot spleetjes. ‘Heb je gezien wie ze waren?’ vroeg ze.

‘Nee,’ loog ik.

Mathilde keek me aan, haar vuisten gingen open. ‘Goed dat je hier was. Ik heb Bette ook niet altijd in het oog.’

Ze bedankte me niet. Ik had dat ook niet verwacht.

‘Ik was hier,’ zei ik. Ik begreep zelf niet dat ik het had gedaan. Ik deed het gewoon. Ik wrong mijn schouders op en neer. Alsof ik me voor haar botheid wilde verontschuldigen in haar plaats.

‘Moet je niet naar huis?’ vroeg ze.

‘Hu.’

‘Die schoolmeester heeft gezien dat je uitgleed over onze mestvaalt. Hij heeft dat tegen je moeder gezegd.’

‘Ja,’ zei ik zacht. Had ze dat gezien? Zag ze werkelijk alles?

‘Ze komen nog altijd samen, die schoolmeester en Lisa,’ zei ze. Ze keek in de richting van de bult van Angèle.

Ik dacht meteen aan tante, aan de duivel. Maar Mathilde liet niet blijken dat ze de duivel had gezien.

‘Mag niet, mag niet.’ Ze ging met haar wijsvinger heen en weer voor mijn neus. ‘Van haar vader mag Lisa alleen met de zoon van de boer van De Lindenhoeve trouwen.’ De rotte planten verdwenen, de geur van Mathilde dreef weer boven.

‘O.’

‘Maar dat ze daar samen liggen, dat weten alleen wij, hé Madeleine?’ Ze schoof wat dichters.

Ik knikte, met snelle korte rukjes. Het was niet omdat ik Bette had gered dat ik ‘wij’ wilde zijn met Mathilde.

‘Lisa kan een kind krijgen,’ zei ze plots.

‘Maar ze zijn toch niet getrouwd!’ zei ik. Tante Elodie zei vaak dat zij en oom Arthur allang getrouwd waren maar geen kinderen hadden omdat God het niet wilde.

‘Dat hoeft niet,’ zei ze.

‘Wie zegt dat?’ vroeg ik.

‘Ons Germaine. Mensen maken kinderen net zoals de beesten, zegt ze.’

Als de beesten? Als een stier op een koe kroop kwam er een kalf van, wist ik. Maar mensen waren toch geen dieren.

Plots voelde ik dat ze het over de vuile zonde had! Hier mocht ik niet naar luisteren. Maar ik wilde het zo graag weten wat er zo vuil was tussen jongens en meisjes kon, tussen mannen en vrouwen.

‘Maar beesten trouwen toch niet,’ stamelde ik.

‘Dat moet niet,’ zei Mathilde. ‘Dat zei ik toch.’ Ze keek me aan alsof ik onnozel was.

‘Ja,’ aarzelde ik.

‘Ik wil later nooit kinderen,’ zei ze. ‘Onze moeder is van haar laatste kind doodgegaan. Ze is doodgebloed als een varken,’ zei Mathilde.

Ik slikte. God legde kinderen op de dag van hun geboorte in hun wiegje. Hoe kon haar moeder dan van dat kind doodbloeden?

‘Kinderen krijgen gaat ook net zoals bij de beesten.’ zei Mathilde. ‘Je weet toch hoe dat gaat?’

Ze monkelde. Ze dacht wellicht dat ik dat ook niet wist. Maar ik wist het. Ik had een keer een kat zien jongen en toen ik melk haalde op de boerderij had ik al meer dan eens een koe zien kalven. Maar mensen waren toch geen beesten?

Bette kreeg weer een hoestbui.

‘Ze moet naar huis’, zei Mathilde toonloos. Ze pakte haar bij de hals alsof ze een hond bij de leiband greep. Bette liet zich gewillig meevoeren.

Ik sloeg een kruisteken, pakte naar mijn scapulier en zei ‘God zij gezegend vandaag is het woensdag.’

Voor alle zekerheid.

Het gordijntje aan de andere kant van de biechtstoel ging open. Door het rasterwerk van het tussenschot zag ik vlekjes pastoor.

‘Zegen mij want ik heb gezondigd,’ zei ik.

‘Ik luister.’

‘Ik heb een pluk van het verse brood gesnoept - ik deed het wel vaker maar het mocht niet van moeder en ik vroeg me af of het zonde was -, ik heb mijn beurt niet afgewacht bij het hinkelspel - dat was niet waar maar ik moest toch genoeg zonden hebben – ik heb Virginie aan haar vlechten getrokken en dan vlug weggelopen, - dat was maar om te plagen, dat was eigenlijk geen zonde.

Ik wachtte. De pastoor vroeg dit keer niet verder.

‘Ego te absolvo a peccatis tuis, in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti,’ zei hij.

‘Amen.’

‘Drie Weesgegroetjes en een Onzevader,’ zei de pastoor.

Dat was een boete die hij gewoonlijk opgaf.

Eerst bad ik. Dan keek ik dan naar Onze-Lieve-Vrouw.

Moeder Maria, U weet wat er gebeurd is. Ik heb Bette gered. Dat is toch goed! Ik keek wel in haar ogen maar maakte een kruisteken en zei de spreuk van tante. Ik hield uw hemelblauwe hoofd vast. Het hoefde niet echt want moeder zegt dat Bette geen ongeluk brengt. Ze zegt dat er niets van aan is van de duivel en van het boze oog van Angèle dat op Bette viel. De duivel zit in de hel, zegt moeder. Ik wil daar nooit komen. Daarom probeer ik alles te biechten.

Ik heb wel moeten praten met Mathilde. Ik denk niet dat het een zonde was want ik kon niet anders. Bovendien heb ik vooraf iets goeds gedaan zoals ik al zei want ik heb Bette gered. Waarom moet ik alleen biechten als ik iets slecht gedaan heb en kan ik het de pastoor nooit vertellen als ik iets goed doe?

Wat Mathilde vertelde hoe kinderen er komen. Maar dat geloof ik niet. Ze is goddeloos en ze gelooft natuurlijk niet dat God ervoor zorgt dat kinderen geboren worden.

Ik vind het wel erg dat haar moeder gestorven is. Daar kan Mathilde toch niets aan doen. Is het niet, Moeder Maria?

Oscar is bang van Bette. Daarom heeft hij haar met zijn vrienden in de beek gelokt. Dat komt door mij. Ik wil hem eigenlijk wel vertellen dat hij zo bang niet hoeft te zijn voor Bette. Maar wil ik niet dat hij in de buurt van Mathilde komt. Of dicht bij de bult van Angèle. Ik weet niet wat ik daar van moet denken. Ik kan Oscar ook niet zeggen dat ik heb gezien hoe hij en zijn vrienden Bette in de beek lokte. Want dan krijgt hij het vermoeden dat ik dat bij Mathilde was. Of dat ik het voor haar opneem. Dat mag niet.

Ik keek Onze-Lieve-Vrouw aan. Haar blik keek naar achteren in de kerk. Ik rekte mijn hoofd omhoog, probeerde haar ogen te vangen. Maar dat lukte me niet. En kindje Jezus was nog veel te klein om te snappen wat ik zei.

Toch was ik blij dat ik haar alles had kunnen zeggen. Ik hoopte dat ze het aan God ging doorzeggen.

Zondag. Haast heel het dorp zat in de hoogmis. God was overal, maar op aarde was hij in de kerk het meest. Vooral tijdens de hoogmis. Ik tuurde naar de stofjes in de lichtbundels die door de glasramen vielen. Door die stofjes merk je dat God er is, zei tante Elodie. Maar ik rook Hem ook in de wierook, hoorde Hem door de orgelmuziek en voelde Hem tegen de zoldering van de kerk zweven. Ik keek omhoog en mijn hoofd werd ijl.

‘We moeten heel hard bidden opdat het geen oorlog wordt,’ zei de pastoor.

Oorlog, oorlog oorlog! De laatste dagen werd er weer meer over gesproken, op straat en in de herberg. Door het woord klonk almaar meer angst. Nu begon de pastoor er ook weer over. Oorlog kwam toch niet tot hier, en zeker niet tot in de kerk waar God het meest was. Met God hier kon ons niets gebeuren! Waarom moesten we nu ineens heel hard bidden tegen de oorlog? We baden al heel veel: ’s ochtends, ’s avonds, voor en na het eten en voor het begin van een belangrijk werk. Zo hadden wij het in onze catechismus geleerd. Toch nam ik me voor om tijdens het bidden iedere keer aan de oorlog te denken.

‘Ga zoveel mogelijk te biechten,’ zei de pastoor. ‘Onze ziel moet zuiver zijn.’

Ik had gebiecht! En wat ik niet aan de pastoor had gebiecht, dat had ik aan Onze-Lieve Vrouw gebiecht. Zij had vast alles aan God doorgegeven.

Klokken luidden het einde van de hoogmis in. Mensen stroomden over het dorpsplein. Onder een boom zat een accordeonspeler. Hij zong het verhaal van het prinsenpaar dat Rosalie had verteld. Het droeve lied kwam diep uit zijn keel en zijn stem trilde tot in zijn lange grijze baard. Ik zag het zo in mijn hoofd: De zon scheen uitbundig. In een open koets zaten de prins en de prinses dicht naast elkaar. Ze hadden hun mooiste kleren aan. Hij een uniform met gouden stiksels en zij een kanten jurk. Een rij glimmende paarden trokken hen door de stad. Vlaggen wapperden uit open ramen, kinderen gooiden bloemen en papiersnippers en grote mensen drumden langs de kant van de weg om een glimp van het prinsenpaar op te vangen. Het prinsenpaar was heel gelukkig dat omdat de mensen hen zo graag zagen. De prins keek de prinses diep in de ogen en glimlachte. Ik kreeg er warm van in mijn buik. Dan klonk een schot. De prins viel neer. Op zijn pak werd een donkere vlek almaar groter. Nog een schot. Ook de prinses werd geraakt. Mensen gilden, liepen door elkaar. 'Wie heeft dat gedaan?'

Nu zat de oorlog er aan te komen, zong de muzikant.

Er trok een huivering door mijn lijf.

Het lied was uit. De muzikant pakte zijn accordeon op. Hij ging naar het volgend dorp zijn lied zingen. Kinderen uit de buurt waaierden uit over het dorpsplein. Oscar zat al met vrienden te knikkeren. Een groepje meisjes was aan het hinkelen.

Ik kon niet meespelen. Op zondagochtend moest ik aardappelen schillen want moeder en tante hadden het dan druk in de herberg. Dit keer vond ik het niet erg. Ik wilde weten wat de mannen in onze herberg straks over der oorlog hadden te vertellen.

Dag Madeleine,' hoorde ik. Ik hoefde me niet om te draaien om te weten wie het was. Scheerzeep kwam in een verlate golf over me heen.

De deur van onze keuken en van de gelagzaal stonden open. De geur van pijptabak uit de herberg was sterker dan die van het gebraad dat in de oven kiste. Ik hoorde getinkel van glazen en 'een demi,' als iemand een pint bestelde. Maar de gewone zondaggeluiden miste ik: geen gezellig geroezemoes van mensen die in de stemming van een rustdag waren, geen opgewonden geroep als iemand bij een kaarttafel een slag had geslagen, geen getik van biljartballen. In plaats daarvan hoorde ik vaak 'oorlog'.

'Ik was er bij in de laatste oorlog,' zei iemand. 'Ik was toen soldaat.'

'Dat is meer toch al meer dan veertig jaar geleden,' klonk het.

Toen vochten onze buurlanden,' zei de meester. 'Wij hadden er niet echt iets mee te maken.'

'Ik heb ook niet veel van die oorlog gezien,' zei de stem die had verteld dat hij erbij was. 'Ik trok de wacht op aan de grens. Weet je wat het moeilijkste was?'

Stilte.

'Het moeilijkste was om niet in slaap vallen,' zei de soldaat. Hij was vast al heel oud als hij er veertig jaar geleden bij was.

Weer een stilte.

'Deze oorlog zal ook niet veel voorstellen,' zei de dokter. 'De techniek is zo ver gevorderd dat, als er een oorlog komt, die vast in een week voorbij is.'

'Is dat zo?' vroeg iemand.

'Er is inderdaad veel nieuw oorlogsmateriaal gemaakt,' viel de meester de dokter bij. 'Maar die moderne wapens en machines durven ze wellicht niet te gebruiken.'

'O nee?'

'Als ze dat doen,' ging de meester verder, 'ligt alles meteen in puin.'

'O! Dan maken ze niet alleen de ander maar ook zichzelf kapot,' zei de dokter.

Veel stemmen mengden zich nu door elkaar, ze klonken opgewonden, almaar luider. Het leek alsof niemand nog luisterde naar het verhaal van een ander maar iedereen met zijn eigen verhaal dat van een ander wilde overstemmen.

Over welke nieuwe machines had de meester het gehad? Vader had me verteld over nieuwe machines die het werk sneller en lichter gingen maken. Hij had ons een boek met glanzende bladen laten zien.

Daar stond een machine in die vanzelf boomstammen kon zagen. Voor zo'n machine spaarde hij. Vader was wagenmaker en met die machine kon hij sneller wagens maken en meer geld verdienen.

Hoe die nieuwe oorlogstuigen er uit zagen kon ik me niet voorstellen. Ging de oorlog met die tuigen ook vlugger gaan?

Maar in mijn hoofd bleef vooral hangen wat die oude soldaat had gezegd: hij was haast in slaap was gevallen toen hij de grens moest bewaken. Ik hoopte maar dat, als het ooit oorlog werd, de soldaten niet in slaap vielen. Want wij woonden vlak bij de grens.

Zoals elke zondagnamiddag gingen we naar het lof. Alweer vroeg de pastoor om vooral te bidden tegen de oorlog. Zoals altijd baden we de litanie van alle heiligen. We aanriepen er heel veel. Enkele van die heiligen stonden tegen de pilaren van onze kerk. Daar stonden ze voor eeuwig stil met een aureool op hun hoofd. Het gaf vast een zalig gevoel want de heiligen in onze kerk zagen er gelukkig uit.

Zuster Hortense vertelde vaak over heiligen. Sommigen hadden voor ze heilig werden veel geleden. Sint-Stefanus werd gestenigd tot hij dood neerviel en bij Sint-Vincentius braken ze zijn ribben open tot zijn ingewanden zichtbaar werden. Maar het beste kende ik Sint-Sebastiaan. Zijn schilderij hing aan de zijkant van onze kerk. Ik kon hem van op mijn plek goed zien. Sint-Sebastiaan kreeg zoveel pijlen door zijn lijf dat hij wel op een egel leek, had zuster Hortense ons verteld. Wat was God wreed dat Hij die heiligen zo had laten afzien!

Op het schilderij in onze kerk leek Sint-Sebastiaan helemaal niet op een egel. Hij had welgeteld zeven pijlen in door lichaam. Ik probeerde mee te voelen hoe hij pijn leed. Maar als ik naar zijn gezicht keek leek hij eerder droevig. Dat kwam vast omdat Onze-Lieve-Vrouw van op haar plek naar hem keek. Dat gaf troost. Ik vond het alleen naar dat het kindje Jezus Sint-Sebastiaan zo moest zien. Maar het kindje Jezus was ook geen gewoon kindje.

Ik bad vooral tot Sint-Sebastiaan tegen de oorlog omdat ik hem het best kende.

Na het lof kwamen tante Elodie en oom Arthur bij ons op de koffie met koekenbrood. Ze praatten over gewone dingen zoals over wie deze week was doodgegaan en over de bestelling van een hooikar die oom Arthur had gekregen en over erge dingen die in het dorp waren gebeurd zoals over de knecht van de dakdekker die van het dak was gevallen.

Ze deden veel te gewoon nadat de mannen in onze herberg het deze ochtend het over niets anders dan over de oorlog hadden gehad. Had moeder dat op voorhand met hen afgesproken?

Toen moeder haar kop koffie uit was ging ze naar de koer. We waren alleen met tante en oom. Ineens vroeg Oscar: 'Tante heb jij ooit de duivel gezien?'

Ik beet op mijn lip. We hadden dat afgeluisterd. Oscar mocht dat niet weten. Maar tante leek niets te merken.

‘Ja,’ zei ze meteen. In haar blik zat al een stuk van het verhaal.

‘Vertel eens tante?’ Oscar hield zijn hoofd schuin.

‘Zou je dat wel doen?’ vroeg oom. ‘Zenobie heeft dat niet graag.’

Maar tante luisterde niet. Ze tuurde over ons heen, ver weg zag ze de duivel al. Ze maakte zich klein zodat haar verhaal groter leek. ‘Het was donker toen ik van bij Pelagie kwam. Ik nam een kortere weg door de velden naar huis nam. Plots dreef een witte rookzuil vanuit het weiland naar me toe. Sneller en sneller liep ik. Maar de zuil had me achtervolgd. Ineens zat ik er midden in. Niets zag ik nog. Ik wist niet waar ik was. Ineens werd alles helder. In een flits zoefde een koets getrokken door pikzwarte paarden langs. Op de bok zat de duivel. Ik maakte een kruisteken en riep heel luid: “God zij gezegend.” Ik greep naar mijn scapulier. Een ogenblik later zag ik de weg weer. Maar het stonk er nog naar pek en zwavel.’

Bijna rook ik de duivel. Ik schudde mijn hoofd. Moeder had toch gezegd dat haar verhaal niet waar was!

‘Toen pas besepte ik dat vlakbij de bult van Angèle stond,’ ging tante verder. ‘Ik weet nog altijd niet hoe dat kon.’

‘Tante, wordt het oorlog omdat jij de duivel zag?’ vroeg Oscar.

Dat had ik haar nooit durven te vragen!

‘Elodie! Ben je weer over de duivel bezig?’ vroeg moeder. Ze kwam net binnen en had de laatste woorden gehoord. ‘Waarom maak je de kinderen bang?’

Tante draaide met haar ogen. Maar haar gezicht en de lintjes van haar muts bleven onbeweeglijk. ‘Ik zag de duivel,’ zei ze. ‘Dat mogen de kinderen weten en ook dat het nu vast oorlog wordt.’

‘De kinderen moeten weten dat het geen oorlog wordt omdat jij de duivel zag,’ zei moeder kil. ‘Oscar, Madeleine, ga nu buiten spelen.’

Wij deden wat moeder zei. Maar we bleven hangen aan de andere kant van de deur.

‘Wat jij ziet, ziet niet iedereen, Elodie.’ siste moeder. ‘Als de kinderen vannacht boze dromen hebben stuur ik ze naar jou.’

‘Wat is moeder boos op tante,’ fluisterde Oscar.

Ik slikte. ‘Natuurlijk! Wij mogen haar verhaal over de duivel niet horen. Ze wil niet dat we bang worden.’

Maar tante had zo levendig over de duivel verteld dat ik toch bang was geworden. Ze had wel niet gezegd hoe die er uit zag. Dat hoefde ook niet. Zuster Hortense had ons prenten van de duivel laten zien. Maar pek en zwavel zaten nog in mijn neusgaten.

Meester Hector zat aan onze keukentafel! Hij zat vlak tegenover mij, naast moeder. De plaats van vader aan het hoofdeinde bleef vrij!

Het oog van God keek hem aan. God alleen wist wat meester Hector gedaan had. Maar meester Hector voelde niet eens het oog van God.

‘Meester Hector eet samen met ons,’ zei moeder effen. ‘Het is gezelliger.’ Haar mond bewoog druk op en neer.

Mag niet, mag niet, zwaaide de wijsvinger van Mathilde voor mijn neus.

Moeder schepte de soep uit. Ze maakte een kruisteken. We baden en ik keek naar mijn handen. We begonnen te eten en ik keek naar mijn bord. Er klonk alleen het tikken van lepels tegen de borden en het slikken van de soep. Ik had nooit gehoord dat slikken zoveel lawaai maakte. Met moeite kreeg ik mijn soep binnen. Ik was de laatste en alleen mijn tikken en slikken bleef nog hoorbaar. Was ik maar niet hier. Of nee! Was meester Hector maar niet hier! Waarom haalde moeder hem hier? Hij was als een worm in het hout, hij drong almaar dieper ons huis binnen.

Moeder ruimde de soepborden af.

Ik keek niet naar meester Hector! Ik keek naar vader op de schouw. Dat meester Hector dat maar zag!

‘Meester Hector, wordt het oorlog?’ De vraag van Oscar sneed in de stilte.

Zwijg, Oscar, ging moeder zeggen, we zijn nog aan het eten. Maar ze zei niets.

‘Ik hoop van niet, Oscar,’ zei meester Hector.

Flauw!

‘Worden alle mannen dan soldaat?’ vroeg Oscar.

‘Nu wel,’ zei meester Hector. ‘Vroeger moesten alle jonge mannen een lot trekken. Alleen jongens die een laag lot trokken werden soldaat. Maar nu moeten alle mannen naar het leger.’ Hij klonk echt als een schoolmeester.

‘Dan word ik ook soldaat,’ riep Oscar uit. Hij dacht vast aan zijn prenten met de kleurrijke soldaten in vierkant.

‘St,’ deed moeder. Ze legde een portie aardappelen met bonen op de borden. Het werd weer stil want we aten. Toen alles op was, baden we weer. Ik probeerde tegen de oorlog te bidden zoals ik het me in de hoognis had voorgenomen en besepte dat ik dat voor het eten helemaal was vergeten.

‘De meester heeft gezegd dat onze soldaten ons met alle macht gaan verdedigen,’ zei Oscar.

‘Het is onze plicht ons vaderland te verdedigen,’ zei meester Hector. Hij drukte op plicht. Hij rechtte zijn rug en daardoor leek groter, maar ook alleen maar groter.

Natuurlijk kenden wij onze plichten! Wij moesten doen wat de grote mensen zeiden, wij moesten zo vaak mogelijk onze zonden biechten, wij moesten op zondag naar de mis en wij moesten God eren en ons vaderland graag zien.

Moeder knikte. Alsof ze dat zelf allemaal wist maar het meester Hector liet zeggen. Plots wist ik dat ze hem niet voor de gezelligheid in onze keuken liet eten!

‘Wordt het dan er als honderd jaar geleden?’ beet ik.

‘Wat wil je daarmee zeggen,’ vroeg meester Hector. Er kwam een frons in zijn voorhoofd.

‘Alles werd verwoest,’ zei ik. ‘Het staat op de prentjes van Oscar.’

‘Madeleine’, zei moeder. Ze sloeg haar hand op haar borst. Ze keek boos, haar mond stond open, maar er kwam niets uit, zo boos was ze dat ik iets zei dat niet hoorde.

Meester Hector schraapte zijn keel. ‘Oorlog is niet meer als vroeger. We zijn niet meer zo barbaars,’ zei hij. ‘We zijn beschaafde mensen met nette afspraken. De grote landen hebben afgesproken dat ze ons kleine landje nooit zullen aanvallen.’

Dat had hij uit de krant. Dat had ik zelf ook kunnen lezen.

Uit mijn ooghoek zag ik moeder ijverig knikken. Ze dacht dat meester Hector ons kon geruststellen. Maar ik werd er niet rustiger van. Ze moest eens weten.

De veldwachter stond in onze gelagzaal, niet aan de toog, maar in het midden. Tante zat op een herbergstoel. Moeder stond naast haar. De lintjes onder de muts van tante trilden zo hevig dat ik ze nauwelijks kon zien. Haar handen verfrommelden een brief in haar schoot

Moeder en tante hadden nauwelijks opgekeken toen Oscar en ik binnenkwamen.

‘Ik ga een huis verder,’ zei de veldwachter. Hij pakte zijn tas. ‘Ik heb nog veel oproepingsbrieven te brengen en ik ben bang dat ik vaak voor een gesloten deur zal staan.’ Hij liep naar de deur. ‘Goede moed voor iedereen,’ zei hij nog.

Oscar en ik, wij bleven staan, alsof we het hadden afgesproken. Moeder en tante keken elkaar aan.

‘Oom Arthur moet naar het leger,’ zei moeder. Ze trok haar lippen naar binnen.

Oom Arthur, naar het leger, waarom? Het was toch nog geen oorlog?

‘Maar hij is toch al soldaat geweest,’ zei Oscar dat wat ik ook wilde zeggen .

‘Wie nog niet lang geleden heeft gediend wordt opnieuw opgeroepen,’ antwoordde ze.’ Haar stem verstopte.

Tante keek voor zich uit, haar ogen vol angst. Ze omklemde heel haar ronde gezicht met haar handen om niets meer te zien, de brief gleed van haar schoot. ‘Het is mijn schuld,’ zei tante. ‘Ik had niet mogen omkijken. Ik heb hem gezien.’

Moeder wees ons met haar ogen naar de keuken. Wij mochten niet langer blijven. Maar in de gang zagen we en hoorden we alles.

‘De duivel,’ lipte Oscar

‘Elodie,’ zei moeder. Ze sprak tegen tante zoals ze tegen Oscar sprak als hij zijn knie had bezeerd. ‘Elodie, je hebt gebiecht dat je de duivel hebt gezien. Je hebt gebeden. God is dat allang vergeten.’ Ze wachtte, om de woorden bij tante te laten inwerken. Maar die liet niet merken dat ze iets had gehoord.

‘Arthur moet gaan, voor God, voor het vaderland, voor ons,’ zei moeder. ‘Hij komt vlug weer naar huis, Elodie. De meester en de dokter zeggen dat met Kerstmis alles voorbij is. Intussen zorgen wij samen voor de kinderen.’ Moeder ging naast tante staan en drukte het hoofd van tante in haar schoot.

‘Elodie, we vertrouwen op God!,’ zei moeder. ‘Kom, laten we bidden.’

Ineens haalde tante haar Paternoster uit de zak van haar schort. Ze sloot haar ogen en begon te bidden.

Het was alsof er niemand meer bij haar stond.

De soep was uit en meester Hector begon vanzelf te praten zonder dat iemand iets vroeg.

‘De soldaten zijn niet opgeroepen om te vechten,’ zei hij en hij drukte op niet. ‘De vijand heeft onze koning beloofd om ons land niet binnen te vallen. Maar de koning blijft waakzaam. De soldaten zijn alleen maar opgeroepen om de wacht op te trekken.’

Moeder knikte, haar lippen stijf op elkaar. Tante en moeder wisten dit natuurlijk al. Meester Hector keek vooral ons aan, Oscar en mij, en hij zei het weer op een meestertoon. Maar nieuw was dit ook voor ons niet. Wij hadden dit al tientallen keren van de mannen in onze herberg gehoord.

Waarom was meester Hector niet opgeroepen? schoot het door mijn hoofd.

‘Waarom bent u niet naar het leger?’ vroeg Oscar in mijn plaats. Ik knikte. Ik was zo blij dat Oscar dingen durfde te vragen die ik als ‘groot meisje’ niet durfde te vragen.

‘Alle jonge mannen worden toch soldaat,’ zei hij.

‘In vreedstijd moeten onderwijzers niet in het leger,’ zei meester Hector.

‘En het is nog geen oorlog,’ zei moeder en ze drukte op ‘geen’.

‘En als het wel oorlog wordt?’ vroeg Oscar.

‘Dan word ik brancardier,’ zei hij. ‘Dan haal ik gewonden van het slagveld.’

We maakten het pak van oom. Er was weinig tijd en ik moest meehelpen. Tante deed haar scapulier van Onze-Lieve-Vrouw van om haar hals en drukte er haar lippen tegen. Ze naaide het in de zoom van het uniform jasje van oom.

Dan deed ze haar mutsje af. Haar gelige haar zat in een strakke knot. Ze maakte het los en het stroomde over haar schouders. Ze zag er meteen minder rond uit. Mocht ik haar zo wel zien? Toch bleef ik kijken. Tante pakte een schaar en knipte drie lokken haar af. Ze bond ze samen met garen. Ik bleef maar kijken. Ze legde de drie lokken op tafel.

‘We naaien in elk hemd van Arthur een lok,’ zei ze.

Oom had drie hemden. Moeder, tante en ik namen elk een hemd en tornden de zoom los. Tante naaide er een lok in.

We waren klaar, tante legde de kleren van oom op een stapel en liep er zonder nog iets te zeggen mee naar huis.

‘Madeleine,’ zei ze. ‘Je moet daar geen vragen bij stellen.’

Ik schudde mijn hoofd. Ik wist zo ook wel waarom tante dat allemaal had gedaan.

Alle opgeroepen mannen waren samengetroeft aan de tramhalte op het dorpsplein. Ik zag de zoon van de bakker en de klompenmaker en de zoon van de schouwveger en de loopjongen van de slachter en drie knechten van Het Walhof en de smid en de schoenmaker en de vader van Marcel en ook zijn moeder en zijn drie zusjes. Ik zag bijna het hele dorp, niet alleen de mannen maar ook de vrouwen en de kinderen. Op het plein was veel meer volk dan ’s zondags na de hoogmis.

Sommige mannen hadden hun soldatenpakken aan, met een soldatenkepi op hun hoofd in plaats van een pet. Andere droegen hun gewone kleren. Allemaal hadden ze een ransel bij zich die naast hen op de grond stond. Daar zaten hun spullen in om een tijdlang weg te blijven.

Rosalie stond naast haar vader, de meester. De pastoor, de dokter en meester Hector waren er ook.

De tram kwam er aan. Knarsend stond hij stil. Heet water siste tussen de sporen.

‘Ik ben gauw terug,’ zei oom. ‘Want de vijand durft hier niet eens binnen te vallen.’ Zoveel zei hij anders nooit na elkaar.

Eerst omarmde moeder omarmde hem. Dan wreef oom met zijn hand over onze hoofden. Het voelde raar, de laatste keer had hij dat gedaan toen vader pas was gestorven. Hij gaf ons een kruisje, God zegene je en beware je, zei hij. Tante omhelsde, ze zoende hem, ze kon hem niet loslaten. Moeder pakte ons intussen vast alsof wij weg moesten in plaats van oom.

Ik voelde tranen komen, beet op mijn lip en keek weg. Nooit zag ik zoveel mensen samen die elkaar graag zagen. En daarom huilden.

Oom stapte samen met de andere mannen op de tram.

Stond hij straks in een wei met een geweer in zijn handen? Oom maakte met zijn handen toch alleen maar karren.

De tram vertrok. Het dorpsplein liep in een mum van tijd leeg. Alleen Sus, de oude grafdelver liep met zijn spade over zijn schouder naar het kerkhof.

Oscar lag bij mij onder de dekens.

‘Als onze vader er nu nog was,’ zei hij.

‘Mm.’

‘Hij had het ons allemaal kunnen uitleggen.’

‘Ja.’

‘Veel beter dan meester Hector.’

‘Veel beter,’ zei ik.

‘Meester Hector doet alsof hij alles weet,’ zei Oscar.

‘Hij heeft het ook maar uit de krant,’ zei ik.

‘Vader wist veel meer,’ zei Oscar.

‘Veel meer,’ zei ik. Ik keek Oscar aan.

‘Had vader naar het leger ontmoeten als hij nog leefde?’ vroeg hij

‘Ik weet het niet. Ik denk het niet. Hij was te oud, zoals de meester. Die moet ook niet naar het leger, heb ik gehoord.’

‘Meester Hector is jong, maar wordt niet eens echt soldaat,’ zei hij.

‘Nee.’

‘Hij wordt brancardier als het oorlog wordt.’

‘Ja, maar dat is geen soldaat zijn.’

Voetstappen kwamen naar boven.

‘St,’ deed ik.

‘Meester Hector had hier nooit moeten zijn,’ zei Oscar.

‘Nee,’ zei ik. ‘Vader had hier moeten zijn.’

Ik wilde hem heel hard knuffelen maar ik deed het niet. Ik wilde niet huilen en hij vast ook niet.

Het was tijd voor de pap en ik vond Oscar niet.

‘Madeleine, waar is Oscar?’ vroeg moeder toen ik binnenkwam.

‘Ik dacht dat hij al thuis was?’

Moeder schudde haar hoofd. Haar mond bleef toe maar haar ogen zochten hem overal.

‘Toen ik de kippen voerde was hij met zijn vrienden in het veld oorlogje aan het spelen,’ zei ik voorzichtig. ‘Daarna heb ik hem niet meer gezien.’ Er was vreselijk kabaal geweest en ik was gaan kijken. Twee legers van jongens stonden tegenover elkaar, elk aan één kant van de beek. Kinderen uit de buurt stonden te roepen voor het ene kamp of het andere. Langzaam liepen de legers naar elkaar toe. De soldaten vloekten en tierden en schreeuwden verschrikkelijk lelijke woorden. Ze gooiden met graspollen, met modder en met stenen. Het was oorlog!

Moeder draaide haar hoofd met een ruk naar mij.

Ik had haar vraag niet nodig. ‘Ik ga Oscar halen,’ zei ik. Ik was al op weg.

Door de dorpsstraat liep ik naar de rand van het dorp. Er was weinig volk straat, iedereen zat binnen te eten. Stemmen en gerinkel van borden kwamen door open huisdeuren naar buiten. Ik liep meteen naar de plek waar Oscar en zijn vrienden daarnet oorlog hadden gevoerd. Maar er was niemand meer, behalve twee mannen die pas gemaaid graan op een kar laadden.

‘Hebben jullie hier kinderen zien spelen?’ vroeg ik.

Een van de mannen schudde zijn hoofd. Hij keek niet op van zijn werk.

‘Help je mee de kar laden,’ vroeg de andere. Hij keek ook niet op van zijn werk. ‘De oogst moet binnen voor het oorlog wordt.’

Wat bazelden ze over oorlog? De oogst moest toch altijd binnen rond deze tijd van het jaar.

‘Nee,’ zei ik. ‘Ik moet mijn broer zoeken.’

Ik liep verder. De lucht was vol zomer. Warmte aaide mijn huid, insecten zoemden, vogels floten in alle toontalen en het geurde naar aarde en tarwe. Veel akkers waren al geoogst. Daardoor kon ik van hier de bult van Angèle zien. Waar gingen meester Hector en Lisa zich verbergen als alles kaal was? flitste het door mijn hoofd.

Ik kon er niet verder over denken want geronk in de verte trok mijn aandacht. Ik zette mijn hand als een schelp om mijn oor. Het kwam van bij de grote baan. Ik bracht mijn hand boven mijn ogen en tuurde. Zag ik daar mensen?

Ik rende er heen. Er stonden vooral kinderen bij de grote baan. Ze keken naar auto’s. Op zondag kwamen we hier vaak auto’s kijken. Dan reden rijke lui naar zee. Maar nu reden er op maandag heel veel auto’s in een lange rij naar het binnenland. In open wagens zaten dames met witte jurken en heren in witte pakken. Allemaal droegen ze witte hoeden. Het leek alsof ze naar zee

vertrokken maar ze reden de andere richting uit en ze zagen er niet blij uit. Ze waren gehaast, nee eerder opgejaagd. Wat was er aan zee gebeurd dat ze naar huis wilden?

‘Ze zijn bang’ hoorde ik. Ik rook Mathilde en draaide me om. Bette stond als een schaduw achter haar. Ze wiegde heel langzaam heen en weer en knarste met haar tanden. Ik meed haar blik.

‘Ze zijn bang van de oorlog,’ zei Mathilde.

Ze had het over de mensen in de auto’s, drong het pas traag tot me door.

‘Daarom rijden ze naar huis,’ zei ze.

Ik schoof een eind van haar weg. Ik wilde niet dat ze me vanaf de grote baan samen met Mathilde zagen.

‘Onze Jef is opgeroepen,’ zei ze. ‘We zijn nu alleen.’

Ik zette nog een stapje achteruit.

‘En als vader terugkeert moet hij meteen naar het leger,’ zei ze.

Dan moest hij naar de gevangenis! Want hij had, misschien, iemand vermoord.

Ze schudde met haar hoofd. Ze leek droef. Zo droef dat ik bijna geloofde wat ze loog.

‘Als vader kon terugkeren en hij moest niet naar het leger dan waren we rijk,’ zei ze.

Mijn ‘o’ bleef in mijn keel zitten. Ze zei het zo zielig dat ik bijna medelijden kreeg.

Maar ze waren vooral slecht had moeder gezegd.

‘Waarom ligt die schoolmeester nog altijd met zijn lief in het graan? Waarom moet hij niet naar de leger?’ zei ze plots fel.

Ik wist waarom maar schudde mijn hoofd. Ik wilde echt niet met haar praten. Het had trouwens toch geen zin om aan Mathilde te zeggen dat hij brancardier werd als er echt oorlog was.

‘Weet je wat ik gedaan heb,’ Ze kwam weer dichterbij. Ze wilde weer ‘wij’ zijn met mij.

‘Ik heb Bette op hen afgestuurd terwijl ze samen zaten,’ zei ze. ‘Schrikken dat ze deden!’

Ik zag zo voor me hoe meester Hector en Lisa recht veerden toen ze Bette plots uit het niets zagen opduiken. Bijna trok mijn mondhoek in een lachplooï.

‘Kijk wat ik heb,’ zei ze. Ze haalde iets vanonder haar jurk vandaan. Een scapulier net zoals ik er een had bengelde tussen duim en wijsvinger. ‘Toen ze weggevlucht waren ben ik gaan kijken naar de plek waar ze lagen,’ zei Mathilde. ‘Ik vond dit. Van Lisa.’

Ik sloeg mijn hand voor mijn mond. Een scapulier, Onze-Lieve-Vrouw.

‘Maar een scapulier beschermt!’ Te laat besepte ik dat ik toch iets had gezegd.

‘Het is nu van mij,’ siste Mathilde. ‘Het beschermt mij.’ Ze gromde. Het was een tevreden grom.

‘Bette, sta stil,’ zei ze.

Bette wiegde harder toen ze haar naam hoorde. Ze keek even op, kromp in elkaar.

‘Weet je wat Lisa gedaan heeft?’ vroeg Mathilde. Ze wachtte niet op mijn antwoord. ‘Bette loopt soms naar Het Walhof. Ik heb haar niet altijd in het oog. Ze gaat naar de beesten kijken. Ik was haar achterna gelopen. Lisa gooide een emmer water over ons heen.’

Ik schoof weer een beetje verder weg van haar.

‘Dat moet ze niet doen!’ zei ze hard.

Ik schudde heftig met mijn hoofd.

Ze stak het scapulier weer in de zak van haar schort en pakte Bette met haar houdgreep vast en duwde haar voor haar uit. ‘Jij bent toch niet bang van Bette?’

Bette keek recht in mijn ogen. Ze was bang, niet zoals de vorige keer toen ze bijna verdronken was. In haar blik zat een doffe angst zoals ik al gezien had bij de hond die de melkkar van de knecht van Het Walhof trok. Als het dier niet snel genoeg vooruit kwam sloeg de knecht hem genadeloos.

Bette begon te krijsen.

‘Koest,’ deed Mathilde. Haar arm klemde nog meer. Bette zweeg.

Ik sprong achteruit en gluurde naar de kinderen bij de grote baan. Die keken niet om. Maar Mathilde bleef strak naar hen kijken. ‘Maar goed dat zij wel bang zijn van Bette,’ mompelde ze. Ze trok Bette aan haar arm mee. Het duurde even voor Bette in beweging kwam.

Toen ik wegliep weigerden mijn benen eerste te stappen.

Ik had Oscar vlug gevonden.

‘Oscar, je moet naar huis. Moeder is ongerust,’ zei ik.

Hij hoorde me niet. Of deed hij alsof? Hij bleef naar de rij auto’s kijken.

‘Oscar, ik zeg moeder dat je niet meteen mee wilde,’ probeerde ik weer.

Oscar keek me aan ‘Je keek naar Bette!’ Hij kneep zijn lippen dicht.

‘Wat?’

‘Ik zeg moeder dat je bij Mathilde en Bette was!’ Zijn stem trilde.

Ik slikte. ‘Ik kon er niets aan doen. Ik zocht jou en ineens stond Mathilde achter mij. Ze wees me waar je was,’ loog ik. ‘Ik kon toch niet doen of ik dat niet hoorde. Ik loop je trouwens allang te zoeken.’

‘Je liegt,’ beet Oscar. Zijn ogen werden spleetjes en zijn oogleden bleven knippen. ‘Ik stond te plassen. Ik zag je de hele tijd samen met haar. Mathilde heeft vast veel meer gezegd dan dat ik hier was. Ze duwde Bette tot vlak voor je. Waarom liep je niet weg?’

‘Ik...’ Ja, waarom liep ik niet weg? Waarom luisterde ik altijd? ‘Ze duwde Bette heel plots voor mijn neus,’ zei ik. ‘Ik schrok van haar blik. Denk je dat ik niet bang was? Ik zei meteen ‘God zij gezegend, vandaag is het maandag’. Het was er uit voor ik het wist. Ik had die spreuk niet gezegd! Ik was meer geschokt door haar angstige hondenogen dan dat ik bang was voor het kwaad in haar.’

Oscar keek strak voor zich uit.

Zeg niet tegen moeder dat ik bij Mathilde was, wilde ik Oscar zeggen. Maar dat klonk te veel als smeken. ‘Kom mee,’ probeerde ik. ‘Ik leg moeder wel uit waarom we hier zo lang bleven.’

Hij hoorde me niet. Of hij deed alsof. We keken alle twee naar de grote baan. Af en toe reed er nog een auto voorbij.

‘Kijk,’ wees Oscar. ‘Meester Hector.’

Ik zag zijn rug. Hoe lang stond hij daar al? Had hij ons gezien? Had hij mij gezien terwijl ik met Mathilde stond te praten? Ineens besepte ik dat hij mijn redding was. Als ik moeder straks eerder dan meester Hector wilde vertellen dat we auto’s hadden gekeken moesten we nu meteen naar huis.

‘Kom Oscar. Kom mee naar huis voor meester Hector ons ziet. Als hij verklapt dat we hier waren wordt moeder boos op ons. We vertellen het haar beter zelf.’

Hij knikte. Maar bleef staan. Ik trok hem aan zijn arm mee. Hij stribbelde niet tegen. ‘Waar zat je, Oscar?’ vroeg moeder toen we thuiskwamen.

Ik haalde diep adem. Moeder wist nog van niets, niets over de auto’s en niet dat ik met Mathilde had gepraat. Meester Hector was dus nog niet thuis, dacht ik opgelucht.

‘Wel?’ Ze zette haar handen in haar heupen waardoor ze breder werd. We konden niet om haar heen. Tante Elodie stond achter haar. De lintjes van haar muts vroegen hetzelfde als moeder.

‘Oscar stond bij grote baan,’ antwoordde ik in zijn plaats. ‘Met veel andere kinderen. Ze keken naar auto’s.’ Ik slikte. ‘Ik ben zelf ook blijven kijken.’

‘Auto’s?’ De lippen van moeder trokken naar binnen. Ze was niet boos meer, er zat schrik in haar ogen.

In tantes voorhoofd kwam een frons. ‘Het is toch geen zondag?’

‘Er reden meer auto’s dan op zondag,’ zei ik. ‘Rijke lui vluchten van de kust naar het binnenland. Ze zijn bang omdat het oorlog wordt.’

‘Nee,’ slaakte tante.

Moeder bracht haar hand voor haar mond. Ik zag haar lippen niet meer bewegen.

Ik stond voor mijn open raam. Het was al donker. Ik kon niet zien waar de aarde stopte en de hemel begon. Daarom keek ik hoog genoeg, daar waar de sterren hingen. Daar woonde vader bij alle andere doden. Ik greep naar mijn scapulier en zocht in mijn hoofd het gezicht van vader toen hij nog leefde.

‘Vader, ik weet dat ik niet met Mathilde mag praten. Maar het gebeurt zonder dat ik het wil. Ik vind het vreselijk dat ze die scapulier heeft afgepakt en heb haar alleen maar dat gezegd.’

Ik kijk niet graag in de ogen van Bette. Ze kijkt niet ongelukkig, ze is bang. Daar schrok ik van en daardoor heb ik de spreuk van tante Elodie niet gezegd. Dat hoeft trouwens toch niet.

Ik beloof alles te biechten. Ik hoop alleen dat meester Hector niets heeft gezien en als hij me heeft gezien dat hij dan niets zegt tegen moeder. Waak over mij dat ik niet in de hel kom, niet waar de duivel woont. Zorg dat ik in de hemel kom.'

Ik kroop in mijn bed en dacht aan de duivel. Ik wilde niet branden in de hel. Ik herinnerde me die keer dat ik mijn hand zwaar aan de kachel had verbrand. Hoeveel pijn ging het niet doen om voor altijd te branden. Ik draaide me om en keek in de mooie ogen van Mie. Ik rilde toen ik er even nog de kwade blik van Bette in zag.

Midden in de nacht hoorde ik de hoefslag van een paard. Droomde ik? Ik keek om me heen en zag mijn kamertje. Ik stond op en liep naar het dakraam. Regendruppels lekten traag langs het glas. Het hoefgetrappel kwam snel dichterbij. Vlak bij ons huis hield een paard stil.

'Het is oorlog!' riep een luide stem.

Ik rukte de deur naar Oscars kamer open. Zijn witte schim stond voor het raam. Beneden op het dorpsplein klonken harde stemmen.

'Oorlog! Op het dorpsplein staat een bode,' zei Oscar.

De deur van meester Hectors kamer ging open. Gebonk op de traptreden, lawaai in de voutekamer waar moeder sliep. Ik stond al naast Oscar voor het raam.

Iedereen riep door elkaar. Op het dorpsplein stonden vrouwen met een omslagdoek om hun nachtkleed en mannen zonder pet op hun hoofd en die zat anders altijd op hun hoofd.

Onder de gaslantaarn op het dorpsplein herkende ik moeder en tante, hun haren los uit hun knot. Ik zag de meester en naast hem meester Hector en de pastoor en de dokter en al wie rond het plein woonde. Zelfs de kinderen kwamen een voor een uit hun huizen. Ook Rosalie was er bij, ze stond naast de meester en meester Hector.

Meester Hector! Had hij ons gisteren gezien? Ik had geen tijd om erover te denken want Oscar zei : 'Kom mee.' Hij klonk opgewonden, alsof hij een groot avontuur verwachtte. Of was hij bang?

Was ik bang?

Sneller dan ik was hij de trap af. Ik haastte me achter hem aan.

Rond de meester en meester Hector had zich een kring gevormd. We kwamen dichterbij en hoorden vragen of de meester meer wist van de oorlog. Maar de meester wist van niets. Er was nog geen krant verschenen, zei hij. Hij haalde voortdurend zijn schouders op en wapperde met zijn handen in de lucht. Hij herhaalde alleen maar wat de bode zei: dat de vijand de grens in het oosten had overgestoken en ons land had aangevallen. Meester Hector en Rosalie knikten bij alles wat de meester ook niet wist.

Plots zag moeder ons staan. Ze kwam naar ons toe. Ik boog mijn hoofd om haar boze woorden op te vangen. Maar ze zei niets en pakte ons vast en bracht ons naar binnen in de gelagzaal.

'Jullie vatten nog kou,' zei ze. Ze wreef over onze rug. Ze rook naar slaap. 'Blijf binnen. Ik ga tante halen.' Ze liep weer naar buiten.

We gingen meteen voor het raam staan. Buiten was het roepen overgegaan in gemurmel. Mensen werden rustiger, velen gingen weer naar huis. Fijne regen sproeide over de overblijvende witte gezichten onder de lichtkring van de lantaarn. Alles werd een beetje wazig. De oorlog leek ineens wat verder weg.

Moeder kwam binnen, tante aan haar arm.

Tante schudde met haar hoofd. In haar nachthemd en met loshangende haren leek alles wat rond aan haar was helemaal van haar af gevallen.

‘Kom mee naar de keuken,’ zei moeder. ‘Ik warm melk op.’ Ze deed een schep kolen in de kachel.

Nu pas voelde ik me koud en nat. Ik haalde koppen uit de kast. Moeder schonk voor iedereen een kop vol.

We zaten met vieren rond de tafel. De laatste keer dat we op dit uur samen melk dronken was in de nacht dat vader stierf.

‘De vijand staat nog maar aan de grens,’ zei moeder ferm. ‘Onze soldaten houden de vijand tegen. Toen ze ‘tegen’ zei trilde haar stem.

‘Arthur,’ zei tante Elodie. Oom ontsnapte als een zucht tussen haar lippen.

Ze pakte haar Paternoster. ‘We kunnen alleen vertrouwen op God.’

Wij baden een hele rozenkrans voor Onze-Lieve-Vrouw: tien Weesgegroeten, voor elke kraal een en dan vijf Onzeveraders en dat vijf keer na elkaar.

Daarna gingen we slapen. Zomaar, terwijl het oorlog was.

Ik knielde neer in de biechtstoel.

‘Zegen mij want ik heb gezondigd.’ zei ik terwijl ik naar mijn gevouwen handen keek.

‘Ja.’

Ik zag het oor van de pastoor in stukjes. Daardoor leek het groter dan het was alsof het meer kon horen dan wat ik zei.

‘Ik ben ongehoorzaam geweest,’ zei ik.

Stilte.

‘En?’ vroeg de pastoor.

‘Ik ben ongehoorzaam geweest,’ herhaalde ik.

‘Wat heb je gedaan?’

‘Ik keek in de ogen van Bette maar dat was per ongeluk.’

‘Was je weer bij Mathilde?’

‘Ik zei haar niets. Zij sprak me aan.’

‘Goddeloos!’ hij zei het wat zachter. ‘Dat zijn ze! Als je hen tegenkomt, vlucht dan weg.’

‘Ja, meneer pastoor.’

‘Ego te absolvo a peccatis tuis, in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti’

‘Amen.’

‘Drie Onze Vaders en negen Weesgegroetjes.’

Ik bad drie Onze vaders en negen Weesgegroetjes. Het duurde een poos voor ik Onze-Lieve-Vrouw aan kon kijken.

Ik haalde diep adem.

Moeder Maria, ik weet het, moeder zegt dat Bette geen ongeluk brengt maar ik heb voor alle zekerheid toch gebiecht. Wat ik veel erger vind is dat Mathilde het scapulier met uw beeltenis van Lisa heeft gestolen. Lisa deed natuurlijk ook kwaad door een emmer water over Bette te gooien. Het zijn allemaal mijn zonden niet maar omdat ik ze nu ken voel ik me ook haast zondig.

Is Lisa nog beschermd zonder haar scapulier? In elk geval denk ik niet dat Mathilde nu uw bescherming heeft.

Moeder Maria, verlos me van Mathilde.

Ik keek Onze-Lieve-Vrouw heel lang aan. Maar ze bleef naar de verte kijken. Zag ze daar God? Het kindje Jezus vlijde zich nog dichter tegen haar aan.

Alle kinderen uit de buurt stonden rond Rosalie. Ze wilden weten of haar vader iets meer over de oorlog uit de krant wist. Maar er was nog altijd geen krant. Rosalie wist wel dat de jongensschool dicht was en dat college in de stad ook dicht ging en dat veel jongens van het college vrijwillig naar het leger gingen om tegen de vijand te vechten.

Langzaam liepen we naar school. We hoopten dat die ook dicht was. Maar die was open. Zuster Hortense liet ons op onze blote knieën zitten om te bidden dat de oorlog vlug voorbij ging zijn. We moesten de woorden niet hardop zeggen, maar zingen.

‘Zingen is tweemaal bidden,’ zei zuster Hortense.

Ik haalde het mooiste uit mijn stem. Ik was er zeker van dat God me hier twee maal hoorde bidden omdat ik zong.

De kar van de brouwer stond voor de deur. Hij was toch gisteren al komen leveren? Maar toen ik onze herberg binnenging snapte ik waarom hij hier weer was. De gelagzaal zat voller dan ooit. Iedereen zat rond de meester. De dokter zat vlak naast hem. En meester Hector. Ik keek langs hem heen naar de meester. Die zei dat hij maar met moeite een krant had kunnen bemachtigen. Hij begon voor te lezen. Oscar en ik liepen braaf de gelagzaal door naar de gang. Maar in deuropening bleven we staan. Ik zag de rug van moeder en tante achter de toeg. Ze hadden niet eens gemerkt dat we waren binnengekomen.

‘De vijand is in het oosten ons land binnengevallen,’ las de meester. ‘Her en der duiken paardenmannen op, op hun hoofd een zilveren helm met een pin en in hun handen lansen, sabels en pistolen ...’

Paardenmannen. Die had ik niet gezien op de prentjes van Oscar. Hoe zagen die er uit? Hadden die vier paardenbenen, een mensenhoofd, en groeide daar in plaats van haar een helm op? Hadden ze geen armen maar lansen, sabels of pistolen aan hun lijf?

‘... de paardenmannen kwamen eerst, als verkenners. Daarna drong een enorme massa vijandige soldaten ons land binnen ...’

In mijn hoofd stroomden grote groepen paardenmannen over de grens.

‘... onze soldaten bieden moedig weerstand, ze vechten als leeuwen ...’

Door de gelagzaal ruiste een goedkeurend gemompel.

‘... andere landen zijn trots op ons omdat wij ons landje zo heftig verdedigen ...’

Plots praatte de meester zachter. We gingen in de deuropening staan.

‘De vijand heeft hele dorpen verwoest, de oogst vertrappt en huizen en stallen in brand gestoken

...?’

Het was toch lang geleden dat de legers van de keizer langs waren gekomen?

‘De straat ligt bezaaid met lijken, de vijand rijgt baby's op een lans als kikkers. Mensen vluchten weg, Paarden en koeien rennen gillend rond.’

De meester keek even op. Waarom vroeg niemand of het waar was? Hoorden de mensen niet wat de meester zei? Dat zo veel mensen zo stil konden zijn.

De ogen van de meester zochten weer verder in de krant.

‘De vijand heeft vijf burgers als een levend schild voor zich uit geschoven. Alle vijf zijn ze doodgeschoten door onze soldaten ... Burgers hebben vijandige soldaten in een hinderlaag gelokt en neergeschoten. Uit wraak pakte de vijand twintig mannen op. Ze werden op een rij gezet. Elke derde man kreeg een kogel door het hoofd ...’

Hij legde zijn vinger onder een regel en zei: ‘Hier staat een waarschuwing: Als de vijand tot hier geraakt, bedreig hem dan niet.’

Even was het stil. Dan barstte het los.

‘De vijand raakt niet tot hier!’ riep iemand uit. ‘Wij houden hem tegen.’

‘De vijand brak zijn woord!’

‘We denken ze wel. We zullen ze leren.’

‘We zullen ze krijgen!’

‘Leve de koning!’

‘Leve ons vaderland.’

‘Voor God en vaderland!’

Mensen riepen door elkaar. Geen woord was te groot of te vuil om te zeggen hoe slecht de vijand wel was omdat hij zijn woord niet had gehouden en ons land was binnengevallen.

De ogen van Oscar vonkten, hij balde zijn vuisten. Ik kneep mijn lippen samen om mijn boze woorden binnen te houden. Roepen konden we hier niet. Moeder wist beter niet dat we dit allemaal hadden gehoord.

‘Mag ik bij jou in bed?’ vroeg Oscar.

Ik hield de deken open en kropen samen in het putje van de matras.

‘Zal de oorlog tot hier komen, Madeleine?’

‘Nee, ze staan nog maar aan de grens in het oosten. Dat is nog ver weg.’

‘Madeleine, jij keek in de ogen van Bette.’

Het leek alsof we niet alleen meer in ons holletje zaten.

‘Oscar, ik deed wat tante ons geleerd heeft: Ik maakte een kruisteken, ik zei ‘God zij gezegend, vandaag is maandag. Er kan dus niets gebeuren.’ En ik drukte op ‘niets’ zodat ik het zelf goed kon horen.

Oscar zweeg.

Ik ging weer liggen en kreeg doorkoud. Alweer had ik gelogen! Ik had niets gezegd toen ik naar Bette keek! Mijn hand klemde rond mijn scapulier. Bette deed geen kwaad, zei moeder. Maar moeder was ook bang. Ze deed er alles aan om ons niet bang te maken.

De nacht was al een eind voorbij voor Oscar sliep. Ik was nog altijd wakker. Ik kwam voorzichtig uit mijn bed en duwde mijn dakraam op een kier. In het oosten kwam de zon langzaam op. Haar licht priemde moeizaam door de wolken. De zwarte lijn van de aarde vloeide over in de grijze hemel. Daar ver weg in het oosten waren de prins en de prinses vermoord. Daar was de oorlog begonnen. De oorlog, die almaar dichterbij kwam. We hadden die prins en die prinses niet zien vermoorden, we zagen niets van de oorlog. Alleen God kon vanuit die grijze hemel alles zien. Hij alleen wist of de oorlog nog dichterbij ging komen.

Waarom deed hij niets?

Het was erg druk in de herberg. Moeder had haar handen vol, niet alleen om iedereen te bedienen maar ook om tante telkens te zeggen wat ze moest doen. Want het hoofd van tante zat niet hier maar bij oom Arthur. Daarom had moeder me gevraagd om de was te spoelen.

Ik liep op en neer met emmers spoelwater van het washok naar het gootje naast de pisbak. Er liep veel volk van de herberg naar de koer en ik lette elke keer goed op dat er geen mannen in aantocht waren als ik er met een volle emmer aankwam. Maar de mannen letten niet op mij. Na hun plas wilden ze zo vlug mogelijk terug naar de herberg.

Ik pakte net de emmer met spoelwater op toen het licht uit het washok verdween. Er stond een man in het deurgat. Zijn hoofd schuin naar zijn linkerschouder. Meester Hector! Ik werd zo slap dat de emmer uit mijn hand schoot.

‘Dag Madeleine,’ begon hij.

Scheerzeep sloeg in mijn gezicht.

‘Ik zag je gisteren.’ Hij zei het langzaam, alsof hij me langzaam met woorden wilde wurgen.

‘Je stond bij Mathilde.’

Had hij toch iets gezien? Wat had hij gezien? Ik moest iets antwoorden.

‘Ik keek naar auto’s,’ zei ik.

‘Je stond lang met Mathilde te praten.’

Waarom kwam hij hier bij me om met dat te zeggen? Waarom had hij het niet al eerder al aan moeder gezegd?

Zeg het dan! wilde ik schreeuwen, doe maar! Maar ik weet ook iets van jou.

Dat deed ik natuurlijk niet.

‘Ik vertel het niet aan je moeder,’ zei hij. Hij perste zijn lippen opeen en kwam een pas dichterbij, ik zette een pas naar achteren. Hij mocht niet dichterbij komen! Dat mocht niet van moeder. Als hij het deed ging ik gillen.

‘Ik zeg niets aan je moeder als jij iets voor me doet,’ zei hij.

Ik werd helemaal stijf, ik wilde slikken, maar zelfs dat kon ik niet.

Hij keek in vlug achterom en dan weer naar mij. Was hij bang dat iemand hem zag?

‘Madeleine, jij gaat elke dag de kippen voeren,’ zei hij. ‘Dan ben je in de buurt van Het Walhof. Achter de stallen heb ik morgen met iemand afgesproken.’

Lisa, zei ik bijna.

‘Lisa,’ zei hij. ‘Ik kan niet op onze afspraak zijn.’ Hij slikte. ‘Morgenochtend moet ik naar het leger.’ Hij haalde iets uit de binnenzak van zijn vest. ‘Geef haar deze brief.’ Zijn stem werd dunner en hij hield zijn hoofd nog schuiner. De dreiging viel van hem af. Een ogenblik leek hij meer een

schooljongen dan een schoolmeester. Hij probeerde mijn ogen in zijn blik te vangen. In een flits las ik schrik. Maar hij rechtte meteen weer zijn rug.

Hij gaf me de brief. Ik nam hem aan. Ik kon niet anders.

‘Je praat er met niemand over, Madeleine. Anders ...’ Zijn stem was hard maar schoot bij ‘Madeleine’ uit. Hij wilde nog dreigen, maar het klonk meer als smeken.

Ik knikte. Mijn stem was ik al de hele tijd kwijt. Pas toen meester Hector weg was merkte ik merkte dat mijn voeten nat waren. Het water uit de emmer was over de rand in mijn klompen geklotst.

De brief brandde in mijn hand. Vlug stak ik hem in de zak van mijn schort. Ik vluchtte naar mijn kamertje en stopte de brief onder de jurk van Mie. Ze keek me aan. Je bent die brief niet bij mij niet kwijt, leek ze te zeggen. Morgen wel, beet ik haar in gedachten toe. Meester Hector heeft me gevraagd om die brief aan Lisa te geven. Wat een meester vraagt, moet je doen. Dat is mijn plicht. Zelfs als meester Hector en Lisa een geheim hebben. Een geheim dat zo verboden is dat niemand het mag weten,

Maakte ik mezelf dat niet wijs? Ik wilde vooral die brief geen dag langer bij me houden. Ik wilde ook niet dat moeder te weten kwam dat ik bij Mathilde was.

Ik was al aan de rand van het graanveld toen ze voor me stonden. Mathilde iets voorop, Bette een halve pas achter haar. Wiegend. Tandenknaarsend. Vuisten onder haar kin. Hoofd tussen haar schouders.

‘Waar ga je heen?’ vroeg Mathilde.

‘Nergens,’ zei ik. Maar Mathilde kon van mijn hele lijf lezen dat ik loog.

‘Jij wilt in je eentje naar die schoolmeester en zijn lief gaan kijken,’ zei ze en het klonk dreigend.

‘Nee.’

‘Je gaat voor niets. Ik ben al gaan kijken. Hij is er niet. Lisa staat op hem te wachten.’

Zonder nadenken stak ik mijn hand in de zak van mijn schort om de brief te beschermen. Ik draaide me om en liep weg. ze had me vlug ingehaald.

‘Wat heb je daar?’ riep ze.

Het ging vlug. Ze haalde me in, greep me vast en gaf me een duw. Omdat ik dat niet verwachtte viel ik domweg achterover. Voor ik het besepte zat Bette boven op mijn gezicht. Ik stikte bijna maar Mathilde riep ‘af, Bette’. Bette schoof naar mijn benen en ik kon weer ademen.

‘Wat heb je daar?’ vroeg ze weer.

‘Niets,’ huilde ik. Ik voelde een hand vlinderen over mijn lijf, tasten in de zak van mijn schort.

‘Voor wie?’ zei Mathilde. Ze hield de brief al in haar hand.

De lucht gierde door mijn keel. Mijn stem bleef stom.

‘Zeg het,’ siste ze.

Ik probeerde overeind te komen. Maar Bette zat schrijlings over mijn benen. Ik wilde lucht, maar ademde alleen stank in.

‘Geef terug,’ probeerde ik zwak.

‘Als je zegt voor wie hij is,’ zei ze.

Ik draaide mijn hoofd weg.

‘Ik heb je die schoolmeester en zijn lief laten zien. Nu is het jouw beurt.’ Ze hield haar hoofd schuin en verstopte de brief achter haar rug.

‘Voor Lisa,’ zuchtte ik.

‘Van haar schoolmeester?’ raadde ze.

Ik knikte. ‘Geef terug!’

‘Als je hem leest.’

‘Maar dan moet ik hem open doen.’

Ze was al bezig met de enveloppe open te scheuren. ‘Lezen,’ zei ze.

Kun je dat zelf niet? wilde ik vragen. Maar ik wist dat Mathilde alleen in de winter naar school kwam. In die korte tijd had ze nooit goed kunnen leren lezen. In de winter zaten er veel te veel kinderen op school en de zusters zetten de kinderen die alleen in de winter naar school kwamen achteraan in de klas. Ze waren allang blij dat die rustig waren.

‘Mag ik dan rechtop zitten?’ Een ogenblik dacht ik aan weglopen. Maar dat was onmogelijk.

‘Mm,’ deed ze. ‘Bette afl!’

‘Oegh,’ deed Bette. Mathilde pakte haar bij haar schouder.

Ik kwam overeind. De wereld kolkte. Ik haalde diep adem. Mijn oogleden knipperden de waas voor mijn ogen weg. Het papier was verkreukeld. Maar het handschrift was recht en statig, een echt schoolmeestershandschrift. Vertelde ik andere dingen dan dat er in de brief stonden? Maar ... misschien kon Mathilde toch iets lezen.

‘En,’ vroeg ze.

Teerbemide Lisa, stond er. Meester Hector schreef dat er geen tijd was om afscheid te nemen omdat hij sneller dan hij had gedacht was opgeroepen. Hij had er spijt van dat ze gisteren ruzie hadden. Je had gelijk, Lisa, schreef hij, we moeten tegen je vader zeggen dat we van elkaar houden en niet langer wachten. Het spijt me dat we dat gisteren al niet gedaan hebben. Ik beloof je dat we hem samen zullen zeggen dat we van elkaar houden. Maar zolang we dat niet samen kunnen doen zeg ik dat aan niemand. Ik kom vlug weer naar huis, want lang kan de oorlog niet duren. Voor Kerstmis zien we elkaar weer. Je liefhebbende Hector.

‘O,’ zei Mathilde. Ze leek tevreden. Langzaam loste ze haar greep.

Ik keek naar de gescheurde enveloppe, het verfrommelde papier. Hoe kon ik die brief ooit nog aan Lisa geven?

‘Houd die brief,’ gaf Mathilde antwoord op een vraag die ik niet had gesteld.

‘Wat?’

‘Wij weten nu wat er in staat,’ zei ze.

‘Ja ...’

‘We weten zelfs meer dan zij,’ giechelde ze.

Ik knikte.

‘Ik de scapulier, jij de brief,’ zei ze.

Ik slikte. ‘Ik’ en ‘jij’, maakte dat ‘wij’?

Ze kwam weer dichterbij. ‘Een scapulier beschermt?’ zei ze.

Ik knikte.

‘Het beschermt niet meer als je het afpakt. Niet?’ Ze hield haar hoofd schuin en lachte.

Ik knikte weer.

‘Jij hebt met de brief hun grootste geheim.’ Ze wees weer naar de brief.

Mijn hoofd bleef ja knikken.

‘Oezgh,’ deed Bette plots en daarmee was ze er weer.

Ik haalde diep adem. Niet alleen de lucht maakte me licht. Ik stopte de brief weer in de zak van mijn schort.

‘Kijk,’ wees ze. ‘Lisa loopt naar huis.’

Ik zag haar naar Het Walhof lopen.’

‘Toch spijtig dat we niet meer naar hen kunnen gaan kijken,’ zei Mathilde. Er lag echt spijt in haar stem.

Ik kwam thuis. Moeder had een brief in haar hand. Zonder dat mijn hoofd het wilde ging mijn hand weer naar mijn zak. Maar voor ik de brief van meester Hector kon voelen trok ik hem al terug. Moeder had niets gezien.

‘Vraag het aan Madeleine,’ zei tante Elodie tegen moeder.

Ik begreep het niet.

‘Elodie, we vragen straks aan de meester om die brief te lezen,’ zei moeder. Ze vouwde de brief weer dicht.

‘Ik wil niet langer wachten, Zenobie.’ Tante keek niet naar moeder maar naar mij. Ze wees naar de brief. Haar ogen smeekten. ‘Hij is vast van Arthur.’

Vraag dan of ik hem wil lezen, tante, dacht ik. Maar daarvoor was tante te trots.

Moeder draaide de brief om en om in haar handen en bewoog druk met haar lippen: ‘Madeleine, de meester is niet thuis,’ zei ze eindelijk. ‘Hij kan deze brief niet voorlezen. Wil jij het doen?’

Ik keek naar de afzender en dan naar moeder en tante. ‘Hij is niet van oom Arthur. maar van oom Kamiel en tante Eugenie.

‘O,’ deden moeder en tante tegelijk.

Ik riste hem open en werd gelijk zelf heel nieuwsgierig. Binnenkort kwamen oom en tante naar de kermis. In een vorige brief hadden ze nog beloofd dat we daarna met hen naar de dierentuin in de grote stad mochten gaan. Maar ik wist allang aan dat dat alvast niet meer kon.

Oom en tante schreven dat ze niet naar de kermis kwamen. De vijand rukte op dieper en dieper ons land binnen. Ze rukten op naar de grote stad waar ze woonden. Tante en oom waren van plan om over de grens naar het noorden te vluchten.

‘Staat dat er echt?’ vroeg tante.

Ik knikte. Ik gaf de brief terug. Moeder pakte hem aan. Ze bleef er lang kijken. Alsof ze daarmee kon uitwissen wat ze niet kon lezen.

Ze leek ineens zo weinig moeder.

Met loden voeten ging ik naar boven en stopte de brief van meester Hector weer onder de jurk van Mie. Breng je hem weer? leek ze te vragen. Mathilde dwingt me die brief te houden, zei ik haar. Trouwens, meester Hector wil me verraden, nu heb ik iets waarmee ik hem kan verraden.

Mie bleef naar me kijken. Het voelde heel ongemakkelijk aan.

Het gordijntje aan de andere kant van de biechtstoel ging open.

‘Zegen mij want ik heb gezondigd.’

‘Ik luister.’

‘Ik heb het kippenhok niet goed schoongemaakt - ik maakte het kippenhok nooit helemaal goed schoon want de kippen maakten het toch meteen weer vuil -, ik heb mijn tong uitgestoken naar Virginia - dat had ik gedaan omdat zij aan mijn vlechten had getrokken -, ik ben na schooltijd wat te lang blijven kletsen met Alice - moeder had bozig gevraagd waar ik zo lang gebleven was, maar ik had niet gelogen toen ik zei dat ik bij Alice was.

‘Ego te absolvo a peccatis tuis, in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti.’

‘Amen.’ Ik haalde diep adem.

‘Drie Weesgegroetjes en een Onze Vader.’

Moeder Maria, ik heb niet gebiecht dat ik mijn belofte aan meester Hector niet heb gehouden. Maar dat kon ik niet doen. De pastoor ging weer blijven doorvragen, ik weet het zeker. Ik hoor zo het gesprek in mijn hoofd:

‘Ik heb een belofte niet gehouden,’ zeg ik.

‘Aan wie heb je iets beloofd?’ vraagt de pastoor.

‘Aan meester Hector?’

‘Wat heb je hem beloofd?’

‘Euh, het is toch mijn plicht om te doen wat de meester vraagt?’

‘Natuurlijk is het je plicht. Maar wat heeft meester Hector gevraagd?’ gaat de pastoor verder.

‘Wat heb je hem beloofd?’

‘Ik moest een brief aan Lisa afgeven.’

‘Aan Lisa van Het Walhof? Wat heeft meester Hector met Lisa van Het Walhof?’

‘Dat weet ik niet, meneer pastoor.’ Ik weet het wel, dus dat is al een leugen.

‘Waarom heb je die brief niet afgegeven?’

‘Mathilde pakte hem af voor ik die kon afgeven.’

‘Mathilde van Lomme? Altijd Mathilde van Lomme. Je komt zelfs niet eens in het vagevuur.

Recht naar de hel zul je gaan!’

Ineens rook ik pijptabak. De pastoor was uit de biechtstoel komen. Er zat geen biechteling meer, zijn laatste biecht was net achter de rug. Ik had in een dagdroom gezeten.

Ik schraapte mijn keel, het was alsof ik echt iets hardop wilde zeggen. Ik hield me net in.

Moeder Maria, het was mijn plicht om te gehoorzamen en die brief af te geven. Maar mocht ik wel iets beloven aan iemand die zelf zondigde?

Onze-Lieve-Vrouw bleef stom voor zich uitstaren en het kindje Jezus was nog te klein om me te begrijpen.

Ik nam mijn vraag mee de kerk uit.

Het was kermis in ons dorp. Maar dit jaar was dat geen feest en tante Eugenie en oom Kamiel kwamen niet.

Als ik over straat liep leek het even wel feest. Er hingen vlaggen aan de gevels en er plakten foto's van de koning en de koningin aan de ramen. Dat was omdat het oorlog was. Er hing ook een affiche aan het gemeentehuis met een rondom zwart rood geel, de kleuren van ons land. Van ver leek die op een kermisaffiche en ik dacht aan de vrolijke dingen die daar vorig jaar op stonden: vuurwerk, bals, muziekconcerten, wedstrijden voor het mooiste paard, de snelste duif, de sterkste stier ... Maar op deze affiche las ik dat het oorlog was.

De laatste dag van de kermis gingen we op bedevaart naar de plek waar Onze-Lieve-Vrouw een wonder had verricht. Dat deden we elk jaar. Maar dit keer ging heel ons dorp mee, ook alle kinderen. Moeder, tante, Oscar en ik liepen mee in de lange sliert mensen die door de velden trok. We hielden brandende kaarsen in onze hand en we baden vurig dat de oorlog niet dichterbij zou komen en dat alle mannen van ons dorp gezond terug zouden keren.

Langzaam werd het donker. Ik zag alleen nog een sliert bleke verlichte gezichten door de velden trekken. Pas laat kwamen we bij de kapel op de plek van het wonder aan. Ik zette mijn kaars bij het beeld van Onze-Lieve-Vrouw, bad drie Weesgegroetjes en vroeg haar de oorlog te stoppen. Ik keek haar aan. Hier was ze veel mooier dan in onze kerk. Ze was hier helemaal van witte steen. Duizend kaarsvlammetjes flikkerden in haar zilveren kroon. Op deze plek kon Onze-Lieve-Vrouw ook meer doen want ze had hier ooit een zieke genezen. Maar hier kon ik niet met haar praten. Hier was ze veel te mooi.

Er hing mist. De zon had moeite om er zich doorheen te boren. Ik kwam uit de kippenren en hoorde stemmen bij de grote baan. Dichterbij zag ik Oscar en Marcel met enkele jongens uit de buurt. Ze hadden iets gevonden, iets op de grond, want ze zaten op hun hurken met hun hoofden naar beneden.

'Ze zijn hier geweest,' zei Oscar. Hij wees naar een hoopje as.

'Wie?' vroeg ik.

'De soldaten,' zei Marcel.

'Soldaten?' De kranten vertelden elke dag opnieuw dat de oorlog dichterbij kwam. Maar soldaten hadden we nog niet gezien.

'Ze hebben hier een vuurtje gemaakt,' zei Oscar.

'Hoe weet je dat soldaten dat vuur hebben gemaakt?'

'We hebben de as onderzocht.' Oscar keek ernstig. 'En rond het vuur gekeken.'

'En?'

'Niets gevonden. Zelfs geen geweer.'

'Dan weet je toch niet of hier soldaten waren?'

'Een goede soldaat laat geen geweer achter. Anders neemt de vijand dat mee,' zei Oscar.

'Een goede soldaat laat geen as achter,' zei ik. 'Dan weet de vijand dat hij daar is geweest.'

'Wat weet jij daarvan,' zei Oscar. Maar hij zei het niet ferm genoeg. Hij bedoelde vast: daar heb ik niet aan gedacht. Maar zoiets kon hij niet zeggen waar Marcel bij was.

'Het is nu al zes weken oorlog en we hebben geen nog geen soldaat gezien,' zuchtte Marcel.

'Straks is de vakantie gedaan en moeten we weer naar school. Dan hebben we geen tijd meer om op de uitkijk te staan!' zei Oscar.

Ik glimlachte. 'Je doet alsof je naar Sint-Maarten verlangt,' zei ik.

Oscar deed alsof hij me niet hoorde. Grote jongens verlangen niet meer naar Sint- Maarten.

'Soldaten hebben dat vuur gemaakt,' klonk een stem.

We keken op en zagen alleen een grote schim vanwege de mist. Maar de omtrekken van de figuren zou ik overal herkend hebben. Mathilde en Bette leken een lichaam.

'Niet kijken,' siste Oscar.

Oscar en Marcel draaiden hun rug naar die twee en doken in elkaar.

'Wij hebben die soldaten gezien.' Mathilde duwde Bette vooruit. Alsof ze een schild voor haar hield.

'Leugenaar,' riep iemand.

'Donkere gezichten, rode pofbroeken en blauwgrijze jasjes. En ze reden op kleine snelle paarden.' Mathilde keek in het rond alsof die soldaten langs alle kanten weer konden te voorschijn komen.

Waarom zei ze dat? Wilde ze ons bang maken?

De jongens zwegen. Ze leken verlamd door wat Mathilde zei. Of was het omdat ze Bette er bij was? Hun stilte zat vol ongeloof. Een ogenblik later vloog er iets door de lucht. Een kluit? Een steen? Bette werd geraakt, ze begon te krijsen. Het sneed door merg en been. Mathilde hield haar armen voor haar hoofd. Ik moet iets doen, ging het door mijn hoofd, ik moet zeggen dat ze moeten stoppen. Gelijk wist ik dat het niet kon, niet met de vrienden van Oscar in de buurt. Een regen van kluiten en stenen bleef vallen.

Ik deed niets. Mathilde trok Bette aan haar hand en liep weg. De ochtendnevel maakten hun omtrekken wazig.

‘Ze liegt,’ zei Oscar. Meer zei hij niet. Zijn schrik slikte hij in.

De jongens bukten zich weer over de resten van het vuur. Alsof de as hun de waarheid ging zeggen.

De waarheid was dat ik laf was. Dat ik niet gezegd had ‘stop.’

Oscar en ik deden net de deur van onze gelagzaal dicht toen een man die achter onze rug weer open duwde. We hadden hem net tevoren van de eerste tram zien stappen.

‘Ik was gisteren bij mijn zus in de stad,’ zei de man meteen tegen de andere mannen in de herberg. Hij ging niet zitten maar vertelde verder. ‘Daar liepen vreemde soldaten rond. Ze zaten op kleine paarden en droegen rode pofbroeken en blauwgrijze jasjes. Ze hadden een donker gezicht. Hun witte tanden staken fel af tegen hun bruine huid.’

Oscar en ik keken elkaar aan.

‘Ze waren heel gevaarlijk,’ vertelde hij verder. ‘Dat heb ik zelf gezien.’ Dan zweeg de man een poos. ‘Er vloog een vliegtuig van de vijand over en die vreemde soldaten schoten er onmiddellijk op los. Ze slaakten wilde kreten.’ Hij draaide met zijn ogen en sloot ze.

‘Haalden ze het vliegtuig neer?’ durfde iemand te vragen.

De man schudde zijn hoofd. ‘Het kon ontkomen.’ Spijt klonk door in zijn stem. ‘Die soldaten verdwenen even plotseling als ze gekomen waren.’

Oscar keek me aan. Zijn oogleden knipperden onrustig.

‘Mathilde loog niet,’ zei ik.

‘Bette was er bij,’ zei hij.

‘Bette?’

‘St,’ deed hij. Hij legde zijn vinger op zijn lippen. ‘Zeg niets. Ik heb haar niet aangekeken.’ Hij drukte op ‘niet’. In zijn ogen las ik weer angst zo diep dat ik niet durfde te vragen wat hem scheelde. Weer wilde ik hem zeggen dat Bette geen ongeluk bracht. Maar ik zag Bette en Mathilde staan, een lichaam, en de woorden verstrikten in mijn keel.

'Madeleine.' Oscar stond naast mijn bed. Hij had zijn jas aan alsof hij klaar was om naar school te gaan. Maar de klokken hadden nog niet geluid en het was nog donker in mijn kamer.

'Soldaten op het dorpsplein,' hijgde hij.

Ik wipte mijn bed uit, liep naar Oscars kamer, keek naar buiten en zag niets. Er hing dikke mist, de wereld hield op aan zijn raam. Maar uit het niets stegen stemmen op.

'Naar beneden,' zei Oscar. Hij was al weg.

Ik schoot mijn kleren in, holde naar beneden.

De herbergdeur stond wijd open. Vrouwen uit de buurt stonden in een rij met hun rug tegen onze gevel naar het dorpsplein te staren. Zover ik door de mist kon turen zag ik een grijze massa soldaten.

Marcel stond plots naast Oscar. Hij legde zijn vinger op zijn lippen.

'Kom,' lipte hij.

Ik zag moeder, maar tante Elodie niet. Moeder lette niet op ons Ik hoorde haar vragen: waar is Elodie?

Ik wist dat het niet mocht maar ik liep toch met Oscar en Marcel mee. De mist maakte ons al vlug onzichtbaar voor moeder.

Veel kinderen uit de buurt liepen op dit vroege uur al door het dorp. Overal lagen soldaten. Ze leunden tegen de gevels met hun soldatenkepi over hun gezicht, ze zaten op de stoep met hun geweer naast zich, ze lagen in tuintjes en weggetjes in hun mantels gerold met hun hoofd op hun ransels. Ze hadden een geur meegebracht die ik niet kende. En ze zagen er allemaal hetzelfde uit: grijs als de mist. Grijs van het stof, van opgedroogd slijk. Grijs waren hun gezicht, hun handen, hun uniformen. Ik zag een soldaat zonder schoenen en een andere droeg er twee verschillende. Van nog een andere was de broek van de knie tot de voet gescheurd en de huid eronder was grijs.

Geen soldaat kwam overeind, de enigen die rechtop liepen waren wij.

'Dit zijn nog niet de echte soldaten,' zei Oscar.

'Hoe weet je dat?' vroeg ik.

'Echte zien er anders uit,' zei hij.

'Ze hebben toch allemaal een geweer,' zei ik. Dat was ook het enige wat hen op soldaten deed lijken.

Maar Oscar antwoordde niet. 'Kijk, tante Elodie,' zei hij.

Tante wrong zich tussen de slapende en halfslapende soldaten door en keek hen een voor een aan. Af en toe bukte ze zich en sprak ze iemand aan. Toen Oscar en ik dichterbij kwamen hoorden we wat ze zei.

'Ken je Arthur?' vroeg ze.

'Hooft Arthur bij jullie?' wilde ze weten.

'Heb je Arthur gezien?' drong ze aan.

'Heb je nieuws van Arthur,' smeekte ze.

Arthur? Arthur? Arthur? Maar de soldaten schudden hun hoofd en draaiden zich om.

'Marcel, jouw vader kan er ook bij zijn,' zei Oscar.

'Mijn vader?' vroeg Marcel.

'Als de vijand dichterbij komt en onze soldaten trekken achteruit ...'

'O,' deed Marcel. Hij glimlachte flauw.

Plots beseftte ik dat meester Hector hier ook kon zijn. Ik sloeg mijn hand voor mijn mond.

'Is er wat?' vroeg Oscar.

Ik schudde mijn hoofd.

'Het is niet goed dat ze achteruit trekken,' zei Marcel somber.

Niemand sprak hem tegen. Op dat ogenblik ging er een golf doorheen de grijze mensenmassa. De soldaten kwamen overeind, ze paktten hun geweer, ze trokken hun ransel over hun schouder. Ze stonden al in rijen. Ze marcheerden het dorp uit en alle kinderen liepen mee.

Bij de grote baan sloegen de soldaten links af. Wij bleven staan en keken. Tot de mist de soldaten opslokte.

'Ze gaan op een ander slagveld vechten,' zei Oscar.

Het slagveld: twee vierkanten met soldaten op een groene wei onder een blauwe lucht.

Dat kon hier niet zijn. Alles was hier grauw en grijs.

'Kunnen die mannen nog wel vechten?' vroeg ik.

'Mijn vader vecht,' beet Marcel.

'Zo bedoelde ik het niet,' zei ik zacht. Ik zag twee zwarte sporen over zijn gezicht. Met zijn mouw veegde hij het snot van zijn neus.

In de dorpstraat hoorden we zacht ruisen. Het zwol aan, het nam af, net als de wind. Maar het waaide niet. De mist hing zo dik dat we niet zagen waar het geluid vandaan kwam. We bleven staan. Het ruisen kwam niet dichterbij.

'Het zijn bezems,' zei ik aan de jongens. 'Veel bezems tegelijk. Kom mee.'

Ik had het goed gehoord. Mensen veegden modder en stof weg die de soldaten op straat en tegen gevels hadden achtergelaten. Ze veegden harder dan anders. Alsof ze daarmee gelijk de oorlog wegveegden. Toen we dichterbij kwamen hoorden door we tussen het geruis fluisterstemmen: 'hard gevochten' en 'toch moeten terugtrekken'.

We liepen de gelagzaal in. Moeder en tante stonden voor de toog dicht bij de meester Voor hem lag de krant. De grote stad waar oom Kamiel en tante Eugenie woonden was in handen van de vijand! las ik de kop.

Noch moeder noch tante noch de meester zeiden iets. Het was heel stil in de herberg. Tot buiten plots paarden briesten. Alle hoofden gingen naar het raam.

‘Soldaten,’ fluisterde moeder trillend.

De meester deed de deur open. Vlak voor ons huis stonden de paarden van de brouwer.

‘Madeleine, blij beneden,’ zei moeder tegen mij terwijl Oscar al naar bed moest.

Ik wist al waarom ik moest blijven. ‘Ik had deze ochtend niet zonder vragen mogen weglopen,’ zei ik vlug om haar boze woorden voor te zijn. ‘Maar ik ben heel de tijd bij Oscar gebleven.’

Moeder deed alsof ze me niet hoorde. Ze keek me strak aan. ‘Het wordt elke dag erger,’ zei ze zacht. ‘Oscar beseft niet altijd hoe erg het wel is,’ zei ze zo zacht dat ik er week van werd.

Ik slikte. ‘Alle kinderen waren op straat.’

‘Ja,’ zei moeder plots fel. ‘Maar jij wordt groot, Madeleine! Ik heb je al gezegd dat je niet alleen mag rondhangen tussen de mannen. Binnenkort komen hier nog meer soldaten. Loop nooit alleen over straat. Zorg altijd dat er kinderen uit de buurt bij jou zijn. Door haar stem klonk gevaar. Net als toen ze zei dat ik groot werd, net als toen ze het had over vuile manieren.

De vuile zonde.

‘Ja moeder.’ Ik boog mijn hoofd.

‘Zeg dat nog eens, Madeleine,’ vroeg ze. Ze kwam dichterbij me staan. Ik voelde haar warmte naar mij overslaan.

‘Ja, moeder, ik loop nooit alleen op straat.’ Ik boog mijn hoofd.

‘God zegene je en beware je.’ Haar ruwe duim raspte over mijn voorhoofd. Haar woorden zeiden me plots veel meer dan anders.

We konden niet naar school! De klaslokalen lagen vol vluchtelingen.

Met kinderen uit de buurt stond ik aan de grote baan te kijken. Over de weg liep een vreemde stoet: mensen te voet, met de fiets, met karren getrokken door honden en paarden. Ze hadden pakken en zakken en bundels bij zich en ze dreven koeien en geiten en schapen voor zich uit. Ze kwamen uit het binnenland. Ze waren op de vlucht voor de vijand.

Ik probeerde van hun gezichten te lezen of de verhalen uit de krant hadden meegemaakt. Maar hun gezichten vertelden niets. De mensen keken recht voor zich uit. Zelfs de kinderen keken niet naar ons. Tam liepen ze met hun ouders mee. Hun blik was leeg. Ze leken het bang zijn voorbij.

Een man uit de rij liep naar ons toe.

‘Kunnen wij in dit dorp onderdak vinden.’ Roodomrande ogen keken ons aan.

Rosalie nam meteen het woord: ‘Ga naar mijn vader,’ zei ze en ze legde uit waar hij die kon vinden. ‘Hij zorgt ervoor dat iedereen een plek krijgt.’

De man draaide zich om en riep naar een vrouw die een kar met drie kinderen erop duwde.

‘Mijn vader stuurt de vluchtelingen naar de jongens- en de meisjesschool,’ zei Rosalie gewichtig. Iedereen kwam rond haar staan. ‘Maar die liggen bijna vol. Hij stuurt de mensen door naar boeren.’

Ineens kwamen de mensen van de grote baan in dichte drommen onze richting uit. Ze hadden gemerkt dat we hier woonden en dat we de weg naar onderdak wisten. Het werden er te veel. Haastig liepen we naar het dorp. Een heleboel vluchtelingen liepen achter ons aan. op het dorpsplein lag er ook al een hoop. Ze zaten overal, gewoon door elkaar. Vlak voor mij maakte een vrouw haar borst bloot. Haar kind hapte naar de tepel. Dat ze dat durfde terwijl iedereen het zag! Nooit had ik zoiets gezien. Vrouwen voedden hun kind altijd op een plek waar niemand het kon zien. Mijn wangen werden rood in plaats van die van de vrouw.

Ik vluchtte onze herberg binnen.

Onze gelagzaal zat vol vreemde mensen. Ze spraken een taal uit het binnenland. Ik verstond nauwelijks wat ze zeiden. Moeder en tante maakten bij hun woorden gebaren om duidelijk te maken wat ze wilden zeggen. Oscar liep bedrijvig heen en weer met stoelen om iedereen een zitplaats te geven.

Moeder kwam naar me toe. Ze pakte me bij mijn elleboog en hield me even apart. ‘Madeleine, je moet me helpen.’ Ze drukte op ‘moet’. ‘Tante kan het niet, jij wel.’ Ik groeide ervan.

‘Dit is familie van meester Hector. Ze wisten dat hij hier inwoonde en zijn naar hier gekomen. Ze blijven overnachten in de gastenkamers en in de kamer van Oscar. Oscar slaapt bij jou. Haal alle beddengoed uit de kasten. Ze moeten maar dicht bij elkaar in bed kruipen. Wie geen bed heeft kan op de grond liggen met een deken. Zet in elke kamer een emmer water voor de lampetkan.’

Mijn ogen gleden over gezichten van mensen die ik niet kende maar vanzelf zag ik meester Hector. Hij was al weken weg. Maar nu was hij er weer!

Ik keerde hen de rug toe en haastte me om te doen wat moeder vroeg.

Ik haalde emmers water naar boven en deed eerst de gastenkamers. Eerst die waar tante Eugenie en oom Kamiel een keer per jaar sliepen, dan die waar meester Hector had gewoond. De bedden lagen gedekt, een hagelwitte bedsprei er overheen. Net als vroeger. Alleen een koffer in de hoek liet zien in welke kamer meester Hector was geweest.

Hij kon terugkeren! Hij kon vragen of ik zijn brief aan Lisa had gegeven!

Vlug trok ik de deur achter me dicht.

Ik liep naar de kamer van Oscar. Flarden van verhalen als die uit de krant klommen vanuit de gelagzaal naar boven. Af en toe hoorde ik tante 'Arthur' zeggen.

Ik vluchtte naar mijn kamertje. Mie staarde me aan. Mie met de mooie ogen. Mie met de ogen van Bette, Mie met de brief onder haar jurk.

Pas voor mijn raam werd ik weer rustig. In de blauwe lucht dreven wolkjes. De lijn van de hemel met de aarde was er als altijd. Toch hoorde ik ook hier angstige stemmen. Ik tuurde naar de horizon en zag paardenmannen vanuit de verte op ons huis afstormen. Ze hielden lansen vast waarop kleine kinderen gespiest waren. Ik zwaaide mijn hoofd heen en weer. De paardenmannen losten op in de lucht. De wolken gleden statig verder. Alleen in de hemel was alles rustig.

Ik kneep zo hard in mijn scapulier dat de randen in mijn handpalmen sneden..

'Vader in de hemel, zeg dat het niet waar is wat ze vertellen. Ik wil niet meemaken wat zij hebben meegemaakt. Ik wil niet vluchten. Ik wil nooit weg van mijn kamertje, van het zicht uit mijn raam, en vooral niet van mijn zicht op de hemel waar jij woont. Nooit! Zorg er voor dat ik altijd hier kan blijven.'

Moeder gaf me een duwtje met haar elleboog. 'Kijk, Madeleine, kijk. Daar zit een meisje.' Ze wees naar het donkerste hoekje van de gelagzaal. 'Loop eens tot bij haar.'

Wat moest ik tegen een wildvreemd meisje zeggen? Op haar schoot zat een kleiner meisje, duim in de mond. Het grote meisje schatte ik even oud als ik. Ze keek met blauwe ijsogen naar niets. Ze kwam van ver en ze had veel meegemaakt. Kon ik haar vragen wat? Dat durfde ik nooit!

'Dag,' zei ik toen ik voor haar stond.

Een vrouw die rechtover haar zat schudde haar hoofd. Ze zei iets van 'niets' en 'zeggen'. Ik maakte er uit op dat de twee meisjes niets zeiden.

'O.'

'Ze zeggen al de hele weg lang niets,' verstond ik eindelijk de vrouw die naast hen zat.

'O.' zei ik weer.

'De dochters van onze burens,' zei de vrouw ook en iets van ouders kwijt in de vlucht.

Ik slikte. Het jongste meisje lag te woelen op de schoot van haar zus. Ze pakte de tip van de schort van haar zus en stopte die dicht bij haar duim en haar neus.

'Ze is ook haar pop kwijt,' zei de vrouw. 'Ze liet die twee keer vallen en twee keer heb ik die teruggegeven. De derde keer had ik het niet gezien.'

Ineens wilde ik iets doen, iets goeds, niet omdat het hoorde maar omdat ik niet anders kon. Ik wilde die twee meisjes helpen. Ik liep naar boven naar mijn kamertje en pakte Mie. Haar mooie ogen keken me aan. Mie was van mij, ik hield van haar. Maar mijn hart stroomde over, ik besloot om haar weg te geven. Ik haalde de brief van onder haar jurk en stopte die in de zak van mijn schone rok in de kast.

Met Mie tegen mijn borst liep ik naar beneden.

'Voor jou,' zei ik tegen het kleine meisje. Haar duim verdween dieper in haar mond. Ze leek vast te groeien aan haar zus.

Het grote meisje schudde haar hoofd. 'Emma wil niet,' zei ze.

Ze sprak! Ik moest blijven proberen.

'Emma, wil je Mie?' drong ik aan.

'Moeder, vader,' riep het grote meisje opeens hard. Iedereen keek op. Ze staaarde naar iets naast mij en daar zag ze iets. 'Geschoten!' zei ze. Haar stem klonk schrill.

Het bleef stil. De vrouw legde haar hand op de schouder van het meisje. Ze schudde die weg. De mensen begonnen weer te praten, eerst heel zacht, dan weer gewoon.

'Haar ouders zijn voor haar ogen doodgeschoten,' fluisterde de vrouw in mijn oor.

Ik schrok en keek op. Het meisje keek naar mij. Haar ijsogen sneden door me heen. Ik keek weg.

Waarom had ik gedacht haar zus te kunnen troosten met Mie?

Oscar lag bij me in bed. We luisterden samen naar geluiden die niet bij thuis hoorden. In de gelagzaal, in de keuken, in de gastenkamers, ja zelfs in de kamer van Oscar kraakten bedden, ritselden matrassen, gonsden stemmen en weerklonk onderdrukt kuchen.

‘Ik wil die mensen helpen,’ zei Oscar. ‘Ik wou dat het al ochtend was. Dan mag ik van moeder kussens voor de vluchtelingen maken van slopen en oude vodden. Dan hebben die mensen tenminste iets om hun hoofd op te leggen.’

‘Je hebt toch al veel geholpen,’ zei ik. Heel dat dag hadden hij en Marcel dag stoelen aangesleept en water uitgedeeld aan de vluchtelingen op het dorpsplein. Hij was vast doodmoe maar toch lag hij te woelen in zijn bed.

Ik sloeg mijn arm om Oscar heen en trok hem dicht naar me toe. Over zijn hoofd heen zag ik Mie. Ik hoorde weer hoe het meisje met de ijsogen ‘geschoten’ zei. Ik beet op mijn lip. Ik had nochtans hard geprobeerd om goed te doen.

Oscar viel na een poos in slaap. Maar mijn ogen bleven Mie zien. Even werden haar ogen die van Bette. Maar ik wilde dat ze Mie bleef en ze bleef Mie.

Misschien had ik haar niet zomaar willen weggeven. Misschien had ik haar willen weggeven omdat ze me aan Bette en aan die brief deed denken.

Was ik zo slecht?

Oscar begon ‘s ochtends aan de kussens. Na het vijfde kussen gaf hij het op. De vluchtelingen konden de kussens toch niet konden meenemen want ze waren al veel te zwaar geladen.

‘s Middag kookten we voor een heleboel mensen. Maar zelf hadden we geen plek aan tafel. Moeder, tante, Oscar en ik aten bij het aanrecht.

De volgende dag ging de familie van meester Hector weg, ze trokken over de grens. Ook het meisje met de ijsogen en Emma.

Er kwamen weer nieuwe vluchtelingen in ons dorp. Moeder nam, zoals veel mensen, er geen nieuwe meer in huis. Er stroomden te veel vluchtelingen naar ons dorp. Ze konden niet meer in de huizen binnen. Ze sliepen massaal in de stallen van de boeren. Behalve op Het Walhof, had ik al verschillende keren gehoord en ik hoorde aan de stemmen dat niemand dat goedkeurde. De boer wilde geen vluchtelingen opnemen uit schrik dat ze zijn stallen in brand staken.

De kinderen van de vluchtelingen speelden op straat. Oscar en Marcel deden mee. Ik niet. Ik moest thuis moeder en tante helpen. Een groot meisje loopt niet zomaar op straat, had moeder me duidelijk gemaakt. Ik wilde ook niet meer met kinderen van vluchtelingen praten. Ik was te bang na het meisje met de ijsogen.

In de verte klonk gerommel. Het was als donder, maar het weer was te mooi voor onweer.

Kanonnen, werd er gefluisterd, het rolde over het dorpsplein en stuitte onze gelagzaal binnen.

Ze zijn nog veraf, hoorde ik de meester zeggen.

We moeten gewoon ons werk blijven doen en niet te veel nadenken, zei moeder tegen tante Elodie.

Ik denk na, zei tante, en als ik goed luister kunnen we de taal vluchtelingen almaar beter verstaan. Dat is niet goed. De vluchtelingen komen van almaar dichterbij.

Toen zwegen ze alle drie.

We aten pap. Er werd op de deur gebonkt. Heel hard. Niemand durfde te bewegen. Alsof daarmee het gebonk zou stoppen. Oscar liep naar moeder die een arm om hem heensloeg. Ik wilde hetzelfde doen. Maar was ik daarvoor niet te groot? Tante duwde met haar hand net op tijd een schreeuw terug in haar mond.

‘Doe open,’ smeekte een vreemde stem. Aan zijn taal te horen was het een vluchteling.

Moeder liep naar voren, naar de gelagzaal. Wij liepen achter haar aan. Tante bleef achter ons.

‘Wie is daar?’ vroeg moeder.

‘Kom alsjeblief mee, 't is zover en ik weet niet wat ik moet doen,’ hoorde ik.

Moeder deed de deur open. Ze voerde een fluistergesprek met de man. Even later zei ze tegen tante: ‘Ik ga mee.’

Ze voerde nu een fluistergesprek met tante.

‘Met die wildvreemde man!’ zei tante plots luid.

‘Het is mijn plicht,’ zei moeder ferm. ‘Jij blijft hier bij Oscar. Warm water op en leg doeken klaar. Ik stuur die man er straks om. Madeleine, kom mee.’

‘Neem je Madeleine mee?’ vroeg tante.

‘Ze is groot genoeg,’ zei moeder.

‘Madeleine,’ riep moeder. ‘Haal de stallantaarn uit het washok en kom mee.’

Tante zweeg.

Moeder en ik gingen met de man mee. Hij was groot en struis en ruig en zijn smoezelige hemd hing half uit zijn broeksband. Dat moeder met zo'n man meeding!

Moeder droeg onze stallantaarn. Ze stak hem niet aan hoewel het buiten erg donker was. Sinds enkele dagen mochten we geen licht meer maken. Zelfs het licht van binnen mocht niet meer naar buiten vallen. Alle ramen waren met kranten afgeplakt. Een flintertje licht kon ons dorp tot een

schietschijf voor vijandelijke vliegtuigen maken. Toch had ik nog nooit een vliegtuig gezien. Misschien kwam dat net omdat we geen licht aanstaken.

Ik vroeg me af waarom moeder die lantaarn meenam. Was er geen licht waar we heengingen?

Op straat was niemand. Het rommelen van de kanonnen was na de duisternis stilgevallen. We staken het dorpsplein over, de kerkdreef in. De man liep snel, we konden hem haast niet bijhouden. Op het eind van de dreef hielden we halt bij een donkergroene woonwagen. Ik herkende die, die stond daar al enkele dagen. Achter de raampjes werden vale gordijntjes opzij geschoven. Glinsterende oogjes keken ons aan. Langs een gammel trapje klauterden we een voor een naar binnen.

'Iedereen naar bed,' beval de man. Hij sloot de luiken.

Ritselen, schuifelen, kleine schaduwen verdwenen in een donkere hoek van de wagen. Tegen het plafond brandde een zwak licht. Het was warm en bedompt en het stonk er naar veel mensen dicht opeen.

Ik hoorde iemand kreunen. In de hoek tegen de muur stond een bed met iemand er in.

'Madeleine.' Moeder stak de stallantaarn aan en stopte hem in mijn handen. 'Richt het licht op het bed, kijk de andere kant op en sluit je ogen.'

Ik richtte de lantaarn op het bed en draaide mijn hoofd, maar niet helemaal. Ik sloot mijn ogen, maar niet helemaal. Door mijn oogharen keek ik naar de wand. Daar was te zien wat ik niet mocht zien: de schaduw van een mens, plat op zijn rug, benen opgetrokken.

Hijgen, steunen, kreunen, kermen. Hier lag iemand met pijn, veel pijn.

'St,' suste moeder. Maar het gekreun bleef duren.

'Ga bij ons thuis het water en de doeken halen,' zei moeder tot de man. 'Het kan nog een tijdje duren.'

Plots slaakte de mens op het bed een luide kreet. Ik schrok zo dat de stallantaarn naar omhoog wipte en dan diep zakte.

'Rustig,' deed moeder tegen de mens in het bed. Tegen mij zei ze: 'Hoog houden, Madeleine.'

Ik hield de lantaarn weer hoger. De man bleef weg. Er werd niets gezegd. Ik hoorde alleen zuchten en steunen en moeder die 'st' deed. Mijn arm begon pijn te doen.

De man kwam weer binnen. Hij had doeken in zijn ene hand en een emmer in de andere.

'Duurt het nog lang voor het kind komt?'

'Dat beslist God,' zei moeder.

Straks bracht God hier een kindje! Hoe wist die man dat? Hoe wist moeder dat? Ik keek niet meer naar de wand maar naar moeder. Ik keek naar het bed en zag lange haren uitwaaiëren over het kussen. Lag daar een vrouw? Waarom had die vrouw zo'n pijn? Ze gilte hartverscheurend, ik durfde niet meer te kijken en wendde mijn hoofd weer naar de wand.

Na de gil werd het weer stil maar dan kwam er weer een schreeuw dat overging in kermen. Het bleef maar duren. Waarom had die vrouw zo'n pijn als God haar een kind bracht?

'Het komt niet goed,' jammerde de man. 'Ze overleeft het niet.'

'Zwijg,' zei moeder, 'en bid.'

De man begon te prevelen.

Die vrouw moest blijven leven! schoot het door me heen. Wie ging er anders voor het kindje zorgen? Plots wist ik wat ik moest doen. Ik zette de lantaarn op de grond, zei tegen moeder: 'Ik neem hem meteen weer op,' deed mijn scapulier van mijn hals en legde die naast het hoofd van de vrouw op het kussen.

'Dit zal haar beschermen,' zei ik.

Moeder knikte, ik lichtte weer bij.

De vrouw krijste weer. Ik deed mijn ogen dicht. Mijn arm deed almaar meer pijn van de stallantaarn zo lang omhoog te houden. Maar ik moest die blijven vasthouden. Niet laten zakken, niet laten vallen. Ik beet op mijn lip. Ik hoorde nu hijgen, niet meer kreunen.

'Nog een keer,' zei moeder.

Adem, snel op en neer.

De twee figuren op de muur smolten samen. Moeder stond helemaal over het bed gebogen.

'Het hoofdje is er al.'

Een schreeuw. Een kindje schreide. Ik keek. Tussen de benen van een vrouw lag een kindje. Nat, grijs en vol bloed. Moeder wikkelde het in een doek en stopte het in de armen van de vrouw. 'Een meisje,' zei ze.

De vrouw lachte. Ze drukt het kindje tegen haar borst, het rode gezichtje rimpelde, het kindje tuitte zijn lippen. De vrouw keek me aan. Het zweet parelde op haar voorhoofd. Ze veegde een sliert haar uit haar gezicht: 'Hoe heet je, meisje?'

'Madeleine,' zei ik.

'Mijn dochter zal Madeleine heten,' zei de vrouw. Ze zei het plechtig en dat paste niet bij haar. Ze tastte naast haar hoofd naar mijn scapulier en gaf het me terug. 'Dit heeft ons gered.'

Ik kreeg een vol en warm gevoel. Maar toen zag ik bloed. Doeken vol bloed. Het bed vol bloed. *Ze is leeggebloed als een varken.* Ik keek weg, recht in moeders ogen. Ze zei heel rustig: 'Dat hoort erbij, Madeleine.'

Moeder zei nog iets tegen de vrouw, maar ik was te verdoofd om te horen wat. Het ruiste in mijn hoofd. Ik was er pas weer bij toen moeder zei: 'Kom Madeleine, we gaan naar huis.'

Moeder pakte de stallantaarn op. We liepen naar buiten. De nacht was voorbij. Het licht sloop over het dorp maar geluiden waren er nog niet, zelfs niet van kanonnen. Ik zweefde over de straat en vroeg me af of het allemaal echt was geweest.

‘Vertel niet aan Oscar wat je gezien hebt, Madeleine,’ zei moeder. ‘Hij begrijpt het nog niet. Hij is nog te klein.’

‘En als hij me vraagt waar we deze nacht waren?’

‘Dan zeggen we dat die vrouw haar been had gebroken en dat we haar geholpen hebben.’

‘O.’ Ik voelde me groeien.

Ze sloeg haar arm om me heen. ‘Je bent flink geweest, Madeleine. Het was mooi van je om je scapulier te geven.’

Ik hield mijn scapulier stevig vast. Nooit was ik meer overtuigd van de kracht ervan. De stem van moeder en haar woorden maakten echt wat daarnet nog een droom leek. Ik groeide nog meer, werd er weer warm van en zag het natte grijze kind tussen de benen van de vrouw liggen. Het was uit haar lichaam gekomen. *Kinderen krijgen gaat net als bij de beesten*. God legde die kinderen niet in hun wiegje, hij liet die uit de buik van de moeder komen.

‘Heeft God heeft ervoor gezorgd dat die vrouw haar kind kreeg?’ vroeg ik voor alle zekerheid. De arm van moeder gleed van me weg. ‘Ja, Madeleine,’ zei ze zacht. ‘Zo gaat dat. Nu weet je het.’

‘Waarom liet God die vrouw dan zoveel pijn lijden om haar kindje te krijgen?’

‘Het moet, het staat zo in de bijbel: In pijn en smarten zult gij uw kinderen baren.’

‘Waarom is God zo wreed?’

‘Madeleine!’ Ze zuchtte. ‘God is niet wreed, door de pijn wordt de zonde uitgewist.’

‘Welke zonde?’

Moeder pakte mijn hand. Haar vingers knepen in mijn hand. Ik voelde dat ze niet kon zeggen wat ze wist maar dat het iets was met de vuile zonde. ‘Je begrijpt het wel als je groot bent,’ zei ze.

Was ik dan weer te klein?

‘Tante Elodie zegt dat God ook beslist dat je geen kinderen krijgt,’ wilde ik toch weten.

‘Ook dat beslist God,’ zei moeder.

‘Maar tante en oom zijn nochtans getrouwd.’

‘Natuurlijk zijn ze getrouwd. Maar toch beslist God altijd.’

‘En als je niet getrouwd bent? Kun je dan ook kinderen krijgen?’

‘Waar heb je dat gehoord?’ Aan ‘dat’ hoorde ik dat het heel vuil was.

Ik haalde mijn schouders op. Dat kon ik haar nooit zeggen.

Moeder zuchtte. ‘Waar je het ook moge gehoord hebben, het is heel vuile praat. Luister daar nooit naar.’ Gevaar zinderde door haar stem.

‘Nee, moeder.’

Moeder had mijn hand nog altijd vast. ‘Kom Madeleine, we gaan naar huis.’ Ze trok me mee.

Ik vroeg niet verder. Doodmoe was ik. Ik wilde niet nog groter worden. Ik wilde hier blijven staan met mijn hand in die van moeder.

Moeder, tante en ik maakten appeljam. Ik schildte appels, tante Elodie haalde het klokhuis er uit en sneed het fruit in partjes. Moeder roerde intussen in de ketel. Het rook heerlijk in de keuken. Ik wist dat ik straks mocht proeven, zoals altijd. Toch was het niet zoals altijd. Ver weg rommelden kanonnen maar in de keuken was het stil. Moeder en tante praatten niet terwijl ze anders altijd iets zeiden.

'Iedereen maakt de beerput leeg,' zei tante plots.

De beerput werd toch pas in het voorjaar leeggemaakt om onze moestuin mee te bemesten. Waarom zei tante dat? Ik keek haar aan. Het leek alsof ik haar al een hele tijd niet had gezien. Haar wangen waren uitgezakt, haar brillenglazen leken veel te groot en haar kleren slobberden om haar lichaam.

'Ik maak onze beerput niet leeg,' zegt moeder en ze drukte op 'niet.'

'En als ze komen?' Tante had haar mond zo smal gemaakt dat ik haar woorden nauwelijks verstond. 'Waar ga jij je verstoppen?' Haar wangen zwabberden samen met de lintjes onder haar mutsje. Ze staaarde in de verte alsof ze de vijand er zag aankomen.

Wilde tante dat we ons in de beerput verstopten als de vijand kwam?

'In de kolenkelder,' zei moeder terwijl ze zonder ophouden in de jam bleef roeren.

Tante smeeet een stuk appel in de kom. Hij spatte uit elkaar. 'Goed dat er dit jaar veel appels zijn. Dan hebben we tenminste nog iets te eten als we in kolenkelder schuilen.'

Moeder kneep haar mond stijf dicht.

'We moeten vluchten!' riep tante.

'Wil jij echt over de grens?' zei moeder. 'Om daar in de vuiligheid te leven? Heb je niet gezien hoe die vluchtelingen er uit zien? Hoe hun kinderen er uit zien? Niets hebben ze nog, behalve de kleren rond hun lijf. Ze hebben het slechter dan wij. Wij hebben nog eten, warmte, een dak boven ons hoofd.'

'Iedereen vlucht!' Tantes ogen bleven hier maar waren tegelijk al op de vlucht.

'St, Elodie,' deed moeder, 'Madeleine zit hier.' Ze scheen dat nu pas te beseffen.

Ik dook in elkaar. Ik wilde uit de keuken wegvluchten. Weg van moeder en tante.

Maar tante hoorde moeder niet. 'Denk liever aan de kinderen. Maak een vluchtzak!'

'En Arthur dan? Wat als hij terugkeert en hij vindt jou niet?'

Ineens zakte tante in elkaar. Ze brak in honderd stukjes. Moeder ging naast haar staan. Ze legde haar hand op haar schouder. 'We vluchten niet,' zei moeder. 'We bidden, we vertrouwen op God, Elodie.'

Tante haalde haar Paternoster uit, ze klampte zich aan de kralen vast en ze bad.

Oscar kwam bij me op bed zitten. Samen luisterden we naar de geluiden die van buiten kwamen. De wind blies door het open raam. In de verte hinnikte een paard, een ezel balkte. Koeien loeiden en

schapen blaatten, ze moesten dringend worden gemolken. Al dat lawaai kwam van bij de grens. Vluchtelingen moesten daar al hun vee achterlaten. Ik was blij dat ik daar niet was. Ik hoefde niets achter te laten, mijn kamertje niet, ons huis niet, ons dorp niet. Want wij vluchtten niet, had moeder gezegd.

‘Moeten wij onze kippen achterlaten als we vluchten?’ vroeg Oscar.

‘Oscar! Waar jij aan denkt!’

‘Ik neem mijn tinnen soldaatjes mee,’ zei hij ernstig.

‘Wij vluchten niet, zegt moeder.’

Maar Oscar deed alsof hij mij niet hoorde. ‘Mijn prentjes neem ik ook mee. Wat neem jij mee?’

‘Oscar!’ Ik wilde hem nog eens zeggen dat wij niet vluchtten, maar hij was vlugger.

‘Ik neem goede schoenen mee, want we moeten veel stappen, en warme kleren want ’s nachts is het koud,’ zei Oscar.

De vluchtelingen hebben het slechter dan wij.

‘We vluchten niet,’ zei ik en ik drukte op niet. ‘Dat heeft moeder gezegd.’

‘Mm,’ deed Oscar.

Waarom twijfelde hij? In mijn hoofd hoorde ik moeder en tante ruziën. Had moeder daarna nog iets anders gezegd? Had ze zich door tante laten overhalen om toch te vluchten en had Oscar dat gehoord? Ik durfde het hem niet te vragen.

‘Ik vind het een beetje jammer,’ zei hij.

‘Waarom?’

‘Ik wil weten hoe het over de grens is.’

‘O.’ Goor en vies en vuil en je hebt er niets, dacht ik.

‘Mag ik bij jou in bed?’ vroeg Oscar.

‘Kom maar.’ Ik hield de deken omhoog.

Hij legde zich neer en sloot zijn ogen. Oscar viel snel in slaap.

Ik keek mijn kamertje rond. Mijn keel kneep dicht. Ik stelde me weer voor dat ik hier weg moest. Dat ik niet meer door het dakraam kon kijken en de hemel zien die de aarde raakte. Dat ik hier niet meer met vader kon praten.

Mie keek me aan van op haar stoel. Als ik wegging nam ik haar dan mee? Ik dacht aan Emma die haar pop had laten vallen. Misschien bleef Mie beter hier. Misschien nam ik beter de gedachte aan haar mee. Ik wilde haar niet in een vies goor en vuil land laten vallen. Of wilde ik haar liever niet mee omdat ze me aan die brief deed denken? Maar als ze hier bleef viel ze in de handen van de vijand. Was ik zo slecht dat ik Mie achterliet voor de vijand?

Een ding wist ik zeker: die brief nam ik zeker niet mee.

Ik zocht mijn nieuwe rijglaarsjes. Ze stonden niet in het rek met schoenen. In mijn klerenkast vond ik haast geen ondergoed meer en mijn warme truien en sokken waren weg. Zelfs mijn schone rok was verdwenen.

Waar waren mijn kleren?

Ik liep naar beneden. ‘Moeder waar zijn mijn nieuwe rijglaarsjes? Ik vind ze nergens.’

Ze zuchtte en duwde haar lippen heen en weer.

‘Mijn truien en sokken en ondergoed en ...’

‘Ik heb ze in een zak gestopt, Madeleine.’ onderbrak moeder me.

‘We vluchten niet!’ riep ik.

‘St’, deed moeder. Met haar handen duwde ze mijn stem naar beneden. ‘Ik wil Oscar niet ongerust maken.’

‘Oscar heeft al een vluchtzak!’

‘Madeleine.’

‘We vluchten niet, zei je. De vluchtelingen hebben het slechter hebben dan wij!’ Mijn woorden galmden na in mijn oren. Nooit had ik zo hard tegen moeder geroepen. Dat hoorde niet, dat mocht niet, dat kon niet! Ik durfde haar niet meer aan te kijken. Ik wachtte op het ergste.

Maar er kwam niets. Een poos. Veel te lang.

‘Madeleine.’ Moeder pakte me vast. Ik bleef stijf tussen haar armen zitten. En toen zag ik dat vader van de schouw weg was.

‘Neem je vader ook mee?’ vroeg ik.

‘Was vader nog maar hier.’ Ze legde haar hoofd op mijn schouder. Een snik ging door haar heen.

‘Ik zeg niets tegen Oscar,’ zei ik. Maar het was niet wat ik wilde zeggen. Ik wilde zeggen dat het me speet. Maar ik kon het niet. Moeder leek plots klein, kleiner dan ik. Moeder moest moeder zijn, zoals anders!

Lisa was gevlucht!

Ik had het gehoord van de mannen in de herberg. Ze hadden het de hele tijd over wie ging vluchten en over wie er al gevlucht was. Lisa was met haar moeder naar familie over de grens gevlucht. De boer van Het Walhof was hier gebleven.

Nooit kon ik haar die brief nog geven.

Kerkklokken luidden me wakker. In gastenkamer klaterde water uit de lampetkan in de waskom. Snuiven, gorgelen stommelen. Een duw in mijn rug.

‘Ze zijn al beneden, Madeleine,’ zei Oscar. ‘Ik ga kijken.’

In de verte hoorde ik het geschut. Ik werd klaarwakker. ‘Ze’ waren officieren. Ze waren gisteren de gelagzaal binnengekomen en hadden moeder bevolen hun alle kamers te geven, ook die van Oscar. Alle mensen rond het dorpsplein werden verplicht officieren in huis moeten nemen. De schuren van de boeren en de scholen lagen vol soldaten.

Als je denkt dat we nu veilig zijn, had tante gezegd, met al die soldaten in huis. Ze komen wel almaar dichterbij! Moeder had niet geantwoord. Samen hadden ze toen gezwegen.

De deur van de gastenkamer piepte open, harde voetstappen liepen de trap af. Ik haastte me in mijn kleren en liep naar beneden. De hoek van de gelagzaal was leeg. De tafel stond gedekt, onaangeroerd. De officieren hadden zich zonder eten naar de oorlog gehaast.

Blijf binnen, had moeder nog gezegd, maar Oscar en ik waren al naar buiten. Iedereen was buiten. Er reed een colonne auto’s en paardenkarren met een rood kruis erop door de dorpsstraat. Het dorpsplein zag er vreselijk uit. We moesten opletten om niet te vallen want onze klompen glibberden over de modder op de verzakte kasseien. De soldaten hadden het slijk van het slagveld tot hier gebracht. Het kleefde aan de straatstenen, plakte tegen de gevels en drong stinkend onze huizen binnen.

De auto’s en karren met het rode kruis hielden halt aan de kerk. Mannen met een rood kruis op hun arm laadden er voortdurend berries uit. Op die berries lagen uniformen vol donkere vlekken. Rij na rij werden ze naast elkaar gezet. Het rook naar paard en mest en bloed. We hoorden zuchten, kreunen, kermen, soms een luide kreet.

Af en toe tilden de armen met het rode kruis een berrie uit de rij en brachten die binnen in de kerk. Daarbinnen brandde een zwak licht.

‘De kerk ligt vol gewonden,’ hoorde ik. ‘Zelfs onze dokter is daar aan het werk.’

Ik schoof met de anderen dichterbij. De uniformen hadden nauwelijks gezichten. Het waren vlekken blauw, groen, asgrauw, met schuim op de lippen en soms ogen vol pijn, pijn van nu en van alles wat er was gebeurd.

Straks zijn jullie in de kerk, wilde ik hen zeggen, daar woont Onze-Lieve-Vrouw. Die zal jullie troosten. Die kan zelfs Sint-Sebastiaan troosten met haar zachte blik. Ik tastte naar mijn scapulier en kneep er in. Dat hielp vast ook.

Vanuit de kerk klonk gekrijs als van varkens die geslacht werden.

‘Er is alleen rum en sterke drank om de gewonden te verdoven,’ hoorde ik.

Armen met een rood kruis brachten een kuip met hompen bloederig vlees naar buiten. Een voet stak boven de rand uit.

Dit gebeurde toch niet in onze kerk! Onze kerk was heilig! In de kerk woonde God op aarde het meest. Daar kon de oorlog toch niet binnen! Waarom liet Hij toe dat in zijn huis zoveel werd geleden? Was Hij zo wreed?

Ik wilde het niet, maar ik bleef kijken.

Het begon te regenen. Dikke druppels pletsten op de straatstenen. Lege berries werden terug in de ambulances gezet. Bloed drupte uit de berries, bloed drupte uit de ambulances die ijlings weer naar het front vertrokken. Het regenwater spoelde roze, rood en nog roder tussen de kasseien weg. Maar de geur van paard, mest en bloed bleven.

Hoelang ik daar stond wist ik niet, maar plots stond moeder achter mij.

‘Madeleine, blijf hier niet staan. Kom mee naar huis.’ Moeder stond achter me. ‘Waar is Oscar?’

Ik keek op. Ik had helemaal niet meer op Oscar gelet. Pas nu voelde ik dat ik doornat was van de regen. Ik rilde.

‘Help me zoeken,’ smeekte moeder. Ik liep met haar rond de kerk. We riepen voortdurend zijn naam. Maar we zagen hem nergens.

‘Misschien is hij al naar huis,’ zei ik.

‘We kijken nog een keer rond de kerk,’ zei moeder.

In een hoek van het kerkhof zag ik de rug van een kind. Hij was even groot als Oscar, hij had dezelfde haarkleur als Oscar, hij droeg dezelfde grijze trui als Oscar. Het was Oscar. Langzaam en stil om hem niet te doen schrikken liepen we dichterbij. Voor Oscar stond een berrie. Waarom bleef Oscar voor die berrie staan? Lag daar iemand op? Hadden ze iemand vergeten? Kende hij die soldaat?

Oscar bewoog niet. Hij keek alleen maar,

‘Nee,’ zei moeder. Ze verloor alle adem.

‘Oscar?’ vroeg ik.

Op de berrie lag een hoopje uniform vol donkere vlekken, zonder broekspijpen, zonder benen. Boven de kraag een vaalwit gezicht met open ogen. Een groene vlieg op de open mond in een vreemde grimas. De soldaat joeg de vlieg niet weg. Hij bleef stil liggen. Doodstil. Dood. Zijn dood bleef voor mijn ogen zitten, kroop in mijn neus, drong in mijn lijf.

‘Oscar?’ zei moeder.

Bruusk draaide hij zich om. Zijn armen omklemden haar middel en zijn gezicht zat al in haar jas begraven. Ze hield hem stevig vast om nooit meer los te laten.

‘Jullie moeten dit niet zien,’ zei moeder.

Ik sloot mijn ogen. Die soldaat was er niet. Ik deed mijn ogen open. De soldaat lag er nog altijd. Hoe anders was hij dood dan vader. Met zijn verwrongen gezicht kon ik me moeilijk inbeelden dat hij de hemel zag.

Waarom was God zo wreed!?

‘Kom.’ Moeder stak haar hand naar me uit. Ze duwde Oscar zachtjes van zich af en kwam tussen ons beiden in staan. Ze pakte de hand van Oscar, ze pakte die van mij. Haar hand en moeder veegden de soldaat weg.

Samen liepen we naar huis. De geur van dood nam ik voor altijd mee.

Moeder liet me maar met moeite gaan om de kippen te voeren. Meteen terug naar huis, zei ze toen ik vertrok.

Ik liep door de dorpsstraat. Voortdurend reden er karren en auto's met een rood kruis naar onze kerk. Maar daar gingen we niet meer kijken. Dat hadden we gezien.

In de kippenren was het zoals altijd. De kippen kakelden en pikten driftig in het voer. Ze wisten niet dat het oorlog was. Het waren maar kippen. Toch wilde ik ineens altijd hier bij hen blijven.

Buiten klonken opgewonden stemmen. Ik liep de ren uit. Kinderen uit de buurt liepen over de weg. Ze keken allemaal naar hetzelfde. Ik keek met hen mee. We keken naar de lijn waar de hemel de aarde raakte. Die kleurde oranjerood.

'Naar Het Walhof,' riepen ze. 'Van op de mestvaalt op Het Walhof zien we meer.'

'Niet meegaan, Madeleine.' Oscar trok aan mijn mouw. 'Bette is daar.' Hij sloeg een kruis. Zonder denken deed ik hem na terwijl ik naar de ruggen van Bette en Mathilde keek.

'Kom mee naar huis.' Hij trok zo hard dat ik niet anders kon dan met hem meelopen

Thuis liep Oscar meteen naar moeder.

'Ik heb Bette gezien,' huilde hij.

Moeder ving hem in haar armen op. Zijn hoofd zat in haar schoot, haar hand ging door zijn haar.

'En dan?' vroeg moeder.

Oscar antwoordde niet. Hij bleef aan haar vastgeplakt.

Intussen klonken op het dorpsplein opgewonden stemmen. Er troepten mensen samen op het dorpsplein.

'Wat gebeurt er?' vroeg moeder.

'De rand van ons dorp staat in brand,' zei ik. 'Iedereen staat de kijken.'

Moeder sloeg haar hand voor haar mond. Ze snelde naar buiten, wij bleven in het deurgat staan. Op het plein viel maar één woord: brand!

Moeder draaide zich om. Ze pakte Oscar bij de hand. 'Kom Madeleine.' Ze liep met ons naar de keuken.

'We moeten naar de meester luisteren,' zei moeder. Ze zei het rustig maar achter haar stem hoorde ik gejaagdheid. 'Net als vader altijd deed.' Ze legde haar vinger op haar lippen en begon zachter te praten. 'De vijand komt niet tot hier, zegt de meester. De koning is met zijn leger vlakbij. Hij heeft zich teruggetrokken achter de rivier. Hij wil het stuk land tussen de rivier en de zee houden. Morgen worden de sluizen bij de monding van de rivier open gezet. De zee zal het land binnenkomen, de rivier overstroomt en alles komt onder water te staan. De vijand kan niet tot bij ons komen.'

Oscar vlijde zijn wang tegen moeders rok. Moeder keek naar mij. Ze kneep haar mond strakker toe. Wat er morgen ging gebeuren kon ze nu niet vertellen.

Ik wilde haar graag geloven. Maar de koning had toch al eerder afgesproken dat de vijand ons land niet ging binnenvallen en dat was wel gebeurd! Kon hij de vijand nu stoppen met alles onder water te zetten?

‘Ik heb Bette gezien,’ zei Oscar weer. Het klonk verstikt in moeders rok.

Moeders voorhoofd rimpelde. ‘Wat wil je daarmee zeggen?’

‘De kwade blik van Bette.’ Hij sidderde.

‘Oscar?’

‘Toen vader stierf ...’ fluisterde hij.

‘Oscar,’ zei moeder. Ze haalde zijn gezicht uit haar schoot, klemde het tussen haar handen en zocht zijn ogen. ‘Wat is er gebeurd toen vader stierf?’

‘Ik liep tegen Bette op en keek in haar boze ogen en zei niet op tijd: God is gezegend, vandaag is het dinsdag. Toen ik thuiskwam was vader dood.’ Hij gooide het er allemaal in een lange zin uit.

Waarom toch had ik hem nooit gevraagd waarom hij zo verschrikkelijk bang was van Bette? Ik wilde net als Oscar in moeders rok kruipen.

‘Oscar,’ zei moeder. ‘Luister eens goed. Vader was al lang dood voor jij thuiskwam.

Bette had daar niets mee te maken.’ Ze zei het langzaam, elk woord apart zodat Oscar elk woord kon slikken.

Oscar zweeg. Hij veegde het snot vanonder mijn neus.

‘Maar tante zei dat de duivel, en Angèle.’ Hij kreeg het niet gezegd.

‘Het is niet omdat tante de duivel ziet dat er oorlog uitbreekt, het is niet omdat jij Bette zag dat vader stierf. Weet je wat vader zei?’

Hij schudde zijn hoofd.

‘Onheil geschiedt, of je nu kwade dingen ziet of niet. Het is niet omdat jij Bette zag dat er iets akeligs zal gebeuren.

‘Nee?’

‘Nee,’ zei moeder. ‘Vader wist het’

Oscar snikte nog een keer na. ‘En de duivel?’

‘Die woont in de hel,’ zei moeder.

Oscar zweeg. De schrik in zijn ogen ebde langzaam weg.

‘De bult van Angèle? Tante?’ vroeg hij.

‘De bult van Angèle is geen plek om te spelen,’ zei moeder. ‘En Bette en Mathilde mijd je.’ Ze keek naar mij.

Ik wilde mijn gezicht er gewoon laten uit zien, maar het trok vanzelf in een kramp. Moeder wenkte mij, ik liep naar haar toe. Ze pakte mijn hand heel hard vast. De kramp ging langzaam weg.

'Oscar, Madeleine,' zei moeder ferm. 'We moeten op God vertrouwen! Bid kinderen, bid zo hard je kan. Als je heel hard bidt hoor je geen kanonnen meer. Dan kom je dicht bij God. Dan komen we samen dicht bij God.'

De kanonnen rommelden zonder ophouden. Ons huis trilde. Moeder en tante waren nog op. Zij zaten in de keuken. Oscar en ik lagen met onze kleren aan in moeders bed op de voute. Dan waren we vlug beneden als het nodig was, had moeder gezegd.

We kropen heel dicht bij elkaar en trokken de dekens over ons heen. Alleen in het donkerste donker waren we veilig. Maar de kanonnen gromden door het donker heen.

Ik beeldde me in dat ik niet op de voute maar in mijn kamertje was en dat alles was zoals altijd. Maar zelfs in mijn verbeelding zag ik vuurmonden vanuit de weiden en velden ons huis naderen.

Een harde klap bracht me weer op de voute.

'Oscar, Madeleine!' riep moeder. 'Aankleden en naar beneden,'

We stonden al in de gang. Moeder ging ons voor, omslagdoek om haar schouders, een kaars in haar hand. We daalden de keldertrap af, dieper en dieper, tot in de kolenkelder. Daar zat tante Elodie. We gingen tegenover haar zitten, moeder in het midden, ik links van haar, Oscar rechts. Ik klappertandde, mijn lichaam schokte, ik probeerde mezelf stil te houden maar dat lukte niet. Moeder drukte me tegen zich aan, haar andere arm zat rond Oscar. Ik voelde hoe ook zij beefde, hoe Oscar beefde.

Moeder klemde een leren tasje tussen haar knieën. Ik wist dat het geld van de la uit de toog daar in zat. Als het onweerde hield moeder dat tasje ook op haar schoot. Wij zaten dan net als nu dicht bij haar. Ik probeerde me voor te stellen dat het onweerde. Wij zaten in de keuken. We keken door het raam naar de bliksem en telden op onze vingers hoe lang het duurde voor we de donder hoorden. Als het lang duurde, was het onweer nog veraf, zei moeder. Maar als er bijna geen tijd meer was tussen bliksem en donder dan klemde moeder het tasje steviger tussen haar knieën. Als de bliksem inslaat en je ruikt een brandgeur, vlucht dan naar tante Elodie, zei ze.

'Weesgegroet Maria,' hoorde ik tante Elodie.

Het donderde niet! Kanonnen bulderden. Bommen vielen. Als het brandde konden we niet eens naar tante Elodie. Die zat hier bij ons.

'Vol van genade,' viel moeder in.

'De Heer zij met u,' zei ik vanzelf de woorden van het gebed hardop mee.

Gezegend zijt Gij boven alle vrouwen

en gezegend is de vrucht van uw lichaam Jezus.

Heilige Maria,
Moeder Gods,
bid voor ons, arme zondaars,
nu en in het uur van onze dood. Amen

Mijn vingers zaten in elkaar gestrengeld rond mijn scapulier, mijn ogen waren stijf dicht, mijn lippen daverden. Ik bad dat de zee vlug het land zou overstromen, dat de vijand niet tot hier kon komen. Ik bad dat ik bad en had alleen nog de woorden van het gebed in mijn mond.

We kropen dichter en dichter bij elkaar. Ik voelde moeder en Oscar en tante maar wist niet welk stuk van wie was. We werden kleiner en kleiner.

De bommen konden ons niets meer.

Het lukte!

De rivier overstroomde het land. Het water hield de vijand tegen vlak voor hij ons dorp wilde binnen vallen.

Wij bleven vrij!

Enkele maanden later.

Pas wakker en ik hoorde kanonnen. Ze rommelden altijd, soms harder, soms zachter. Alleen als ik sliep waren ze er even niet. Oscar deed bijna gelijk met mij zijn ogen open. Sinds de nacht in de kolenkelder sliep hij bij me. Want in alle kamers van ons huis behalve op mijn zolderkamer en op de voute woonden al weken officieren. Veel zagen we die niet, ze voerden oorlog. Maar omdat ze er waren voelde ik me veilig.

We liepen meteen naar het raam. Oscar peuterde een hoekje van de krant voor het glas weg. Flauw licht liet het landschap zien: dichtbij kale wintervelden, dorre weiden, mist in de verte. De mist verborg de kerktoren van het naburig dorp en de lijn waar de hemel de aarde raakte. Daar lag een netwerk van geheime gangen, holen, spleten en schuilplaatsen diep in de grond. Daarin zaten soldaten.

‘Gisteren kon ik alles zien,’ zei Oscar. ‘Toen was het helder.’

Oscar en Marcel waren misdienaars. Ze hadden gisteren van de koster op de kerktoren gemogen. We hebben loopgraven gezien, had Oscar verteld, ik heb zelfs kunnen zien in welke loopgraven soldaten sliepen want die hadden een dak. Voor de loopgraven van waaruit ze vochten zag hij rollen prikkeldraad. Soldaten had Oscar van op de kerktoren niet gezien. Die waren te ver weg en daardoor te klein om te zien.

Wat had ik graag met hem op de kerktoren gestaan. Maar ik was een meisje en dus geen misdienaar.

Oscar haastte zich in zijn kleren. ‘Dolf heeft me beloofd om deze ochtend te laten zien hoe zijn auto start. Ik mag niet te laat zijn.’ Dolf was een soldaat. Oscar had het gisteravond heel de tijd over hem gehad.

Oscar was al weg met meer haast dan hij vroeger had om naar school te gaan. Ik stond op en keek mijn kamertje rond. Mijn oog viel op de doos met tinnen soldaatjes onder de stoel van Mie. Die hadden al maanden niet meer gevochten. Maar Mie bleef wel elke dag naar me kijken. Ze had nog altijd de brief onder haar jurk. Elke dag deed ze me aan meester Hector denken. Die was niet teruggekeerd toen ons leger almaar meer en meer achteruit trok. De pastoor en de meester schreven brieven naar het leger om te weten waar hij was. Maar niemand wist iets van hem.

Het liefst wilde ik de brief van meester Hector weg. Eén keer had ik al voor de kachel gestaan. Maar zelfs als ik die brief verbrandde ging die altijd door mijn hoofd blijven spoken. In mijn hoofd zag ik meester Hector voor me staan.

‘Madeleine, heb jij mijn brief aan Lisa gegeven?’ vraagt hij.

‘Nee,’ zeg ik want ik mag niet liegen.

‘Dan zeg ik aan het moeder dat je bij Mathilde was,’ zegt hij.

‘Dan zeg ik haar dat je met Lisa in het veld zat,’ zeg ik.

Ik sloeg mijn hand voor mijn mond. Dat durfde ik natuurlijk nooit te zeggen. Waarom mocht hij me verraden en ik hem niet?

Ik trok de krant helemaal van voor mijn raam weg. De mist werd dunner. De omtrekken van de kerk van het naburig dorp doemden op. Daar konden we niet meer heen. Daar wilden we ook niet meer heen want de vijand kon net tot daar schieten maar niet tot hier. Daar mochten we ook niet meer naar toe. Alleen de meester, de dokter en de pastoor mochten met een speciale pas het dorp uit. De meester om boodschappen te doen en om brieven te posten, de dokter om een zieke te bezoeken en de pastoor om iemand de laatste sacramenten toe te dienen. Als ze terugkwamen vertelden ze over dode paarden, dode koeien en dode bomen langs de weg en over uitgebrande schuren, ingestorte hoeven en omgewoelde landerijen. Ik sloot altijd mijn ogen om bij hun verhalen niets te zien.

Als de mist straks helemaal optrok, kon ik kijken tot de lijn waar de hemel de aarde raakte. Loopgraven ging ik vanuit mijn kamertje niet zien. Maar ik wist van de mannen in de herberg hoe het daar aan toe ging. Soldaten ploeterden er dag en nacht door de modder. Luizen maakten hen gek van de jeuk. Ratten vraten met de resten van lijken nog aan hun snorharen hun eten op. Als ze hun hoofd boven de rand van de loopgraaf staken veranderden ze in een levende schietschijf. In die loopgraven probeerden onze soldaten de vijand te verslaan. Daar was het de hel, had ik al vaak gehoord. De hel zat niet onder de aarde maar was hier op de aarde.

Ik tuurde naar de verte. Waar de hemel het front raakte was alles wazig. Daar ver weg zag God wat ik niet zag. Hij keek hoe ze daar vochten.

Zag vader het front ook? Mijn hand zat rond mijn scapulier. ‘Vader, ik denk dat u alles ziet. U wilt niet dat wat u daar ziet hier ook gebeurt. Ik ben er zeker van dat u over ons waakt want de vijand heeft ons dorp niet veroverd.’

In de gelagzaal was de ontbijttafel voor de officieren al afgeruimd. Jammer. Vorige week had een van hen me gezegd dat ik op zijn dochter leek. Hij had me zelfs zijn dochter laten zien. Ze stond op een foto van haar Plechtige Communie en ze zag er onwaarschijnlijk heilig uit. Zo wilde ik er helemaal niet uitzien. Dit is mijn dochter, had de officier me gezegd en hij lachte. Die officier zag vast een andere dochter dan die op de foto. Maar sindsdien kreeg ik wel elke dag een stuk chocolade van die officier. Moeder wilde dat ik dat stuk spaarde tot het zondag was om het dan te delen met Oscar. Het was moeilijk om van het stuk chocolade af te blijven. Maar zo iets lekkers wilde ik ook niet meteen opeten. De stukken lagen veilig in de voorraadkast, achter de pot met jam.

Oscar stormde van buiten naar binnen. ‘De auto start niet, de olie is te koud.’ Hij rende naar de keuken. Een tel later kwam hij weer met een vlammetje dat hij met een houtje uit onze kachel had gehaald. Sinds de oorlog waren geen lucifers meer te krijgen. Bij elke kachel lagen er houtjes om vuur te maken. Oscar was al weer buiten.

Moeder opende haar mond en sloot die weer. Ze kon Oscar niet tegenhouden. Alle jongens liepen tussen de soldaten. Meisjes ook, maar meestal alleen kleine meisjes. Geen grote zoals ik. Ik keek door het raam. Oscar hing met een soldaat over de open motorkap. De chauffeur draaide aan een zwengel. De auto startte.

Moeder schudde haar hoofd. 'Oscar zit altijd tussen de soldaten. 't Wordt hoog tijd dat de school weer opengaat.'

'Ik doe mijn best om een gebouw te vinden,' zei de meester. 'Wie had ooit gedacht dat de jongensschool een ziekenhuis voor soldaten werd.'

'Wat gebeurt er in de meisjesschool?' vroeg moeder. 'Ik zie daar voortdurend officieren in en uit lopen.'

'Ze bestuderen daar kaarten van het front,' zei de meester.

'Als Oscar maar geen luizen vangt,' zei moeder. Over luizen wisten wij alles van tante. Ze deed de was voor enkele soldaten en zei maar al te vaak dat het een hels karwei was: de luizen uit de kleren kloppen, ontsmetten, de was koken, te bleken leggen en dan heet strijken. Ze wilde zelfs niet dat ik meehielp.

'Als Oscar maar niet ziek wordt,' zuchtte moeder. 'Met die typhus die de soldaten hebben meegebracht.'

'De soldaten zijn ingeënt,' zei de dokter. 'Er zijn er geen meer van typhus gestorven. De laatste dode was een boerenknecht enkele weken geleden. Maar vanaf volgende week moeten jullie kinderen en jezelf laten inenten tegen typhus. Kook vooral het water voor je het drinkt.'

De kiem van typhus zat in het overstromingswater dat vol lijken, kadavers van paarden en verroest oorlogstuig zat. Dat vuile water besmette onze drinkwaterputten. In het water dat de vijand tegenhield zat een nieuwe vijand. Toch was ik niet meteen bang om dood te gaan. Noch van typhus, noch van de oorlog. Ik was veel banger geweest om dood te gaan toen de oorlog hier nog niet was, maar almaar dichterbij kwam. Nu de oorlog vlakbij was, was ik vreemd genoeg, veel geruster. Met zoveel soldaten in de buurt bleef de vijand zeker achter het water. Achter dat vieze water met die gevaarlijke kiem ...

Ik hielp moeder in haar winkel. Ze had die enkele weken geleden geopend alleen voor soldaten. Veel mensen in het dorp hielden zo'n soldatenwinkel open. Die van moeder lag in een afgesloten hoek van de gelagzaal.

Als ik de winkel binnenstapte rook ik een wereld die ik niet kende: gedroogd fruit, chocolade, likeurpralines, koekjes, rookvlees, gerookte haring, reukwerk, oosterse specerijen ... Dingen die ik nooit eerder had gezien

Een handelaar had deze ochtend in alle vroegte waren afgezet. Moeder en ik stalden ze netjes uit. Blikken met sardienen en abrikozen op planken, op de grond korven met gedroogde vijgen en dadels.

Drie soldaten stonden voor het raam. Ze zagen ons bezig.

'Die komen hier niet binnen,' zei moeder. 'Wat in mijn etalage staat kunnen ze toch niet kopen met hun soldij.'

Nee, wat hier stond konden alleen officieren betalen.

De drie soldaten draaiden zich om en liepen schuin over het dorpsplein naar de overkant. Hun handen bungelden los langs hun lijf. Ze waren in rust, ze hoefden een tijdje niet te vechten. Ze hadden niets anders te doen dan van het ene winkeltje naar het andere te lopen. In een van de winkeltjes aan de overkant gingen ze binnen.

Toen ze buiten kwamen hadden ze elk twee pakjes mee. Voor ze die opendeden, wist ik al wat er in zat. Ze haalden alle drie een blaadje uit het ene pakje en een prop tabak uit het andere. Behoedzaam duwden ze de tabak tussen hun duim en andere vingers tot een pijpje en legden dat in het blaadje papier. Ze rolden een sigaret. Sigaretten waren er met de oorlog gekomen. Ik hield er niet van. Sigaretten stonken. Pijptabak rook veel lekkerder.

Moeder keek over mijn schouder. 'Soldaten kunnen alleen sigaretten kopen.' Ze zuchtte. 'Maar die zijn zo moeilijk te krijgen, bij deze levering zaten er weer geen bij. Ik vraag me af hoe die aan de overkant er aan komt.'

Ze keek naar de mand vijgen.

'Kijk eens hoe veel er zijn opengebarsten,' zei ze.

'Stop die onderaan,' zei ik.

'Nee hoor,' zei ze. Die verkoop ik niet zo gemakkelijk meer. Madeleine, we halen er de mooiste uit en leggen die op de toog. Ik verkoop ze ietsje duurder. Wedden dat ze toch snel weg zijn omdat er heel weinig liggen en ik ze iets duurder verkoop?'

Moeder gniffelde. Ik glimlachte.

'De opengebarsten eten wij op,' zei ze samenzweerderig. Ze knaagde met haar snijtanden een stukje van een vijg en stak er mij ook een toe.

‘We leggen er ook opzij voor tante en Oscar,’ zei ze. Dat deed moeder vaker als er iets minder verkoopbaar uitzag. Ik wist dat Oscar de vijgen in een papieren zakje achter zijn doos met tinnen soldaatjes bewaarde. Op een keer had ik gevraagd waarom hij dat deed. Hij zei dat hij geen vijgen lustte maar zei niet wat hij er dan wel mee deed. Ik liet hem zijn geheim. Vroeg of laat kwam ik het toch te weten.

Moeder keek door het raam. Oscar en Marcel liepen tussen de soldaten. Oscar had een boekje bij. Een soldaat schreef er iets in. Deze avond liet hij me vast weer kijken in zijn soldatenboekje. Van elke soldaat waarmee hij een gesprek aanknoopte noteerde hij naam rang en nummer. Bij elke soldaat had hij een verhaal.

Moeder schudde haar hoofd

‘Madeleine, ik heb gehoord dat er veel jongens met kogelhulzen in hun broekzak lopen. Dat doet Oscar toch niet?’ vroeg moeder. Haar gezicht stond weer helemaal op ‘moeder’.

‘Nee,’ zei ik vlug en ik probeerde verontwaardiging in mijn stem te leggen. Maar Oscar had wel kogelhulzen in zijn broekzak. Dat had elke jongen toch. Bovendien waren lege kogelhulzen niet gevaarlijk. Maar ik wilde vooral Oscar niet verraden. Anders vertelde hij me ‘s avonds niets meer over de soldaten. Hij zong liedjes met hen en zong die ‘s avonds in bed voor mij. Hij at met hen uit een gamel en vertelde hoe de soldaten klaagden dat ze alleen maar rijst en haring kregen en geen aardappelen en vlees. Hij liet de schatten zien die hij in de buurt van het soldatenkamp had verzameld: knopen, veldflessen met kogelgaten, sigarenkistjes, soms foto’s en brieven. Soms durfde hij zelfs te vragen aan te soldaten hoe het was om te vechten. Maar daar kreeg hij nooit antwoord op. Altijd zeiden ze dat ze dat vergeten waren. Of ze zeiden dat het was alsof je dronken was, dan wist je achteraf ook niet meer wat je gedaan had.

‘Je zegt het me toch als hij dat doet?’ haalde moeder me uit mijn gedachten.

‘Ja, moeder.’

‘En je let toch op hem?’ vroeg moeder.

‘Natuurlijk,’ zei ik. Maar het was veel moeilijker dan vroeger om op Oscar te letten omdat hij altijd in de buurt van de soldaten liep en net daar van moeder niet mocht lopen! Want grote meisjes bleven thuis. Toch leek het alsof Oscar veel groter was dan ik.

Ik kwam de gelagzaal in.

‘Vermist,’ hoorde ik tante zeggen. ‘Arthur is vermist.’

De dokter en de meester stonden niet aan de toog maar in een hoek van de gelagzaal. Daar zat tante op een stoel. Moeder stond naast haar. Ze waren heel erg stil, vandaar dat ik eerst niet gemerkt had dat ze er waren. De meester had een brief in zijn hand en gaf die aan tante Elodie.

‘Ja,’ zei de meester. ‘Zo staat het in de brief. Arthur is vermist. Dat wil zeggen dat ze hem niet vinden.’

Tante staaarde voor zich uit alsof ze met haar ogen oom uit een mist wilde te voorschijn halen. De lintjes onder haar muts hingen doodstil.

‘Het is nog altijd goed nieuws,’ zei de dokter. Hij legde zijn hand op tante haar schouder. Ze leek het niet te voelen. Als een beeld bleef ze met de brief in haar hand voor zich uit staren.

‘We proberen nog altijd uit te vissen waar meester Hector is,’ zei de meester. ‘Maar over hem weet niemand iets. Hij is zelfs niet eens vermist.’ Aan zijn stem hoorde ik dat dat nog erger was.

Meester Hector moest niet terugkeren! Liever niet. Hoe langer hij weg was hoe minder hij er was.

‘Je moet blijven hopen, Elodie,’ zei de dokter.

Vermist, dat kon betekenen dat oom nog leefde. Maar hij kon ook dood zijn. Dan wisten ze niet waar zijn lijk lag. Een lijk kon zoek geraken, zeiden de mannen in de herberg, in de modder, in het water of het kon zo kapot zijn geschoten dat er niets meer van over bleef. *De dode soldaat zonder benen bij de kerk*. Ik sloot mijn ogen maar deed ze meteen weer open. Ik wilde de herberg zien en moeder en tante en de dokter en de meester en zeker niet het lijk van oom Arthur.

‘We vertrouwen op God,’ zei tante plots. Haar woorden kliefdn door de gelagzaal. Ze pakte haar Paternoster en begon hardop te bidden. Het leek alsof ze niet meer wist dat er nog andere mensen om haar heen stonden.

‘Elodie vertrouwt op God,’ fluisterde moeder naar de dokter en de meester. ‘Ze heeft het al heel lang niet meer over de duivel gehad.’

‘Er zijn ergere dingen dan de duivel,’ zei de dokter.

Moeder zei niets, ze knikte alleen maar.

De duivel zat in de hel, had moeder gezegd.

En als de hel hier op aarde was?

Ik blies wolkje adem in de lucht, blij dat ik weer buiten kon. Met de kerst en nieuwjaarsdagen hadden Oscar en ik de straat niet op gemogen. Dronken soldaten hadden door het dorp gewaggeld en als deur van de herberg opening sloeg er een walm van alcohol naar binnen. De soldaten kregen rum van het leger om hun thuis te vergeten, had de meester gezegd. Als ik luisterde naar het gewauwel van de soldaten leken ze zelfs hun woorden vergeten. Dronkaards, had Oscar gezegd. Toch zei moeder dat we respect moesten hebben voor de soldaten. Ze vochten hard. Ze hadden gehoopt om met Kerstmis thuis te zijn. Maar de oorlog bleef duren en niemand wist wanneer die ging eindigen.

Vandaag slenterden de soldaten rustig door de dorpsstraat. Ik was hen al even gewend als de mannen uit ons dorp.

Mijn rechterhand stak ik diep in mijn zak. De linkerhand bleef koud want daarin hield ik de teil met kippenvoer. Het vroor al enkele dagen. De mannen in de herberg hadden het er gisteren nog over waar er wakken in het ijs zaten en waar niet. Ze hadden ons gewaarschuwd: het was nog net te gevaarlijk om te schaatsen.

‘Hé jij daar,’ riep een soldaat toen ik bijna aan onze kippennen was. Hij holde achter me aan. Mijn hart bonsde, mijn benen voelde ik niet meer. Een man. Het kon meester Hector zijn! Telkens als een man in uniform wat dichterbij me kwam was hij er weer. Ik moest mezelf tegenhouden om niet meteen weg te rennen.

‘Weet jij waar Het Walhof ligt?’ vroeg de soldaat.

Ik haalde diep adem. Het was meester Hector niet.

‘Daar.’ Mijn vinger ging op en neer toen ik hem de weg wees.

‘Bedankt!’ Hij hijgde toen hij op mijn hoogte kwam. ‘Ik ben daar gelegerd,’ zei hij.

Ik knikte. ‘Het Walhof zit vol soldaten,’ zei ik totaal overbodig.

De soldaat zette zijn weg verder. Ik bekeek zijn rug. Hij zag er netjes uit. Waarschijnlijk had hij ergens een bad kunnen nemen en zijn kleren laten wassen. Hij was schoon om straks weer te gaan vechten.

De soldaat was bijna op Het Walhof toen ik jongens op de wallen zag schaatsen.

Oscar was er bij! Dat mocht niet! Er zaten nog gevaarlijke wakken in het ijs. Ik moest Oscar daar weg halen. Maar dan moest ik naar Het Walhof waar al die soldaten zaten. Ik was daar al geweest, maar nooit alleen, altijd met andere kinderen uit de buurt, zoals moeder me had gezegd.

Ik kon niet anders ...

Ik liep langs de stal. De deur stond wagenwijd open en de stal was leeg. Op de grond lag stro voor de soldaten die hier sliepen. Het was vuiler dan het vroeger was voor de koeien. De boeren

kregen geld van het leger om het stro voor de soldaten te verversen maar ze deden dat niet. Hier rook het heel sterk naar oorlog: slijk, natte jassen, bloed, dood.

De muren van de stal waren vuil. Aan haken hingen kleren, een scherf van een spiegel, een kruisbeeld en een foto van een vrouw met heel weinig kleren aan. Ik had nog nooit een vrouw gezien die zo weinig kleren droeg.

Enkele planken waren een tafel. Daarop lagen kriskras door elkaar: een omgevallen pot boter, vieze gamellen, vorken, een pot inkt, lepels, een opengeslagen krant, vuile messen, een pot jam, halflege bekers ... In de hoek stond een oude emmer met een gat. Er lag een verkoold stuk hout in. Die emmer deed dienst als kachel.

Ik liep langs de wasdraad met soldatenwas: onderbroeken, onderlijven, sokken, truien, lappen en doeken. Nu alles winters kaal was kon ik in verte de bult van Angèle zien. Soldaten droegen daar materiaal aan om een munitiefabriek te bouwen. Die soldaten wisten niet dat Angèle daar gewoond had. Ze wisten niet dat tante daar de duivel had gezien. Als ze die gezien had, want moeder geloofde dat niet. Ze waren niet bang. Er waren trouwens ergere dingen dan de duivel, had de dokter gezegd.

Ik vond het best dat daar een fabriek kwam. Dan was die bult weg. Dan zag ik die niet meer. Dan dacht ik niet meer aan wat daar was gebeurd.

De soldaten zaten in de wei achter de schuur in het winterzonnetje. Sommigen lazen een boek of schreven een brief. Anderen waren aan het schaken of zaten in groepjes te kletsen. En weer anderen zaten gewoon te dromen. Hun gezichten zag ik nauwelijks. Die zaten meestal verborgen achter een wolk sigarettenrook. Eén soldaat bewerkte een jas die aan de wasdraad hing met een knuppel. Hij klopte de luizen er uit. Als hij zijn knuppel even stilhield leek het alsof de jas bewoog van de luizen.

‘Hé meisje, wil je dit?’

Ik keek op. Een soldaat met een snor als een schuurborstel haalde iets van onder zijn jas. Tussen duim en wijsvinger hield hij iets kleins. Zo klein dat ik niet zag wat het was.

‘Je wilt dat meisje toch geen luizen geven,’ zei een andere soldaat.

De soldaten rondom borstelsnor grinnikten. De soldaat stopte de luis - was het wel een luis?- onder zijn hemd. ‘Eentje meer of minder, maakt niet uit,’ zei hij. ‘Hier zit hij fijn bij zijn vriendjes.

‘Bij je konijnenpoot,’ zei iemand.

‘Lach niet,’ zei borstelsnor. Hij haalde een wollig pootje onder zijn hemd vandaan. ‘Wie kan zeggen dat hij een konijnenpoot heeft met een kogel er in die voor hem was bestemd? Die poot heeft mij gered. Hij zal me blijven beschermen.’

Niemand zei of dat waar was of niet.

'Hé,' riep plots een soldaat met een rood glazig gezicht. Hij hield ook iets tussen duim en wijsvinger. 'Wie koopt voor dat meisje een ringetje?' Hij keek naar mij: 'Ik heb het zelfgemaakt,' zei hij. 'Uit een obus.'

'En hij heeft er zijn leven voor gewaagd,' zei borstelsnor. Hij wees met zijn hoofd naar de wei. 'Hij gaat voortdurend snuffelen in een hoop obussen die hij daar in de hoek van de wei heeft verzameld.' Hij gebaarde naar de soldaat met het rode gezicht. 'Je weet maar nooit of er nog een ontploft. Op een dag gaat hij met de hele stapel de lucht in.'

'Je bent jaloers omdat ik rijk word van mijn ringetjes,' zei roodgezicht. 'Elke soldaat wil er een voor zijn lief of zijn vrouw. Kom meisje, geef me een kus en je krijgt het ringetje van mij.'

'Madeleine laat zich niet ringen,' zei iemand achter mijn rug. Mathilde. Bette zag ik niet.

'Nee,' lachte de soldaat. 'Daarvoor zijn jullie nog te klein.'

'We komen weer als we groter zijn,' zei Mathilde en ze trok me weg van de soldaten..

'Hij had die ring toch niet gegeven,' zei ze toen we een eind verderop stonden.

Dat wist ik ook wel. Ik haalde weer adem. Zei ik dank u omdat ze me van bij de soldaten had weggehaald? Ik had mezelf beloofd nooit meer een woord tegen Mathilde te zeggen. Toch kon ik niet zomaar weglopen.

'Waarom ben je hier?' vroeg ze. Ik had haar maanden lang niet gezien maar ze zag er jaren ouder uit. Haar hooimijt leek gegroeid en nog meer in de war.

'Ik,' zei ik toch. Ik slikte. 'Ik wees een soldaat de weg.' Daarvoor hoefde ik niet tot hier te komen. Maar ze leek me te geloven.

'Koud,' zei ze. Ze dook wat dieper in haar jas en veegde een drup van onder haar neus. 'Kon ik maar naar school. Daar brandde de kachel tenminste.'

Ik knikte. Ik hield niet van school in de winter. Er zaten te veel kinderen in de klas en de warmte van de kachel deed de stank uit hun kleren dampen.

'Onze Jef is dood,' zei ze ineens. 'Hij is geschoten.'

Ik slikte en keek haar aan. Ze zag me niet staan. Haar ogen waren groot en haar gezicht leek stijver dan daarnet. 'De pastoor is het ons gisteren komen zeggen,' zei ze. 'Hij vroeg of we hem in de kerk wilden begraven en zei dat onze Jef een held is omdat hij gesneuveld is voor het vaderland.' Ze spuugde 'held' en 'vaderland' uit. 'Ons Germaine zei dat het goed was. Het was zekerder.'

Zekerder? Bedoelde Mathilde dat Jef dan sneller in de hemel kwam?

'Maar wij zijn onze Jef wel kwijt,' zei ze. 'We moeten het zonder hem doen.' Ze veegde weer een drup van haar neus en smeerde die aan haar jas. Ze zag er vuiler uit dan ooit.

Ze tuurde in de verte, naar de wallen rond de boerderij. Ik had zo naar haar geluisterd dat ik vergeten was dat Oscar daar schaatste. Oscar mocht niet zien dat ik bij Mathilde was!

‘Ik heb dat scapulier van Lisa nog altijd,’ zei ze plots. Ze tastte aan haar hals, maar haalde het niet uit. ‘Heb jij die brief nog?’

‘Ja,’ zei ik vlak.

‘Wij hebben al wat hun geluk brengt.’ Ze gromde. Het was een tevreden grom.

‘Zeg, is dat Oscar niet op het ijs?’ zei ze plots. Ze wees naar de wallen.

‘Waar?’ deed ik onnozel.

‘Hij springt over een wak,’ zei ze.

‘Nee,’ zei ik. Eigenlijk wilde ik ‘Oscar’ roepen, maar ik zag net dat iemand de kinderen van het ijs joeg. Ik herkende de meester.

Mathilde spuugde. Een kwak speeksel pletste vlak voor mijn voeten open. Ik sprong achteruit. Wat had ik ineens verkeerd gedaan?

‘Weet je wat Oscar deed,’ riep ze.

Ik schudde heel hard mijn hoofd.

‘Hij komt hier op Het Walhof van alles verkopen aan de soldaten. Kastanjes die ze zelf gepoft hebben en dingen die je bij je moeder in de winkel koopt. Bette loopt daar vaak rond. Ik heb haar ook niet altijd in het oog. Gisteren begon ze ineens te kwijlen en te kotsen. Ik ging kijken en haalde een vijg met een stront erin uit haar mond. Een stront! Ik dacht dat de soldaten haar dat gegeven hadden, maar die wezen naar je broer.’

‘Deed Oscar dat?’ Mijn stem schoof uit.

‘Dat hij Bette met rust laat!’

‘Euh.’

‘Zeg het hem!’ schreeuwde ze en ze kwam heel dicht bij me staan. Ik hield mijn adem in. Haar geur werd sterker dan die van oorlog.

‘Ja,’ zei ik zacht.

Had Bette ons gehoord? Ineens was ze naast Mathilde opgedoken. Mathilde haakte haar arm om haar hals en duwde haar vlak voor mijn neus. Witte bolle ogen met een donkere blik. Haar blik maakte me nog altijd bang. Maar in de ogen van Bette zag ik nog een grotere angst. Was ze bang van mij?

Ik draaide me om en liep weg.

Het dooide. De wind rukte aan de luiken en de regen ruiste in stromen neer. We lepelden onze pap. De kachel gaf nauwelijks warmte. De gaslamp konden we niet meer aansteken sinds de vijand de gasketel in het naburig dorp had laten ontploffen. Onze kom, onze handen en ons gezicht zaten in de lichtkring van de kaars. De hoeken van de keuken bleven donker.

‘Breien,’ zei tante toen onze pap op was. Het was een bevel. Sinds oom Arthur vermist was breiden we elke avond voor hem. De mutsen, sjaals en sokken en handschoenen die er voor oom Arthur al in de kast lagen waren niet meer te tellen. Tante pakte haar pennen met een halve muts voor oom. Ik zuchtte. Maar moeder keek me streng aan. Ze had me gezegd dat ik moest doen wat tante vroeg. Zolang tante breide keerde oom in haar ogen terug. Ik kon niet anders dan een sok nemen. Moeder nam een sjaal. Wij breiden samen tegen de kou van oom.

Oscar hoefde niet te breien. Hij was een jongen. Hij ging wat dichterbij de kaars zitten, het vlammetje veerde op. Hij schreef iets in zijn soldatenboekje.

‘Wat zit je daar toch te schrijven, Oscar?’ zei tante na een poos. ‘Je maakt je ogen alleen maar kapot,’ zei tante. Ze legde haar breiwerk neer. Ik zag dat ze een steek had laten vallen. ‘We gaan bidden,’ zei ze en ze haalde als elke avond een Paternoster uit. Ook dat was een bevel. Tegen zijn zin borg Oscar borg zijn soldatenboekje op.

De kaars danste licht en halfschaduw in onze gezichten. Vanuit de donkerte achter mij staken de angstige witte bolle ogen van Bette in mijn rug en hoorde ik de stem van Mathilde: zeg het aan Oscar!

Ik bad en probeerde alleen aan het bidden te denken.

De kachel was uitgedoofd, de rozenkrans gebeden. Moeder en tante tekenden een kruisje op ons voorhoofd. 'God zegene u en beware u.' Niet alleen hun kille duim deed me rillen.

De koude viel als een steen op Oscar en mij. We kropen diep onder de dekens in het putje van de matras.

De officieren waren al vroeg gaan slapen. Ze waren moe van oorlog te voeren. Moeder en tante stommelden nog even op de voute. Daarna hoorden we alleen de wind aan de dakpannen rammelen en de kanonnen grommen.

Ik blies de kaarsvlam uit. Het werd bijna donker. Een flintertje licht kroop tussen de krant en de rand van het glas van het raam. Ik sloot mijn ogen. Nooit kon ik Oscar zeggen dat hij Bette met rust moest laten. Dan wist hij dat ik dat alleen van Mathilde kon hebben. Dan zei hij dat aan moeder. Ik kon hem zelfs niet zeggen dat ik moeder ging zeggen dat hij chocolade en vijgen van de winkel aan de soldaten verkocht.

‘Vanochtend hielp ik Dolf weer om zijn auto te starten,’ begon Oscar.

‘Mm,’ deed ik. Meer zei ik niet want Oscar vertelde niet verder als ik hem te veel vroeg.

‘Hij liet me een foto van zijn moeder zien,’ zei hij.

In de herberg lieten soldaten vaak hun moeder zien. Die moeders zagen er allemaal hetzelfde uit. Ze droegen een strakke zwarte jurk of rok, stonden kaarsrecht met wijd open ogen en lippen stijf op elkaar.

‘Dat doen soldaten toch vaker,’ zei ik.

‘Hij begon te vertellen over zijn moeder,’ zei Oscar.

Nooit had ik een soldaat over zijn moeder horen vertellen. De meeste deden na het tonen van de foto weer stoer en dronken nog een glas tot ze meer dan stoer werden.

‘Hij vertelde dat ze haar scapulier in zijn hemd had genaaid en haar kerkboek had gegeven, dat ze hem had vastgepakt voor hij naar het leger ging, dat ze hem een kruisje had gegeven, dat ze hem maar bleef uitwuiwen toen de trein vertrok tot hij haar niet meer zag.’

Oscar slikte hoorbaar. ‘Dolf begon er zelfs bij te huilen,’ zei hij.

Huilen? Kleine kinderen huilden, vooral als ze zich pijn deden. Tante en moeder had ik zien huilen toen vader stierf. Tante hilde toen oom naar het leger vertrok. Vader had ik nooit zien huilen, ook niet toen grootmoeder stierf. Oom Arthur hilde ook niet toen hij soldaat werd. En toen de mannen van ons dorp naar het leger vertrokken huilden alleen hun vrouwen en hun moeders. Mannen huilden niet en soldaten zeker niet.

We zeiden niets meer. Na een poos hoorde ik Oscar zwaar ademhalen. Ik keek opzij. Mijn ogen waren nu gewend aan het schaarse licht en ik zag de lijnen van Oscar zijn gezicht. Zijn ogen waren gesloten, zijn mond stond ernstig. Even trilden zijn wimpers. Hij sliep.

Oscar was geschokt. Zoiets ging hij anders nooit vertellen. Hij had het vast gedurfd omdat het hier bijna donker was.

Een vraag maalde door mijn hoofd: Oscar was stil geworden van een soldaat die naar zijn moeder verlangde. En aan de andere kant gaf hij Bette een vijg met een stront er in? Waarom had hij dat gedaan?

Of had Mathilde gelogen?

Het meisje voor me ging de biechtstoel in. Ik schoof een stoel op. Straks was ik aan de beurt. Nog even mijn zonden in mijn hoofd herhalen. Ik had de was een keer te weinig gespoeld, ik had niet goed in alle hoekjes van de herberg geveegd. Ik had ook niet aan moeder gezegd dat Oscar met kogelhulzen in zijn broekzak rondliep, maar dat ging ik zo niet zeggen, ik ging alleen biechten dat ik gelogen had. Dat ik met Mathilde had gepraat hoefde ik ook niet te zeggen. Ik kon er toch niets aan doen dat ze me had aangesproken.

Het meisje voor me kwam naar buiten. In die biechtstoel zat niet de onze pastoor maar wel een aalmoezenier van het leger. Ik had hem als biechtvader gekozen in plaats van de pastoor omdat hij me niet kende. Als hij me vragen ging stellen wist hij niet wie hij voor zich had.

Ik ging binnen en biechtte wat ik daarnet in mijn hoofd had herhaald.

‘Je hebt fouten begaan,’ zei de aalmoezenier.

‘Ja, meneer de aalmoezenier.

‘Zeg maar vader.’

‘Ja vader.’

‘Je hebt fouten begaan,’ zei hij weer. ‘Je moet ze weer goedmaken.’

‘Ja vader.’

Dan zei hij de woorden waarmee hij me alles vergaf.

‘Bid een Weesgegroetje,’ zei hij.

Zo weinig penitentie had ik nog nooit gehad!

Ik keek Onze-Lieve-Vrouw aan. Zoals altijd glimlachte ze naar de verte. Het kindje Jezus lachte met haar mee. Ik vroeg me vaak af hoe was ze kunnen blijven lachen nadat ze de pijn van al die gewonde soldaten had gezien! Meteen schudde ik die slechte gedachte weg.

Moeder Maria, vergeef me dat ik zo’n dingen denk. Ik weet dat u moet blijven lachen om onze soldaten te troosten. Als ze u zien lachen weten ze dat ze nu wel pijn lijden maar dat ze later bij God in de hemel zullen zijn.

Vergeef me dat ik zwak ben geweest en dat ik weer heb geluisterd naar Mathilde. Maar het ging zo vlug. Ze zegt dingen die ik niet wil horen. Ze heeft de scapulier van Lisa, die haar beschermt, afgepakt. Ze doet alsof ik ook die brief van meester Hector heb afgepakt. Dat heb ik niet. Ik heb hem alleen niet aan Lisa gegeven!

Moeder Maria, mijn scapulier beschermt me, het scapulier van tante beschermt oom Arthur beschermt, het scapulier van Dolfs moeder beschermt Dolf. Een haarlok of een konijnenpoot of een kerkboek helpen ook. Die dingen brengen geluk hoor ik vaak van de mannen in de herberg. Mathilde en

ik hebben elk iets dat meester Hector en Lisa dat beschermt en geluk brengt. Brengt het hen ongeluk omdat zij dat niet meer hebben?

Ik keek nog lang Onze Lieve Vrouw. Bij haar kon ik veel kwijt. Dat voelde goed. Maar ze gaf me nooit antwoord.

Zondag. Hoogmis. Het was winters donker buiten en er viel nauwelijks licht door de glasramen. Maar zelfs zonder dansende stofjes in de lichtbanen van de zon voelde ik God in de kerk. Hij was hier gebleven, ook nadat hier gewonde soldaten hadden gelegen.

De pastoor deed niet alleen de mis. Hij had twee helpers, twee aalmoezeniers van het leger. Bij een van die twee was ik te biechten geweest. Ik wist niet bij wie van de twee. Ik wilde het ook niet weten. Ik wilde hem ook niet van dichtbij zien. Maar ik ging volgende keer wel in hetzelfde biechthokje. Daar zat dezelfde biechtvader. Die vroeg me niet te veel en hij gaf weinig boete.

‘Er zijn dorpsgenoten gesneuveld,’ zei de pastoor. Hij riep hun namen af en vroeg voor hen te bidden. Jef, de broer van Mathilde was er ook bij.

‘Zij zijn gesneuveld voor God en het vaderland,’ ging de pastoor verder.

Soldaten sneuvelden. Sneuvelen was anders dan gewoon doodgaan. Vader was gewoon doodgegaan in zijn bed. Omdat hij ziek was. Grootmoeder was ook gewoon doodgegaan in haar bed. Omdat ze oud was. Doodgaan kon ook ineens, zoals bij Louis, de zoon van de klompenmaker die vorig jaar door het ijs zakte, of zoals bij Gerie, de koewachter die in het veld werd dood gebliksemd. Maar die waren niet gesneuveld, die waren verongelukt. Alleen soldaten sneuvelden. Sneuvelen ging vaak ineens en was altijd vreselijk als ik de mannen in de herberg hoorde: Hij was in honderd stukken uiteengesloten ... zijn hoofd was er in één keer af ... we vonden alleen nog een arm van hem terug ... hij was in vodden geschoten. Sneuvelen kon ook alleen maar in de oorlog, voor God en vaderland, zoals de pastoor zei.

‘Laat ons bidden voor onze helden,’ zei de pastoor.

Helden hadden veel pijn geleden, net zoals heiligen voor ze heilig waren gemarteld werden omdat ze in God geloofden. Mathilde geloofde niet in God. Ze was goddeloos, had de pastoor gezegd. Ze geloofde niet in helden. En ook niet in het vaderland.

Een soldaat die voor het vaderland sneuvelde was een held! Het was trouwens zijn plicht om tegen de vijand te vechten en ons land te beschermen. Maar dat God al die soldaten liet sneuvelen vond ik wreed.

Ik voelde mijn wangen warm worden. Dat ik zoiets durfde te denken!

Tante Elodie, moeder, Oscar en ik zaten aan tafel. We aten aardappelen met spek en uien saus. De bel van de gelagzaal rinkelde, voetstappen kwamen dichterbij, iemand klopte op de keukendeur.

'Binnen,' zei moeder.

Er stond een soldaat in het deurgat. Hij bracht de geur van oorlog in de keuken. Iedereen keek naar hem. Ik kende hem niet.

'Meester Hector!' riep Oscar plots uit.

Ik herkende hem niet. Tot ik heel goed keek. Zijn hoofd helde naar zijn linkerschouder. Zijn ogen zaten in de schaduw van de klep van zijn kepi. Hij leek jaren ouder en hij had de geur van oorlog mee. Zijn huid was grijs en hij had een stoppelbaard. Meer nog dan vroeger leek hij onze keuken te vullen. Door zijn hoge schoenen, de lange rij knopen op zijn uniform was hij veel meer soldaat dan meester Hector. Maar hij was het!

Mijn hart sloeg drie keer te snel. Nu kwam het, nu ging hij vragen of ik zijn brief aan Lisa had gegeven. Nee, niet met tante en moeder en Oscar erbij, ging het tegelijk door mijn hoofd. Dat maakte dat mijn hart trager klopte.

'Hector! Ga zitten, eet mee.' Moeder schoof een stoel dichterbij. Maar meester Hector bleef staan en hij keek en keek ... niet naar moeder of naar tante Elodie, niet naar Oscar of naar mij. Hij keek de voorraadkast in de hoek, naar het aanrecht met de pomp, onze tafel met de lege stoel van vader aan het hoofdeinde, naar de kachel waar de pan met het spek stond te sissen, naar het koperen kruisbeeld en naar vader op onze schouw. Het oog van God boven de deur priemde in zijn rug. De ogen van meester Hector flitsten schichtig rond en leken niet groot genoeg om alles te zien. Hij tilde zijn handen op, alsof hij de dingen een voor een wilde vastpakken.

'Kom,' drong moeder zachtjes aan.

Meester Hector zakte op de stoel, nam de kepi van zijn hoofd. 'Dat dit nog bestaat,' fluisterde hij.

Niemand zei iets. Niemand vroeg iets.

Moeder schepte een berg aardappelen op een bord en legde er een snede glimmend spek bovenop. Tante zette naast zijn bord een glas water.

'Smakelijk,' zei moeder. Ze zei het hard, alsof ze hem van ver weg de keuken wilde binnenroepen.

'Weet je iets van Arthur?' vroeg tante Elodie. Elk woord van haar vraag schokte alsof ze elke keer het antwoord wilde tegenhouden.

'Elodie!' riep moeder.

'Nee,' zei meester Hector zacht.

'Hij is vermist,' zei tante.

Meester Hector trok zijn lippen even naar binnen. Er viel een stilte. En die bleef leeg. Hij bekeek een poos het volle bord. ‘Aardappelen,’ wees hij. Het klonk vreemd na de vraag van tante Elodie. ‘Dat krijgen we haast nooit.’

‘Eet maar,’ zei moeder.

Hij begon aan de berg. Wij aten niet. Wij keken.

‘Krijg je genoeg te eten?’ vroeg moeder.

Hij leek het niet te horen. Pas na enkele happen veegde hij zijn mond af. ‘Nu wel,’ zei hij. ‘In het begin van de oorlog was er vaak niets, helemaal niets, zelfs geen eetgerei.’ Hij nam een slok water. ‘We dronken om beurt koffie uit een waskom en eten deden we met onze handen.’

‘O,’ deed moeder.

Hij nam weer een hap en kauwde langzaam. ‘We moesten vaak schooien bij de mensen. Maar soms kregen we daar goed te eten.’

Zijn hoofd ging ineens heen en weer. ‘We konden niet winnen,’ zei hij. ‘Het was één grote chaos. We konden niet tegen het leger van de vijand op. Ons leger was niet sterk genoeg we hadden niet alleen niet genoeg te eten, we hadden zelfs niet eens genoeg uniformen.’

‘Ts,’ glipte tussen moeders tanden. ‘Maar dat is jouw schuld toch niet.’

Hij zweeg, nam nog een hap.

‘Waar ben je nu gelegerd?’ vroeg moeder.

‘In een schuur bij een boer een dorp verder,’ zei hij.

‘Kun je vlug terug komen?’

Hij schudde zijn hoofd. ‘Vandaag ben ik hier, morgen wellicht elders. We worden bijna elke dag ergens anders gelegerd. Ik weet nooit hoe dicht ik hier in de buurt ben.’

Hij nam weer een hap.

‘Je familie logeerde hier,’ zei moeder

Meester Hector knikte. ‘Ik weet het. Ik heb al brieven van hen ontvangen,’ vertelde hij. ‘En ook pakjes. Met chocolade en boter en pijptabak.’

‘Ik wil je ook pakjes sturen,’ zei moeder vlug. Ze vertelde over haar kleine winkeltje dat speciaal voor de soldaten werd bevoorraad. ‘Zeg maar wat je wilt. Sigaretten?’

Hij knikte heftig. ‘Alle soldaten hebben er met Nieuwjaar van de koningin gekregen. Maar die zijn bijna allemaal op.’

‘Ik ga mijn best doen,’ zei moeder. ‘Sigaretten zijn soms moeilijk te krijgen. Maar zodra ik er heb, ga ik een groot pakket via de meester laten versturen. Die gaat regelmatig naar de post net over de grens.’

Het werd weer stil. We keken allemaal hoe meester Hector langzaam de berg aardappelen kleiner maakte.

Dan begonnen moeder en tante Elodie om beurt te vertellen. Over de winter die koud en donker was en veel te lang duurde, over de duurte van het eten en van de kolen, over wie er allemaal gevlucht was. Ze leken tijdenlang aan het woord. Alsof ze het niet meer stil wilden laten worden.

Het bord van meester Hector was leeg.

‘Nog een schep? vroeg moeder vlug.

‘Nee, het was heel lekker.’ Hij haalde een pak tabak uit en begon een sigaret te rollen. Hij deed het heel precies, langzaam, zonder opkijken, hij keek naar zichzelf, naar binnen, alsof wij hier niet zaten. Oscar pakte een houtje van de schouw en haalde een vlam uit de kachel. Al die tijd werd er niets gezegd. Maar doodstil was het niet. Doodstil was het hier nooit meer. In de verte rommelde het bijna altijd.

‘We horen hier elke dag kanonnen,’ fluisterde tante Elodie en ze trok haar hoofd tussen haar schouders alsof er elk ogenblik een bom op haar kon vallen.

‘Kanonnen.’ Hij schudde met zijn hoofd. ‘Niets horen, dat is pas erg.’ Hij zoog veel te lang aan zijn sigaret. Plots zette hij de kraag van zijn jasje overeind en rilde. ‘Koud.’

‘Ga wat dichterbij de kachel zitten,’ zei moeder.

Hij deed het niet. Hij duwde zich van de tafel af en boog voorover. Hij ging met zijn ellebogen op zijn knieën leunen. ‘In de loopgraaf is het koud. En nat. We lopen door het slijk, in het beste geval op houten planken boven het water.’

Ik vulde zelf de loopgraaf met de verhalen over de ratten en de luizen van de mannen in de herberg.

Hij trok lang aan zijn sigaret. ‘De stilte tussen de beschietingen daar is veel erger dan het gedonder van de kanonnen. Want dan moeten we daar wachten.’

Met zijn sigaret tussen zijn vingers maakte hij een gebaar over de keuken. Die verdween half in een rookwolk. ‘Wachten,’ herhaalde hij. ‘Ze doen ons uren, soms dagen wachten. Tot onze zenuwen op springen staan.’ Hij praatte plots luider. ‘Dan begint de aanval, het trommelvuur barst los tot mijn oren op springen staan, soldaten stormen als dronkenmannen vloekend en tierend naar voren ...’ Hij stakte. Rook kringelde langzaam naar boven. Hij tikte de as van zijn sigaret af in zijn lege bord. ‘Als de aanval voorbij is halen we de gewonden van het slagveld.’

Hij zweeg. Hij zweeg een hele poos terwijl hij verschillende keren aan zijn sigaret trok. ‘Koud,’ zei hij. Hij rilde weer. Maar moeder zei niets meer over de kachel. Hij zat toch niet in onze keuken. Hij zat daar, aan het front.

‘Leon voelde zijn voeten niet meer,’ ging hij verder. We warmden ze boven het vuur. En toen stonden ze vol blaren. Hij kon niet meer lopen.’

‘Leon?’ vroeg moeder.

‘Mijn beste vriend. Met hem haal ik gewonden van het slagveld. Ik heb hem zelf naar het hospitaal gebracht. Ik liet hem daar niet graag achter. Het lag vol zieke soldaten: buikloop, hoesten, schurftige huiduitslag, afgevroren ledematen. Als iemand ergens ziek kan worden is het daar. Leon had wintervoeten. Hij is genezen. Hij is terug. Hij was zo blij dat Yvette er nog was.’

‘Yvette?’ vroeg moeder.

Ik kon hem net als moeder moeilijker en moeilijker volgen. Meester Hector maakte voortdurend gaten in zijn verhaal.

‘Yvette is de hond van Leon,’ zei hij. ‘De hond liep een tijd geleden ineens achter hem aan en is daarna bij Leon gebleven. Ik heb voor Yvette gezorgd toen Leon ziek was.’

‘O.’ deed moeder. Ze knikte.

De gaten werden in mijn hoofd langzaam opgevuld. Ik zag Yvette door de loopgraaf lopen, de kou van daar viel hier op mij neer en ik rook de geur van oorlog ineens heel scherp.

‘Niets is er daar,’ zei hij. ‘Een boomstronk, de stam van de boom versplinterd ernaast, een afsluiting van prikkeldraad met een gat erin, in de verte zelfs geen horizon. Er is geen licht, het is daar ook niet donker, er is gewoon geen licht.’

Moeder slikte hoorbaar. ‘Maar nu ben je hier,’ probeerde ze hem uit de loopgraaf te halen.

‘Ik denk altijd aan daar.’ Met zijn hoofd maakte hij een beweging naar buiten. ‘Ik denk altijd aan mijn makkers.’ Meester Hector zoog aan zijn sigaret, kneep zijn ogen samen en keek naar de schouw. ‘Straks zit ik weer daar. Vijf dagen in de voorste linies. Dicht bij de vijand. tussen ons en de vijand niemandsland. Vogelvrij zijn we dan. We kunnen een kogel krijgen van de vijand, of van de onzen. Na de aanval, de gewonden.’ Hij schudde met zijn hoofd. ‘Ik moet niet schieten.’ zie hij plots luider. ‘Ik ben brancardier. Maar ...’ Hij slikte, woorden verstrikten in zijn keel. ‘Maar als er nu plots een vijand voor me staat, met een granaat in zijn hand om mijn makkers te doden, moet ik hem dan met mijn dolk in zijn hals steken? Moet ik een mens vermoorden?’

Hij stokte. Iedereen zweeg. ‘Vermoorden’ bleef boven de tafel hangen.

‘Misschien heb ik het al gedaan,’ zei hij plots veel zachter. ‘Of misschien heb ik het me verbeeld.’

‘Kom, kom,’ zei moeder. Het klonk ijl. Maar het waren woorden.

Meester Hector slikte weer. ‘Daarna gaan we vijf dagen naar tweede linie. Zandzakken vullen, loopgraven herstellen, prikkeldraad leggen. Altijd verdwaalde kogels.’

‘Maar nu ben je in rust,’ zei moeder.

‘Nu wel, ja. Gisteren hebben we kilometers moeten stappen tot we doodmoe waren. Ik ben als een blok in slaap gevallen. Pas deze ochtend merkte ik hoe vuil het stro waarop ik lag was.’

Hij doofde de peuk van zijn sigaret in zijn bord en kwam overeind. ‘Ik ga nog bij de meester langs voor ik naar huis ga.’ Plots klonk hij heel gewoon.

'Naar huis?' Moeders stem klonk schrill. Haar bovenlip ging naar omhoog.

'Ons kantonnement, het thuis van een soldaat. Zo noemen wij onze plek waar we gelegerd zijn.' Alleen zijn mond lachte. Hij zette enkele passen. Met moeite tilde hij zijn benen op. Waren die hoge schoenen zo zwaar?

'Wacht, Hector,' zei tante Elodie. Ze liep naar haar mand met breiwerk en pakte een muts, een sjaal en een paar sokken.

'Voor Arthur,' zei ze.

'Maar...'

'Nee,' zei ze. 'Neem ze mee. Voor als je hem ziet. En anders,' ze aarzelde even. 'Doe ze anders zelf aan. Ik brei wel nieuwe kleren.' Dat laatste zei ze bijna vrolijk. Alsof ze blij was dat ze weer opnieuw kon beginnen.

Meester Hector knikte. Hij pakte de kleren aan. 'Bedankt.'

Hij zei dag aan moeder en tante Elodie en Oscar.

'Dag Madeleine,' hoorde ik hem groeten. Ik keek naar de grond. Het voelde alsof op mijn voorhoofd was geschreven: Ik heb Lisa uw brief niet gegeven.

We liepen met hem mee tot aan de voordeur en bleven wuiven tot hij bij de meester binnen was.

Moeder draaide zich. Nu pas zag ze dat wij er ook waren. Ze schudde haar hoofd. Tante Elodie stond naast haar: 'Dat de kinderen dit moeten horen, Zenobie.' De lintjes onder haar mutsje trilden zo hard dat ik ze nauwelijks zag.

Tante wist niet dat we alles wat we gehoord hadden al wisten. We hadden het alleen nog maar eens van meester Hector gehoord.

Ik stond in de keuken en staarde naar de stoel waar meester Hector had gezeten. Was hij het echt geweest? Hij had er zo anders uit gezien. Grauwe huid, blonde haren nog bleker, stem vol krassen, geur van oorlog. Waar was de meester Hector die ons vertelde er geen oorlog kwam omdat we nette afspraken maakten en dat de koning alleen maar soldaten opriep om de wacht te houden aan de grens. Waar was de meester Hector die me vroeg om zijn brief aan Lisa te geven? Waar was de meester Hector die zei dat hij me anders ging verraden?

Meester Hector had zijn verhaal als een soldaat gedaan. Een verhaal zoals ik er al veel had gehoord van de mannen in de herberg. Maar dit keer was het verhaal van meester Hector. Zijn verhaal maakte dat de brief nog meer knaagde.

Meester Hector had het me gevraagd!

Ik was de kippen gaan voeren. Op weg naar huis nam ik de afslag naar de dorpsstraat. Daar liep ik tegen hem op.

‘Madeleine, heb je mijn brief aan Lisa gegeven?’ vroeg hij.

‘Ja,’ fluisterde ik.

Zijn mondhoeken gingen naar omhoog, de groeven in zijn gezicht werden gladder, zijn ogen helderder. Ik hoop dat ze mijn brief op haar hart bewaart, had hij gezegd, dan heeft ze nog iets van mij als ik er niet meer.

Sigaretten en oorlog, ik rook de aalmoezenier in de biechtstoel.

‘Ik heb gelogen,’ biechtte ik meteen.

‘Het klinkt ernstig,’ zei de aalmoezenier.

‘Ja, vader. Maar ik kan niet zeggen tegen wie ik heb gelogen.’ Ik zei dat zo snel dat ik achteraf pas besepte wat ik had gezegd.

‘Dat hoeft niet. God weet tegen wie je gelogen hebt. Jij weet het. Je hebt je zonde gebiecht. Dat vraagt moed. Maar er is meer moed nodig. Je moet het weer goed maken. Je moet de waarheid zeggen. Kun je dat?’

Ik slikte. ‘Ja, vader.’

Haast onhoorbaar vergaf hij mijn zonde.

‘Bid een Weesgegroetje,’ zei hij daarna.

Ik had er niet om gegeven te liegen tegen de meester Hector van vroeger. Maar die van nu was anders. Die was geen meester meer. Toch had de aalmoezenier me dezelfde boete gegeven als de vorige keer. Was het dan niet erg om zo te liegen? Of vond de aalmoezenier het belangrijker dat ik het goedmaakte? Het goedmaken was wel veel moeilijker dan dat ene Weesgegroetje.

Vol aandacht bad ik het Weesgegroetje.

Moeder Maria, dit keer heb ik alles gebiecht. Maar hoe kan ik het weer goedmaken? Ik kan Lisa die brief nooit meer geven. Ik kan meester Hector alleen maar zeggen dat ik hem nog heb. Nu denkt hij dat hij Lisa blij is met zijn brief. Maar als ik hem zeg dat ik die brief heb wordt hij vast heel verdrietig. Het is alsof die brief altijd kwaad doet!

Er is nog iets Moeder Maria, als ik het nu goedmaak en hem de waarheid zeg, zal hij moeder dan nog vertellen dat ik bij Mathilde was? Ik denk van niet, wat denk jij?

Ik stopte, wat ik nu wilde zeggen kreeg ik zelfs in gedachten nog niet aan moeder Maria gezegd.

Ik het scapulier en jij de brief, dat hebben wij dan toch.

Mathilde was slecht. Maar daar wilde ik het met Onze-Lieve-Vrouw niet over hebben.

Ik keek haar heel lang aan. Ze lachte. Maar haar lach stelde me niet gerust.

Bij de meester stond de deur wagenwijd open. Een van de officieren die daar woonde vierde zijn verjaardag. Vanavond was er groot feest. De kok van het leger en zijn helpers hadden al het materiaal meegebracht. Kookgerei, servies, bestek, glazen, zelfs een fornuis werden het huis in gedragen.

Oscar, Marcel en ik en enkele kinderen uit de buurt stonden te kijken.

‘Kom binnen,’ zei de kok. ‘Kom kijken. Ik ben naar Frankrijk gereisd om inkopen te doen.’

‘Vader zal dat niet graag hebben,’ waarschuwde Rosalie.

‘Ach’, wuifde de kok haar bezwaar weg. ‘Kijken kan geen kwaad. Iedereen mag zien hoe ik tover met eten.’

We liepen achter hem aan naar binnen. Op de keukentafel stond een schotel bruin glimmend vlees in een krans groenten met alle vormen en kleuren. Behalve wortelen en prinsessenbonen herkende ik er geen een van. De schotel was vooral mooi. Maar waren die vreemde dingen ook lekker? In de mooie kamer was de tafel gedekt als in een sprookje: witte tafellakens, rijzige kandelaars, hoge kristallen glazen, glinsterende bestekken, witte borden met gouden randen.

De meester kwam thuis. We liepen in de weg, zei hij, we moesten naar huis.

Toen we de deur van onze herberg opendeden stonden de officieren die bij ons woonden klaar om naar het feest te gaan: kraaknette uniformen met gouden borduursels en blinkende knopen.

De officier die me elke dag chocolade gaf kneep in mijn wang. Hij lachte maar eigenlijk lachte hij naar zijn dochter. Dit keer kreeg ik geen chocolade. Die had hij vast niet bij zich in zijn mooie pak.

‘Hier feesten de officieren terwijl de soldaten in de modder ploeteren,’ zei moeder tussen haar tanden. ‘Ik vraag me af hoe ze zich voelen terwijl hun familie bij de vijand woont.’

Ik stond vlak naast haar en ik hoorde het. De officieren niet. Die brave dochter dacht wellicht dat haar vader nu hard vocht.

De herberg was gesloten. Die mocht maar twee keer per dag voor enkele uren open omdat de soldaten anders veel te veel dronken. Ik stond aan de toog vuile glazen te wassen. Er werd op de deur geklopt. Moeder deed open en de meester kwam binnen. Hij keek ons nauwelijks aan en ging aan de toog staan.

‘Pintje?’ vroeg moeder.

De meester knikte, legde zijn rechterelleboog op de toog en duwde met zijn duim en wijsvinger in zijn ooghoeken.

‘Is er wat?’ vroeg ze.

‘Rosalie gaat volgende week naar de kostschool in het buitenland,’ zei de meester.

‘Zo ineens?’ vroeg moeder.

‘Ik heb haar gisteren betrappt terwijl ze met een vriendinnetje in de keuken champagne dronk. De kok en de twee soldaten die opdienden waren er bij.’

Ik probeerde de glazen niet te doen rinkelen.

‘O,’ deed moeder. Ze sloeg haar hand voor haar mond.

‘Rosalie beseft maar half dat ze fout was.’

Moeder schudde haar hoofd. ‘Het is niet goed dat kinderen opgroeien tussen de soldaten.’

‘Nee,’ zei de meester. ‘De kinderen krijgen chocolade van de officieren en ze eten het alsof het boterhammen zijn. Ik hoorde laatst van een doopfeest met champagne in plaats van koekenbrood en chocolademelk. Zelfs de kinderen dronken champagne. Ik heb nooit gedacht dat mijn dochter dat ook zou doen.’

De meester boog zijn hoofd alsof hij zelf iets fouts gedaan had. ‘De oorlog maakt alles kapot,’ zei hij. ‘De oorlog vernietigt alles. Sooi timmert niet meer aan huizen maar bouwt barakken voor de soldaten en Rafaël, de wagenmaker maakt geen wagens meer maar doodskisten voor de soldaten.

Gisteren had ik een hele rij doodskisten tegen zijn gevel staan. Rafaël had ook de doodskist voor vader gemaakt. Maar vader ging eerst dood voor Jef de kist maakte. Die kisten tegen de gevel waren al klaar voor de doden die nu nog leefden.

‘Na de oorlog zal het nooit meer hetzelfde zijn,’ zei de meester. ‘De mensen zullen met niets meer tevreden zijn. De uitstalramen liggen vol maar veel mensen kunnen wat er ligt niet kopen. Die weelde maakt ongelukkig. En tegelijk hebzuchtig. Want ze willen zich verrijken met de soldaten. Ze zetten winkeltjes op en proberen te verdienen aan de soldaten.’

Moeder trok haar lippen naar binnen.

De meester ging verder: ‘Ik probeer de kinderen iets bij te brengen maar ik kan zelfs geen les geven want de scholen zitten vol soldaten. En de pastoor heeft ook nog weinig te zeggen. Hij kan met moeite de mensen op het rechte pad houden. Langzaam storten we ons in een verderfelijk leven. We worden slecht van de oorlog.’

Moeder keek de meester aan. Haar onderlip duwde haar bovenlip druk op en neer.

Nu pas dronk de meester zijn eerste slok. ‘Soms, zou ik hier weg willen, ver weg, samen met Rosalie.’

‘Je kunt weg,’ zei moeder, ‘maar hoe ver je ook gaat, de oorlog raken we toch nooit meer kwijt.’ Haar mond trok een streep onder wat ze zei.

De meester was weg. Ik droogde de glazen af. Moeder zat nog altijd in de gelagzaal.

‘Worden we echt slecht door de oorlog?’ vroeg ze.

Ik schrok. Vroeg moeder dat aan mij? Ze keek me niet aan. Ze keek door het raam naar de meester die allang verdwenen was.

‘Tante Elodie en ik móeten wel geld verdienen met de soldaten,’ zei ze. ‘Daar worden wij niet rijk van.’

Ik knikte.

Moeder stond op. Ze nam een droogdoek en kwam naast me staan. ‘De oorlog is slecht,’ zei ze. ‘Wij toch niet, Madeleine?’ Tussen haar kleren rook ik de heerlijke geuren van haar winkeltje.

Ik wilde niet dat moeder zo’n dingen aan me vroeg. Ik wilde dat ze moeder was en dat ze zeker wist dat we niet slecht waren.

Hoogmis. De kerk zat afgeladen vol: mensen uit het dorp, soldaten, vluchtelingen die in ons dorp waren blijven wonen.

‘Er moeten meer mensen naar de kerk komen!’ riep de pastoor vanaf de preekstoel.

Nog meer?

‘We moeten blijven naar de kerk komen!’ ging hij verder. ‘Want we zijn slecht. God heeft ons gestraft. De oorlog is een straf van God.’

Ik schoof heen en weer op mijn stoel.

We waren slecht. Dat zei de meester ook. Hij had gezegd dat we slecht werden door de oorlog. De pastoor zei dat de oorlog een straf was omdat we slecht waren. Wie wist het beter? De meester of de pastoor? De pastoor was wel iets hoger dan de meester.

De oorlog was een straf van God, galmden de woorden van de pastoor na in mijn oren. Die slechte vijand die zijn woord niet hield had ons aangevallen en God vond dat goed want zo strafte Hij ons. Maar tegelijk hielp Hij ons om de vijand te verslaan. Want zei iedereen niet: voor God en vaderland? God strafte en God hielp ons. Was dat zo? Kon dat wel?

Ging God mij ook helpen? Want ik was ook slecht. Ik had gelogen, maar ik had wel gebiecht. Toch bleef God mij straffen. Hij strafte mij omdat het pijn deed te zien hoe blij meester Hector werd toen ik zei dat zijn brief bij Lisa was. Hij strafte me omdat ik nu doodsbang was om meester Hector de volgende keer de waarheid te zeggen. Maar God strafte mij het meest met wat meester Hector had gezegd: dan heeft Lisa mijn brief nog had als ik er niet meer ben.

De oorlog was slecht! Als de oorlog er niet was had ik nooit die brief van meester Hector aan Lisa moeten geven. Dan had ik niet moeten liegen. Dan voelde ik me niet slecht.

‘We moeten tot God bidden om Hem gunstig te stemmen,’ zei de pastoor. ‘Want het gevaar is nog niet geweken. Het is nog altijd oorlog. We praten er alleen minder over, soms denken we er helemaal niet aan. Toch moeten we blijven bidden en te biechten gaan en altijd aan de oorlog blijven denken.’

Ik bad, ik was te biechten geweest maar ik dacht niet altijd aan de oorlog. Heel zeker wist ik dat niet, want als ik er niet aan dacht, dan besepte ik dat op dat ogenblik niet. Ik dacht wel altijd aan mijn leugen.

‘Let op vooral voor onkuisheid,’ zei de pastoor. ‘Want de oorlog brengt verlokkingen mee. Er is meer onkuisheid dan voor de oorlog.’

De vuile zonde! Meester Hector en Lisa waren onkuis geweest. Was ik slecht omdat ik naar hen had gekeken? Hun zonde was vast groter dan de mijne. Ze waren slechter dan ik.

Dacht God daar ook zo over?

Het schemerde. Op de hoek van de straat stonden soldaten die naar het front vertrokken. Soldaten vertrokken altijd 's avonds naar het front. Dan zag de vijand hen niet aankomen.

De soldaten stonden netjes in het gelid: één blok kaki waar bajonetten uitstaken. Ik probeerde naar hun gezichten te kijken. Ze waren een tijd hier geweest en de volgende ochtend waren ze weer aan het front. Hadden ze hier ook heel de tijd aan daar gedacht, zoals meester Hector? Ik liet mijn ogen over hun ogen glijden. Ze keken strak voor zich uit. Van hun gezichten kon ik niet lezen of ze bang waren om te sterven.

Een luide stem riep een bevel. De blok kaki met bajonetten zette zich in beweging. Een lied steeg uit het blok op. Het deed de benen van de soldaten op en neer gaan. Door het lied marcheerden ze beter. Daarom heette het een marslied. Het marslied klonk vrolijk. Hoe verder ze weg marcheerden hoe dunner het lied werd. Vanuit de grijze avond doemden andere soldaten op. Geen blok, maar een uitgerafelde groep mannen. Langzaam druppelden ze ons dorp binnen. Ze keerden terug van het front. Zij zongen niet. Ik hoorde alleen hun voetstappen, het ruisen van hun kleren en een zwerm klapwiekende en krijsende kraaien boven hun hoofden.

Plots klonk een schot. De kraaien vlogen verschrikt weg. Er werd geschreeuwd. De soldaten liepen op een hoop.

'Een soldaat uit die groep,' hoorde ik zeggen.

'Ze houden hem vast,' riep iemand.

Ik zag alleen een geweer naar de lucht wijzen.

'Hij schoot op die kraaien,' werd er gezegd.

Vijf soldaten hielden een man vast. Ze hadden zijn geweer afgepakt. De man zwaaide wild met zijn hoofd. Hij krijste nog harder. Het klonk vreemd dichtbij en het deed pijn in mijn oren. Ik draaide mijn hoofd in alle richtingen tot ik met de andere hoofden naar Bette keek. Ze had haar vuisten gebald, haar hoofd zat tussen haar schouders en ze krijste. Ze stampvoette en haar gebalde handen gingen onder haar kin met heftige rukken heen en weer.

'Die is gek,' zei iemand.

'Al dat geroep,' hoorde ik. Ik zag mensen met hun vinger tegen hun hoofd tikken. Hadden ze het over die soldaat of over Bette?

Mathilde stond vlak voor Bette. Ze pakte haar beide handen vast en probeerde Bettes handen stil te krijgen. Bette werd rustiger, ze snikte nog na. Mathilde legde haar arm om haar schouders. En toen zag ze mij. Ze kwam naar me toe. Bette fladderde nog even, verstrikt in de klem van Mathilde. Ik keek om me heen, maar niemand lette op mij. Iedereen liep achter die krijsende soldaat die almaar verder werd weggebracht.

‘Oscar en zijn vrienden moeten haar met rust laten!’ zei Mathilde luid en ze duwde Bette met schokjes voor zich uit.

Mijn hoofd knikte.

‘Ik heb Bette niet altijd in het oog. Ze liep naar Het Walhof en liep daar de stal in waar de soldaten slapen. Oscar en Marcel deden de grendel dicht. Ze sloten haar op! Ik kwam er net aan toen de soldaten haar bevrijden,’ zei ze.

‘Hoe weet je dat het Oscar was,’ vroeg ik zacht.

‘Ik zag hen weglopen. En de soldaten hadden gezien dat ze haar opsloten.’

‘Ik, ik,’ hikkelde ik.

Ze gaf Bette een duw naar me toe, trok haar weer weg, spuugde vlak voor mijn voeten en draaide zich om. Ze liep weg. Bette strompelde naast haar, voorovergebogen, alsof ze iets zwaars op haar rug torste.

Bijna had ik gezegd ‘het spijt me’.

Maar ik had toch niets gedaan?

‘Er zijn soldaten die gek worden van de oorlog,’ zei Oscar in het donker onder de dekens.

‘Wie zegt dat?’

‘De soldaten,’ zei hij.

‘O.’

‘Ik heb deze avond zo’n soldaat gezien. Hij kwam van het front en hij schoot op kraaien. Hij dacht dat die de vijand waren. Hij was niet te houden, hij bleef maar schieten. Ze moesten hem met wel vijf man vasthouden om zijn geweer af te pakken. Hij bleef maar heen en weer zwaaien met zijn hoofd. De soldaten zeiden dat hij gek geworden was aan het front. Soldaten worden daar bij het minste geluid zo bang dat ze geschoten worden dat ze zelf beginnen te schieten.’

‘Ik heb die soldaat ook gezien,’ zei ik langzaam.

‘O ja?’

‘Deze avond.’

‘O.’

‘Ja, en die soldaat was niet de enige die krijste.’

‘?’

‘Bette krijste ook.’

‘Bette is gek!’

‘Bette is ongelukkig, zegt moeder.’

‘En dan?’ Hij sloeg zijn armen over elkaar.

‘Jij verkoopt vijgen uit de winkel van moeder aan de soldaten,’ zei ik hard.

‘Hoe weet je dat?’

Ik haalde mijn schouders op.

‘Je weet het van Mathilde. Je mag niet bij Mathilde gaan. Ik zeg het aan moeder.’

‘Dan vertel ik haar over die vijgen.’

‘Bah!’ Oscar tuitte zijn lippen.

‘Jullie sloten Bette op in de stal op Het Walhof.’

‘Dat heeft Mathilde je ook gezegd zeker?’

Ik knikte. ‘Waarom? Je weet dat je niet bang hoeft te zijn van Bette.’

‘Ze is gek,’ beet hij. ‘En Mathilde ook.’

‘Oscar! Bette is bang van jullie.’

‘Mathilde stuurt Bette altijd op ons af.’

‘Hoezo?’

‘Zal ik zeggen hoe het ging? We waren op Het Walhof. De soldaten zaten in een kring. Ze zongen een lied. Een mooi lied over alle mensen die broeders werden. Wij probeerden mee te zingen. Ineens stond Bette achter ons. Ze krijste, schudde met haar hoofd, gooide stenen. We schrokken ons rot.’

‘En toen sloten jullie haar op.’

‘We liepen achter haar aan. Ze rende de stal in. We deden de poort toe en schoven de grendel dicht.’

‘De soldaten haalden haar er uit.’

Oscar haalde zijn schouders op. ‘Ik ben niet bang van Bette!’ zei hij plots heftig. ‘Het is Mathilde. Zij doet ons altijd schrikken door Bette op ons af te sturen. Bette staat soms voor ons, heel onverwacht. Dan knijpt Mathilde haar tot ze krijst. Vorige keer viel ze Marcel in de rug aan. Ze duwde hem omver. Voor hij kon recht krabbelen duwde ze Bette om, boven op hem. Ze beval haar daar te blijven zitten. Bette doet wat Mathilde zegt. Ze is sterk. Marcel kon geen kant op. Intussen haalde Mathilde uit al de chocolade die hij aan de soldaten wilde verkopen uit zijn zak.’

Bette op mijn buik. De hand die over mijn lijf vlinderde en in de zak van mijn schort tastte.

‘Blijf uit hun buurt,’ zei ik zwakjes.

‘Zij moeten uit onze buurt blijven,’ zei Oscar hard.

Ik zweeg. Oscar had niet alles gezegd. Maar ik ook niet.

Was Mathilde zo slecht? Stuurde ze echt Bette op de jongens af om hen bang te maken? Ik schudde mijn hoofd. Ik wilde Mathilde niet meer. Voor de zoveelste keer dacht ik: als ik haar nog een keer zie loop ik heel hard weg.

Ik zette bliken op de planken in moeders winkeltje. Iemand klopte op de deur van onze herberg.

Moeder deed open. 'Hector,' hoorde ik haar zeggen.

Ik ging dicht bij het gordijn staan.

'Leon is dood.' Een stem met barsten.

'Ach,' deed moeder. Ze stakte. 'Ga zitten. Ik breng je iets om te drinken.'

Ik hoorde geritsel en herkende het geluid van een pak tabak. Door een kier tussen het gordijn zag ik zijn handen. Die waren bruin berookt en beefden. Voetstappen gingen naar de keuken en even later zag ik in moeders hand een brandend houtje waarmee ze zijn sigaret aan stak. Ze zette een pint voor hem op tafel. Al die tijd werd er niets gezegd.

'Hoe is het gebeurd?' vroeg moeder.

Hij zuchtte. Ik dacht dat ik niets ging horen maar plots kwam er een stroom woorden uit zijn mond.

'We lagen in een loopgraaf in de buurt van het dorp waar Leon woonde. Een groep soldaten moest een verkenningstocht door niemandsland maken en Leon wilde mee. Iedereen verklaarde hem gek. Maar hij was koppig. Ik wilde hem niet alleen laten gaan, ik ging mee. We liepen door kapotgeschoten land en langs ruïnes van hoeves waar soldaten in zaten. Toen kwamen we op de plek waar het huis van Leon stond. Niets was er van over behalve het rode bakstenen weggetje van zijn achterdeur naar een verdwenen waterput. Alles was met de grond gelijk geschoten. Het enige wat rechtop stond waren twee houten kruisjes van twee soldaten die daar vlug-vlug waren begraven. Op zijn erf, dat er niet meer was, stond een kanon en er rond lagen loopgraven. Leon woonde naast de kerk. Die had nog alleen nog muren en een halve toren. Op het kerkhof was een bom ingeslagen: versplinterde kisten, halfverteerde lijken en beenderen.'

Stilte.

Zoveel verhaal, alsof meester Hector zo Leon weer dichtbij wilde halen.

'Weet je wat Leon zei?'

Nog meer stilte.

'Hier woont God niet meer, zei Leon.'

Moeder kruiste haar handen voor haar borst.

'Ik gaf hem gelijk,' zei meester Hector hard. 'God kon daar niet zijn!'

'Nee toch,' riep moeder.

Ik hield mijn nee net binnen.

'Leon vroeg me of ik nog geloofde dat God bestond.'

'O.'

‘Ik zei: ik dacht van wel. Weet je wat Leon antwoordde?’

Moeder schudde haar hoofd.

‘Als Hij bestaat mag hij hier ter plekke doodvallen.’

Moeders handen verhuisden naar haar mond. Met mijn hand sloot ik mijn open mond.

‘Leon weende. Hij wilde bij zijn vrouw zien en zijn moeder. Maar die waren gevlucht naar familie aan de andere kant van niemandsland, daar waar de vijand ons land had bezet. Ik kon hem niet tegenhouden. Zonder uitkijken liep hij niemandsland in. De vijand had het gezien. Ze schoten kogels, obussen, wel honderden en dat alleen om één man te doden. Leon werd geraakt. Ik kon ijlings in een put springen die een bom had gemaakt. Ik ben daar gebleven, een dag en een nacht.’

‘Leefde Leon nog?’

‘Ja. Hij riep dat hij in de buik was geschoten. Dat overleeft bijna niemand. Ik kon hem niet gaan halen want er werd nog gevuurd. Maar ik vroeg hem of ik een priester moest roepen. Hij zei ja.’

‘Was daar dan een priester in de buurt?’ vroeg moeder.

‘Nee,’ zei meester Hector. ‘Ik had iets gevraagd dat ik niet kon waarmaken. Zelfs een als er een priester was dan kon die door die hel niet tot bij Leon geraken. Maar door mijn vraag wist ik dat Leon toch nog in God geloofde.’

‘Ja dus,’ zuchtte moeder.

‘Een dag en een nacht heeft hij daar gelegen. In het begin riep hij af en toe naar me. Ik probeerde hem gerust te stellen. Later hoorde ik hem alleen nog kermen. Een keer riep hij nog naar zijn moeder. Daarna niets meer.’

‘En jij lag al die tijd in die bomkrater.’

‘Ja, ik kreeg op den duur zo’n dorst dat ik het water dat de krater stond dronk. Pas de tweede dag hield het vuren op. Toen we Leon gingen halen was hij dood.’

Moeder sloeg een kruis. Al die tijd had de brandende sigaret tussen zijn vingers gezeten. Hij nam een lange haal.

‘Leon wist dat hij geen kans maakte toen hij naar de overkant liep. Hij wist dat de vijand ging schieten.’

‘Wat wil je daarmee zeggen?’ vroeg moeder.

‘Hij was wanhopig. Hij verlangde heel erg naar zijn vrouw en zijn moeder. Ik denk dat het hem zelfs niet kon schelen of hij bij hen kon raken.’

‘Toch?Niet?’ Moeder begreep het niet.

Een zucht.

‘Leon deed zijn plicht,’ zei moeder. ‘Hij mocht toch naar zijn vrouw verlangen?’

‘Plicht?’ herhaalde meester Hector. Zijn stem liep naar omhoog.

Het werd stil.

‘Nee toch,’ zei moeder. ‘Is hij dan met opzet niemandsland in gelopen terwijl hij wist dat de vijand ging schieten?’

‘Weet je wat ons leger doet met soldaten die gepakt worden terwijl ze naar de overkant vluchten?’

Moeder schudde haar hoofd.

‘Die schieten ze dood!’

‘Nee!’

‘Het is ofwel vechten en doodgeschoten worden door de vijand, ofwel niet willen vechten en doodgeschoten worden door de onzen. Weet je wat onze plicht is? Het is onze plicht te sneuvelen! Leon wilde er niet meer zijn. Morgen kan ik er ook niet meer zijn.’

‘Hector!’

Zijn hand ging met schokken naar zijn mond. Een ogenblik later zat zijn hoofd gevangen in de sigarettenrook. Toen die optrok zag ik de hand van moeder op de zijne liggen. Het beven werd minder. De sigaret zat niet meer tussen zijn vingers. Die lag wellicht in de asbak die ik niet kon zien.

Het bleef heel lang stil. Zo stil dat ik bang was dat ze mijn adem zouden horen. Dat ik op den duur twijfelde of daar in herberg nog wel iemand was.

‘Zenobie,’ brak meester Hector plots de stilte. ‘Ik wil je iets vertellen. Iets wat niemand weet.’

Moeders hand bleef liggen. ‘Ik luister.’

‘Ik heb verkering. Met Lisa van Het Walhof.’

‘Maar haar vader ...’ begon moeder.

‘Haar vader weet het niet. Ze is bang van hem. Hij wil dat ze met de zoon van de boer van De Lindehoeve trouwt,’ zei meester Hector. ‘Dat weet iedereen. Lisa wilde haar vader zeggen dat ze van mij hield. Maar toen kwam de oorlog.’

‘Lisa is in het begin van de oorlog gevlucht,’ zei moeder.

‘Dat weet ik.’

‘Meer weet ik niet van Lisa,’ zei moeder. ‘Zal ik iets vragen aan de meester, of beter nog, aan de pastoor. Die kennen vast iemand in het buitenland. Ze kunnen een brief schrijven.’

‘Nee. Ik wil niemand iets vertellen over onze verkering zonder dat Lisa het weet,’ zei meester Hector. ‘Dat heb ik haar voor de oorlog beloofd. Jij bent de enige die het nu weet.’

Hij loog!

Ik zag zijn hand onder zijn jasje naar zijn hart gaan. Hij haalde iets uit.

‘Lisa,’ zei hij. Hij liet moeder een foto zien en schudde met zijn hoofd. ‘Als ik er niet meer ben, wil je haar dan zeggen hoeveel ik van haar hou?’

‘Hector, dat doe ik toch,’ zei moeder. Haar stem klonk hees. Ze pakte zijn hand met de foto met haar beide handen vast. ‘Bewaar haar maar,’ zei ze. ‘Dicht bij het hart. Ze beschermt je, ik weet het zeker.’

Meester Hector knikte en stak Lisa bij zijn hart. ‘Hou je het voor jezelf?’ vroeg hij.

‘Ik zeg het aan niemand,’ zei moeder.

‘Ik heb nu mijn belofte tegenover Lisa gebroken,’ zei hij.

‘Het is oorlog,’ zei moeder. ‘Dan is alles anders.’

Meester Hector boog zich naar voren. Hij verstopte zijn gezicht in zijn handen. Na een poos hoorde ik hem snikken. Hij huilde!

Mijn voeten plakten aan de grond. Hoorden ze in de herberg mijn hart bonzen? Plots zat in een deken van kilte. Toen het van me afviel draaide mijn maag om. Ik moest slikken en slikken om niet te kokhalzen.

Meester Hector was weg. Moeder kwam de winkel binnen.

‘Madeleine! Heb jij alles gehoord?’

Ik slikte, ik deinsde achteruit. Maar moeder kwam naar me toe en pakte me vast om nooit meer los te laten. De rook van de sigaret zat tussen haar kleren. ‘Je kunt vast een geheim bewaren,’ fluisterde ze in mijn oor.

‘Ja moeder,’ zei ik.

Moeder bleef me vasthouden. Ik schuilde in haar armen. Maar ze kon me nooit beschermen tegen geheimen die ik haar niet kon vertellen.

Mie staaarde me aan. Ik heb nog altijd de brief, leek ze me te zeggen. Maar die brief knaagde ook zonder dat Mie naar me keek. Nu nog meer door hoe moeder tegen meester Hector deed. Ze zei niet dat het slecht was dat hij van Lisa hield. Ze had hem zelfs gezegd dat haar foto op zijn hart hem zou beschermen. Ze hadden nochtans samen in het veld gezeten. Maar dat had hij moeder natuurlijk niet verteld.

Ik keek door mijn raam. Alsof dat me een antwoord kon geven. Het weer was helder en de lijn waar de hemel de aarde raakte was messcherp. Boven de horizon hing een ballon. De laatste tijd hingen er wel meer van die ballonnen. Ze vaarden niet door de lucht. Ze zaten met stalen kabels vast aan een auto. Onderaan de ballonnen hing een mandje. Van daaruit begluurde een soldaat de vijand beneden in de loopgraven. Zo wisten onze soldaten bij de volgende aanval precies waar ze de vijand het best konden treffen.

Hoe langer ik naar die ballon keek, hoe meer het leek alsof God in dat mandje zat. Ik verbeeldde me dat hij uit de hemel neerdaalde op het front. God, een lieve man met een baard die ons vanuit de wolken zegende, net als op de prenten van zuster Hortense. Hij daalde uit de hemel neer bij het front. Ik schudde mijn hoofd. Zelfs als God daar was kon ik hem toch niet zien. Hij was onzichtbaar. Bovendien, God was daar niet, had Leon gezegd. Het was daar de hel, had meester Hector gezegd. In de hel zat de duivel toch? Er zijn ergere dingen dan de duivel, had de dokter gezegd.

Het duizelde in mijn hoofd. Waarom al die vragen die ik aan niemand vragen kon? Ik sloot mijn ogen en deed ze dan weer open. Er hing weer alleen maar een ballon aan de hemel.

God was toch overal. Misschien keek Hij niet omdat hij niet wilde zien wat daar gebeurde? Was hij zo wreed zijn dat hij de soldaten liet vechten zonder dat Hij naar hem omkeek?

Mijn vingertoppen wreven over mijn scapulier. ‘Vader, weet u het? U bent in de hemel. Weet u of God aan het front is?’

In de hemel kwam ik nooit. Ik hield mijn belofte niet en ik loog. Ik voelde me zo slecht ik niet meer naar de hemel durfde te kijken.

Ik staarde naar mijn knieën op de houten bank van de biechtstoel.

‘Ik heb gelogen en ik heb de waarheid nog altijd niet kunnen zeggen.’

‘Maar dat is toch geen zonde.’

‘?’

‘Hoe komt het?’

‘Ik zie hem niet.’

‘Wie? De persoon tegen wie je gelogen hebt?’

‘Nee. Ja. Ik heb hem wel gezien. Maar ik krijg niet de kans om het hem te zeggen. Ik bedoel ...’ Ik wilde zeggen dat ik nooit alleen met hem was. Maar dat kwam misschien raar over.

‘Is het zo geheim?’

‘Ja, vader,’ fluisterde ik.

‘Je hoeft het me niet te vertellen, God weet alles. Maar ik hoor dat je het graag wilt goedmaken.’

‘Heel graag.’

‘Heb je spijt?’

‘Heel veel spijt.’

‘Spijt is het belangrijkste,’ zei de aalmoezenier. ‘Oprechte spijt.’

Ego te absolvo a peccatis tuis, in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti. Bid nog een Weesgegroetje.’

Ik bad mijn Weesgegroetje voor het altaar van Onze Lieve Vrouw. Maar daarna durfde ik haar niet aan te kijken. Ik durfde zelfs niet met haar te praten.

Toen ik de kerk uitging wist ik dat ik hem niet ging zeggen dat ik de brief niet aan Lisa had gegeven. Ik maakt hem er alleen verdrietig mee. Nu dacht hij nog dat Lisa zijn brief om haar hart bewaarde.

Ik besliste om voor altijd spijt hebben.

De zon scheen, het was warm, maar in onze herberg zaten geen dorstige mannen. Op straat was het een komen en gaan van soldaten. Over het dorpsplein reden trams vol uniformen en grauwe gezichten richting front. Bij de hoeven buiten de dorpskom stonden soldaten in volle uitrusting: paarden voor de wagens, voerlui op de bok, in de graskant lange rijen geweren boven op de ransels. Iedereen was klaar om op de vijand te schieten. Die kon elk ogenblik aanvallen. Niet met kanonnen en geweren. Maar met gas. Enkele dagen geleden had de vijand gas over het zuiden van het front laten ontsnappen. Dodelijk gas. Het was dun en onzichtbaar en had zich razendsnel verspreid.

Er reed alweer een tram soldaten in volle uitrusting langs. Hoe konden die ooit schieten op de vijand als het gas hen al eerder te pakken had?

De meester en de dokter stonden aan de toeg.

‘Het gas maakt alles kapot,’ zei tante en haar ogen vernauwden. Ze klemde haar vingers rond haar Paternoster, klaar om te bidden. ‘De soldaten ademen het in, hun ogen puilen uit, hun tong en lippen worden zwart, het vel valt van hun lichaam.’ Ze zei het op fluisterton, alsof haar woorden alleen al het gas konden laten ontsnappen.

‘De vijand zal het gas vast niet meer gebruiken,’ zei de dokter. ‘Als de wind verkeerd draait waait het in hun eigen linies.’ Hij zei het rustig, alsof hij een zieke suste.

‘Maar wat moeten wij doen als het gas toch tot hier komt?’ vroeg moeder zacht.

‘Ik weet van de soldaten wat je moet doen als het gas tot hier komt.’ Ik keek om. Oscar stond in het deurgat.

‘Een vod nemen, er op plassen en voor je neus houden,’ zei hij.

‘Oscar!’ schrok moeder.

‘Hoeft binnenkort niet meer, Oscar,’ zei de dokter. ‘Ze gaan gasmaskers uitdelen aan de bevolking.’

‘Krijg ik er dan ook een?’ vroeg Oscar.

‘Oscar toch,’ zei moeder. ‘Ze liep op hem toe, legde haar arm om hem heen en drukte hem tegen zich aan.’

Maar Oscar maakte zich los. ‘Hoe zien die gasmaskers er uit, dokter?’

De dokter glimlachte alleen maar. Wist hij het ook niet?

Ik schrok wakker van een doffe knal. Oscar klemde langs achteren zijn armen om me heen. In de verte rommelde het, maar dat waren we gewend. Het was die knal van daarnet deed ons beven. Stemmen van moeder en tante in de gelagzaal. De officieren stommelden de trap af. De armen van Oscar drukten alle adem uit mijn lijf.

‘Kom,’ zei ik. Ik slikte en probeerde flink te klinken. ‘We gaan kijken.’

Ik pakte Oscar bij de hand toen we onze voeten op de planken vloer zetten. Mijn benen waren zo slap dat ze me nauwelijks konden dragen. Maar we hielden ons aan elkaar vast.

Ik deed de deur van mijn kamertje open. Beneden werd er gefluisterd, maar zo hard dat we alles konden verstaan. Ik liet Oscar zijn hand los en sloop naar beneden.

‘’t Was dichtbij,’ zei de officier die me altijd chocolade gaf. ‘Ik ga kijken.’

‘De kolenkelder,’ hoorde ik tante zeggen.

‘St,’ deed moeder.

De deur van de gelagzaal ging open. Buiten klonken opgewonden stemmen, maar nooit echt luid. Binnen was het nu stil. We kropen enkele treden lager. Moeder en tante stonden met twee officieren door een kier van de deur naar de straat te kijken en dan ging de deur weer helemaal open.

‘Een bom in de buurt van Het Walhof,’ zei de officier die in het deurgat stond. Het nieuws was van mond tot mond door de dorpsstraat tot op het dorpsplein gesprongen. ‘Het moet een verdwaalde bom geweest zijn,’ zei hij. ‘Want zo ver kan de vijand niet schieten.’

‘Iemand geraakt?’ vroeg moeder.

‘Voor zover ik weet niet,’ zei de officier.

‘De kolenkelder,’ zei tante weer.

‘Niet nodig,’ zei de officier. ‘Alles is weer rustig. Ga maar slapen.’

Ik haastte me de trap op. Niet snel genoeg. De officieren kwamen al naar boven. Ik keek achterom en zag dat ze hun overjas over hun lange witte ondergoed hadden getrokken. De officieren! Die had ik nooit anders gezien dan in piekfijn uniform! Het was geen gezicht.

Toen ik de deur van mijn kamertje achter me dichttrok, kon ik niet anders dan lachen. Eerst zacht, dan harder, zo hard dat ik het bijna in mijn broek deed. Ik wilde naar de po maar Oscar stond er al voor.

‘Haast je,’ riep ik. Maar dat kon natuurlijk niet en ik hield me net in.

Pas nadat ik geplast had kon ik hem vertellen hoe gek die officier er had uitgezien.

Samen lachten we de bom weg.

’s Ochtends wilde ik de keuken binnengaan.

‘De pastoor wil haar in gewijde grond begraven,’ zei tante Elodie.

‘Het was een ongelukkig kind,’ zei moeder.

‘Het is beter dat ze dood is,’ zei tante.

‘Omdat ze ongelukkig was,’ zei moeder. ‘Niet omdat er kwaad in haar zat. De pastoor zei dat er geen kwaad in dat kind zat. Ze gaat recht naar de hemel.’

Hadden ze het over Bette? Was die dood? Ik wilde bijna binnengaan om het te vragen. Maar iets hield me tegen.

‘Het kwaad zit in Germaine en in Mathilde,’ gaf tante toe.

‘Germaine zit altijd tussen de soldaten.’

‘Ze zingt voor hen. Stel je voor! Voor al die mannen,’ zei tante. ‘Maar ze doet meer dan zingen.’ Haar stem ging naar beneden.

‘Dat weet ik ook wel. Ze verkoopt haar lichaam.’

‘Germaine zou zeker niet de eerste zijn die een kind krijgt van op de soldaten te liggen.’

‘Ze moeten geld hebben,’ zei moeder.

‘Ja, maar hoe iemand zich wil verlagen om dat te doen.’

‘Slecht volk.’

‘De oorlog maakt hen niet beter. Ik begrijp toch niet helemaal dat de pastoor dat onnozel kind in gewijde grond wil begraven,’ begon tante weer.

Ik luisterde niet verder. Ik wist waarover ze het hadden. Ik hoorde het nagalmen in mijn hoofd: *Germaine zou zeker de eerste niet zijn die een kind krijgt van op de soldaten te liggen.* Ik wilde niet verder denken. Het ging over de vuile zonde en ik was al zondig genoeg.

De mannen in de herberg vertelden wat ik al vermoedde. Bette was dood. De verdwaalde bom van deze nacht was op het huisje van Lomme gevallen. Alleen Bette was geraakt. De anderen bleven ongedeerd. De bom kwam van een kanon dat de vijand ver van hier had gezet maar wel tot hier kon schieten. Maar erg juist mikte het niet. De onzen stonden al klaar met afweergeschut. Het kon niet meer gebeuren, had een officier die bij ons sliep er nog aan toe gevoegd. Het was niet degene die me altijd chocolade gaf.

‘Bette is dood,’ zei ik aan Oscar.

‘Goed,’ zei hij ferm. ‘Dan heeft Mathilde niemand meer om ons bang te maken.’

‘Rosalie heeft een kaart geschreven,’ zei de meester. Hij liet die zien: een kerk en een dorpsplein ergens over de grens. Ik kende dat soort kaarten. Familie van gevluchte mensen lieten zo’n kaarten in de herberg zien. We konden lang kijken naar het zicht van een dorp of naar het hotel waar ze logeerden of naar een strand vol lachende mensen. Op zo’n prentbriefkaart leek het over de grens mooi en helemaal niet vuil. Hoe de mensen het daar stelden stond op de achterkant van de kaart. De meeste vluchtelingen werkten bij de boeren of in een fabriek. We hadden ook zo’n prentbriefkaart gekregen van de familie van meester Hector. Die werkte in een grote bakkerij. Ze maakten het goed, schreven ze, maar thuis waren ze daar nooit, ze bleven daar altijd vluchteling. Ik zag weer het meisje met de ijsogen, van wie ik de naam niet kende, en haar zusje Emma, die Mie niet wilde. Waren die nu brood aan het bakken?

‘Op een dag krijg ik zo’n kaart van Arthur,’ zei tante en ze glimlachte bij haar droom.

‘Hoe gaat het met Rosalie?’ vroeg moeder.

‘Ze stelt het goed,’ zei de meester. ‘Ze leert Frans, borduren en breien. Het is daar bijna altijd mooi weer. Dan gaan ze wandelen in de kloostertuin. Ze horen geen kanonnen. Ze denken bijna niet meer aan de oorlog. Er lopen geen soldaten in dat dorp behalve een enkeling die met verlof is.’

‘O,’ deed moeder.

‘Maar ze bidden veel tegen de oorlog. Ze schrijven ook met de hele klas brieven naar een soldaat en ze sturen hem ook pakjes op. Veel soldaten krijgen nooit brieven van thuis. Uit bezet gebied komen nog altijd geen brieven doorkomen.’ Hij zuchtte diep. ‘De soldaten verlangen naar huis, ze zijn zo moedeloos.’

‘Daarom duurt het zo lang voor ik een brief van Arthur krijg,’ zei tante.

De meester ging zitten. Hij stak zijn pijp aan. Ineens wist ik dat hij hier niet alleen maar met de brief van Rosalie kwam. Hij had meer te zeggen.

‘Zenobie, jij ziet je kinderen heel graag,’ zei hij.

‘Natuurlijk zien wij de kinderen graag,’ zei tante voor moeder iets kon zeggen.

‘Je moet hen laten inschrijven voor de schoolkolonie naar het buitenland,’ zei de meester.

‘Daar zijn ze veilig. Er vallen geen bommen, er waait geen gas. Ze kunnen daar naar school, krijgen lekker eten en worden goed verzorgd. Er gaan drie nonnen van het klooster mee, ook zuster Hortense, en twee meesters van de jongensschool. En het is allemaal gratis.’

‘Maar ... moeten ze daar dan blijven?’ vroeg moeder. Haar wenkbrauwen stonden in een driehoek en haar mond ging druk heen en weer.

‘Zo lang de oorlog duurt. Wacht niet te lang om in te schrijven. Er zijn maar weinig plaatsen. Niet alle kinderen uit het dorp kunnen mee.’

‘Ik denk er niet aan,’ zei moeder.

‘Kinderen moeten naar school kunnen. Hier heb ik al hemel en aarde bewogen om de scholen te heropenen. Het lukt me niet. Veel soldaten kunnen noch lezen noch schrijven. Elke dag staan er aan mijn deur om hun brieven naar huis door mij te laten schrijven. Als de kinderen nu niet naar school gaan, wordt het later nog veel erger. Ze vergeten alles wat ze geleerd hebben. Dan kan niemand nog lezen of schrijven.’

‘Oscar kan al lezen en schrijven,’ zei moeder.

‘Maar hij loopt wel altijd tussen de soldaten niets te doen,’ zei tante. ‘En Madeleine loopt elke dag gevaar tussen de soldaten. Zenobie, de meester heeft gelijk. Denk toch aan de kinderen. Stuur hen naar die kolonie.’ Tante klonk echt bezorgd. Dat was heel lang geleden.

De meester keek naar mij. ‘Madeleine kan zeker nog twee of drie jaar naar school. Ze kan daar nog veel leren. Je hebt gehoord hoe goed Rosalie het daar heeft.’

‘Rosalie zit op een kostschool,’ zei moeder. Ze drukte op kostschool. Dat was anders dan een schoolkolonie. Rosalie was dan ook de dochter van de meester.

De meester zuchtte.

Vanuit mijn ooghoek keek ik moeder aan.. Haar mond tuitte en trok dan weer strak. Mijn hart klopte haast uit mijn borstkas. Ik blijf hier, wilde ik roepen. Maar ze hoorden beter niet dat ik hier was.

‘Mijn kinderen blijven hier,’ zei moeder. ‘Wij blijven samen.’

'Ik weet hoe een kanon werkt,' zei Oscar. Er scheen nog licht van buiten door de krant en ik zag hoe hij rechtop op bed ging zitten en zijn opgerolde hoofdkussen tussen zijn knieën klemde. 'Deze middag gezien. We hoorden dat er ging geschoten worden.'

Deze middag waren soldaten van over de grens met een gepantserde trein met kanon erop langs het front gereden. Vooraf was in het dorp gewaarschuwd dat we de ruiten moesten afplakken zodat ze niet zouden breken.

'Dit is het kanon,' zegt Oscar terwijl hij naar zijn hoofdkussen wees. Hij toonde hoe de granaten in de lader werden geschoven en hoe het kruit erbij werd gedaan en hoe de kanonnier dan aan een touwtje trok nadat hij eerst luid had geroepen: 'Mond open, stop de oren dicht.'

'En jij bent gaan kijken,' zei ik.

'Met Marcel,' zei hij. 'Je zegt het toch niet tegen moeder,' zei hij vlug.

Ik schudde langzaam mijn hoofd. 'Nee,' zei ik, 'dat doe ik niet. Want anders stuurt moeder ons toch nog naar de schoolkolonie.'

'Wat? Wil ze ons naar de schoolkolonie sturen?'

'De meester is het komen vragen.'

'Nee toch.'

'Maar moeder wilde niet.'

'Oef,' deed Oscar. 'Ze zijn vandaag vertrokken.'

'Weet ik.'

'We kunnen toch niet meer mee.'

'Nee.'

'De koningin was er bij en ze kregen van haar allemaal een stuk chocolade.'

'Wil je dan toch mee?'

'Nee!' riep Oscar.

'St,' deed ik.

'Ik wil hier nooit weg,' zei Oscar. 'Zelfs niet als hier een bom valt.'

'O nee?'

'Ik ga toch direct naar de hemel.'

'?'

'Kinderen gaan altijd direct naar de hemel. En dan ben ik bij vader!' zei hij.

'Jij moet nog lang niet naar de hemel, hoor,' zei ik. Ik dacht aan Bette. Was ze nu in de hemel gelukkig?

'Maar als ik dan toch moet gaan, liever van een bom dan van gas,' zei hij alsof hij me niet gehoord had.

‘Wat voor onzin is dat?’ zei ik. ‘Je bent toch evengoed dood.’

‘Gas is gemener. Je sterft langzaam. Een bom is ineens.’

‘O.’

Het was intussen pikdonker in de kamer. Ik kon Oscar nog nauwelijks onderscheiden. Als ik wilde weten of hij er was moest ik naar hem tasten. Ik deed het niet. Want het was ineens zo stil. Er was plots niets. Wat was dat ‘niets’? Ik wilde het vasthouden. Maar dan scheurde de stilte. Een merel begon te fluiten, eerst laag en dan almaar hoger tot hij heel hoog uitkwam en zweeg. Dan besepte ik plots wat dat ‘niets’ was geweest: het gerommel van de kanonnen was opgehouden. De stilte had ons verrast.

‘Is het zo stil als je dood bent, Madeleine?’ vroeg Oscar.

‘Ik weet het niet, Oscar.’

We rolden naar elkaar toe in het putje van de matras. Hij kroop in een bolletje tegen me aan. Oscar kwam vast in de hemel. Maar ik niet. Ik kwam in de hel. In de hel waar de duivel woonde en het altijd brandde.

Ik wilde niet naar de hel. Ik wilde altijd hier in mijn bed blijven met Oscar dicht tegen me aan.

Oscar en ik kwamen thuis. De meester stond in onze keuken. Oscar en ik zagen alleen zijn rug. Moeder en tante Elodie keken naar het open deurgat dat wij vulden.

‘Oscar, Madeleine,’ zei moeder. Ze beet op haar bovenlip en haar ogen waren wijd opengesperd.

De meester draaide zich om, keek ons aan. ‘Meester Hector is dood.’

Stilte.

‘Een granaat,’ zei hij.

Het werd nog stiller.

‘Dood’ had onze woorden al op voorhand uiteengereten.

Voor het altaar stonden negen kisten, de vlag met de kleuren van ons land er overheen. Moeder, tante en ik zaten er vlakbij. Oscar en Marcel dienden de mis. Ze dienden het liefst een begrafenis voor soldaten, had Oscar me eens gezegd, die waren het mooist. Dit keer ging hij extra zijn best doen voor meester Hector.

De kerk zat vol: Mensen uit het dorp, gewonde soldaten uit het ziekenhuis op krukken en met zwachtels om hun hoofd en armen, een handvol gezonde soldaten. De dode soldaten hadden geen familie om naar hun begrafenis te komen. Maar alleen waren ze niet.

De pastoor noemde de namen van de gesneuvelden. Ik kende er geen een. Behalve die van meester Hector. De naam van één soldaat kende de pastoor ook niet. Die man was onbekend. Hadden ze het naamplaatje van die soldaat niet teruggevonden? Of hadden ze maar een stuk van hem gevonden zodat ze hem niet hadden herkend? Was die soldaat zonder naam dan wel iemand? Het antwoord kwam er meteen.

‘God herkent hem wel,’ zei de pastoor. ‘God kent iedereen.’

God was niet aan het front, hadden Leon en meester Hector gezegd. Hoe herkende Hij dan een soldaat die in stukken in de hemel kwam?

‘Laat ons tot God bidden voor de gesneuvelden,’ zegt de pastoor. ‘Bid voor de weduwen van de soldaten, voor hun kinderen die nu halve wezen zijn, voor hun verloofden,’ zei de pastoor. ‘Ze wonen in het bezet stuk van ons land. Sommigen onder hen zullen het overlijden van hun geliefde pas te weten komen als de oorlog gedaan was. Zij zullen in diepe rouw zijn. Dat ze veel steun mogen hebben van hun familie en vrienden.’

Lisa ging van niemand steun hebben want niemand wist dat ze van meester Hector hield. Ik keek strak naar de kist. Daar lag meester Hector in. Had hij nog altijd de foto van Lisa op zijn hart? Ze beschermt je, had moeder gezegd.

De foto had hem niet beschermd. Was het de schuld van de foto dat meester Hector dood was? Of was het mijn schuld omdat ik die brief niet aan Lisa had gegeven?

De gewonde soldaten en de gezonde soldaten brachten de dode soldaten een militaire groet. Een kleine stille groet want alleen voor officieren speelde er een muziekkapel.

‘In paradisum te deducant angeli,’ zong de pastoor. ‘in tuo adventu suscipiant martyres.’ Hij nam het wierookvat van Oscar over. De geur drong in mijn neus. Orgelmuziek vulde de kerk en mijn oren.

De mis was gedaan. Het klokgelui dreunde zwaar in mijn buik. Voor de ingang van de kerk stonden drie zwarte wagens. Drie keer drie kisten. Zwarte paarden trokken de zwarte wagens door de dreef naar het kerkhof. Niet naar het kerkhof rond onze kerk want daar was geen plaats meer. De doden gingen naar een nieuw kerkhof een eind verderop, daar waar vele soldaten dicht bij elkaar lagen.

De engelen brachten de gesneuvelden naar het paradijs en daar vingen de martelaren hen op, had de pastoor gezegd.

Meester Hector was nu in het paradijs bij Sint-Sebastiaan en de andere martelaren en heiligen en bij de soldaten die voor het vaderland gesneuveld waren. En ook bij vader en bij Bette.

Het paradijs, dat was toch de hemel?

Ik stond achteraan in de kerk.

Nee, biechten ging ik niet. Ik had alles al gebiecht de vorige keer. Wat kon ik nog meer zeggen? Mijn zonde was dezelfde, alleen was ze nog groter geworden nu meester Hector dood was. Hij was gestorven met mijn leugen. Hij dacht dat Lisa zijn brief had gekregen. Wist hij in de hemel dat ik hem had willen zeggen dat ik gelogen had maar dat ik vond dat het niet kon? Wist hij nu hij in de hemel was dat ik bezorgd was dat ik hem pijn ging doen door het te zeggen?

Nooit ging ik dat weten. Ik kwam nooit in de hemel. Ik ging recht naar de hel waar ik ging branden tussen de duivels.

Ik pakte naar mijn scapulier en keek naar het hemelsblauwe hoofd van Onze-Lieve-Vrouw. Het was nog het enige dat ik nog van haar kon zien. Want in de kerk was haar beeld weg. De bommen vielen nu heel dichtbij en daarom was Onze-Lieve-Vrouw samen met Sint-Sebastiaan en andere heiligen naar een veilige plek gebracht.

Moeder Maria, het spijt me zo, probeerde ik. Ik zal die brief na de oorlog aan Lisa geven.

Haar blauwe hoofd keek helemaal de andere richting uit.

Aan de andere kant van het dorp waren twee houten barakken opgetrokken. Ze dienden als nieuwe school. Vandaag ging ik er voor het eerst heen. De nieuwe school was veel te klein. Daarom gingen de jongens 's ochtends en de meisjes 's middags. Maar dan nog zaten er veel te veel kinderen in de klas. De groten moesten voor de kleinen moesten zorgen terwijl een nieuwe zuster, van wie ik de naam nog niet kende, orde probeerde te houden. We baden en we zongen liedjes. We leerden niets. De zuster zei ons wel wat we moesten doen als het gas kwam en dat was: het huis potdicht houden, kieren van ramen en deuren met natte vodden volstoppen en een natte vod voor onze neus houden. Binnenkort kregen we gasmaskers, zei de zuster en dan gingen we leren hoe we die moesten opzetten.

Ik wilde niet meer naar school. Als je zo oud was als ik kon je bij de nonnen niets meer leren. Dan moest je naar de kostschool zoals Rosalie, maar ik was de dochter van de meester niet. Je kon ook naar het college, maar dat was voor alleen jongens. Ik had moeder beloofd om hier naar school te gaan omdat zij dat aan de meester had beloofd. Zo maakte ze het goed dat ze Oscar en mij niet naar de schoolkolonie had gestuurd.

De schoolbarak stond aan de rand van het dorp. De weg er heen was lang veel langer dan die naar onze oude meisjesschool. Ik liep naar huis maar haastte me niet. Ik was eindelijk eens buiten. Onderweg zette ik nog een kleintje thuis af. Intussen liepen de andere kinderen een eind voorop. Ik bleef alleen achter.

In de verte lagen de weilanden van Het Walhof. Daar werden barakken voor de soldaten gebouwd: lange houten gebouwen met een middengang en aan weerszijden kooien met stapelbedden om in te slapen. De soldaten gingen het daar beter hebben dan in de stallen op boerderijen. Maar de mannen in de herberg zeiden dat in die barakken te weinig plaats was, dat de soldaten meteen met hun hoofd tegen het dak botsten en dat de houten wanden zo dun waren dat de wind door alle kieren en retsen blies.

Ik was bijna bij de bult van Angèle. Die was er niet meer. Daar stond nu een munitiefabriek. Op betonnen vloertjes voor de fabriek groeiden stapels met koppen van granaten. Al vlug werden de stapels weer kleiner want met een nieuwe spoorlijn werd de pasgemaakte munitie in wagentjes naar het front vervoerd.

Er stonden kinderen bij de fabriek, bij de plek waar vroeger niemand kwam. Ze wisten van niets, ze waren niet bang want het waren kinderen van vluchtelingen. Ze wisten niet dat de duivel hier, misschien, was geweest.

Was dit echt de bult van Angèle waar ik voor het eerst meester Hector en Lisa samen had gezien? Was dit de plek waar tante Elodie de duivel had gezien? Niets was hier nog hetzelfde! Alsof hier nooit iets was gebeurd en het altijd oorlog was geweest. Maar ik wist dat, als ik straks thuiskwam, ik de brief van meester Hector onder de jurk van Mie vond.

Ik kwam in de buurt van Het Walhof en zag Mathilde. Ze was nog ver af maar ik herkende haar aan haar hooimijt. Ik kon me omdraaien, weglopen van haar, doen wat ik mezelf had beloofd en haar nooit meer zien en nooit meer met haar praten. Maar ik deed het niet. Ik bleef maar staan kijken hoe ze dichterbij kwam klossend met haar klompen, ze kwam recht op me af.

Het was haar schuld dat ik die brief niet had afgegeven! Zij had hem van me afgepakt, opengescheurd, me laten lezen zodat ik wist wat ik niet moest weten en had dan gezegd: houd die brief! Zij joeg Oscar en zijn vrienden schrik aan met Bette op hen af te sturen! Mathilde was slecht. Het was allemaal haar schuld! Niet die van mij!

Ik dacht niet na. Mijn voeten kwamen plots vlot los van de grond. Ik liep naar haar toe. Ik stond al vlak voor haar neus.

‘Bette is dood!’ riep ik.

‘Bette,’ stamelde ze.

‘Je gaf toch niet om Bette. Het kan je niet schelen dat ze dood is!’

‘Maar.’

‘Je kunt me niet meer bang maken. Je kunt Oscar geen schrik meer aanjagen.’

‘Maar.’

‘Zwijg! Ik geloof je toch niet! Je moet me niet meer zeggen wat ik moet doen! Ik doe wat ik zelf wil.’

Ze zei niets. Ze deed niets. Ze kwam niet dichterbij. Ze spuugde niet, haar handen hingen slap langs haar lijf terwijl het snot uit haar neus liep. Ze keek me met grote ogen aan. Ik werd ijskoud. Wat had ik gezegd? Het aller allerergste!

Ze draaide zich om en liep langzaam weg.

Het was allemaal waar wat ik gezegd had. Maar had ik dat wel allemaal mogen zeggen? Ik kreeg plots spijt, heel veel spijt.

Eindelijk was het mijn beurt. Nog nooit had het wachten om te biechten zo lang geduurd.

‘Zegen mij vader want ik heb heel veel spijt,’ zei ik.

‘Dat is toch geen zonde!’

‘Euh.’

‘Wat is er gebeurd?’

‘Ik heb lelijke dingen gezegd.’

‘En daarom heb je spijt.’

‘Ja. Maar ik weet niet meer welke zonde ik begaan heb.’

‘Misschien helpt het als je het allemaal eens rustig vertelt.’

‘Ik ...’ Ik aarzelde.

‘Je moet niet,’ zei de aalmoezenier. ‘God weet toch alles.’

Ik slikte. Omdat de aalmoezenier dat zei wilde ik het net wel doen. ‘Ik heb een brief. Ik had beloofd die af te geven. Ik heb het niet gedaan.’

‘Waarom niet.’

‘Iemand zei me dat ik het niet moest doen. En daarna kon het niet meer.’

‘Dat is nog geen zonde.’

Ik zuchtte. ‘Hij is dood! Komt dat door die brief?’

‘Wat? Niemand gaat dood omdat jij een brief van hem hebt! Alleen God weet hoe alles is gegaan. Alleen God beslist over leven en dood.’

‘Ik gaf iemand er de schuld van dat ik die brief niet heb afgegeven. Ik zei lelijke dingen.’

‘Heb je er spijt van?’

‘Ja.’ Ik boog mijn hoofd.

‘Spijt,’ herhaalde de aalmoezenier. ‘Van lelijke dingen moet je spijt van hebben. Maar je klinkt meer alsof je bang bent.’

Ik rilde, ja ik was bang. ‘Ik ben slecht,’ zei ik. ‘Kom ik nu in de hel? Moet ik branden tussen de duivels?’

‘Ben je daar bang voor?’

‘Ja,’ zei ik zacht.

‘Kinderen komen niet in de hel. Maar jij bent bijna groot. Misschien kom je een tijdje in het vagevuur. Toch hoeft het zo ver niet te komen. Je moet berouw hebben, spijt omdat je gezondigd hebt. Je spijt moet oprecht zijn. Alleen spijt hebben omdat je bang bent om in de hel te komen is niet goed.’

Ik knikte. De aalmoezenier had het gezien.

‘Je hebt lelijke dingen gezegd,’ zei hij. ‘Kun je nog zeggen dat je het niet meende?’

‘Ja, vader,’ zei ik.

Het bleef stil aan de andere kant van het tussenschot. Ik wachtte op mijn boete.

‘Als boete moet je het weer goedmaken,’ zei de aalmoezenier.

Ik liep langs de lege plek van Onze-Lieve-Vrouw. Ik durfde zelfs mijn scapulier niet vast te nemen.

Mijn boete moest ik nog doen. Toch voelde ik me nu al zoveel lichter.

Ik stond in de gang. Moeder en tante waren in de keuken aan het praten. Ik luisterde.

‘We kunnen morgen na de hoogmis niet veel volk in de herberg verwachten,’ hoorde ik tante Elodie. ‘Iedereen gaat naar het feest voor de soldaten op Het Walhof kijken. De mensen zien het alsof het kermis is.’

‘Ja,’ zei moeder. Ze keek door het raam. De zon scheen vol en warm naar binnen. ‘Ze hebben geluk met het weer.’

‘De soldaten hebben een feest nodig,’ zei tante. ‘Het is beter dat dan ze zich zat drinken.’

‘De soldaten vervelen zich,’ zei moeder.

‘Het leger wil dat ze vrolijk worden,’ zei tante.

‘Vrolijk om te vechten,’ zei moeder nog tussen haar lippen.

Tante zweeg.

‘Vind je ook niet dat Madeleine de laatste tijd zo stil is,’ vroeg tante.

‘Ze wordt groot,’ zei moeder vlak.

Toen dat kindje geboren werd zei moeder dat ik meer zou begrijpen als ik groot was. Toch wilde ik dat ik haar dingen kon vragen of vertellen. Niet over wat Mathilde allemaal zei maar wel over meester Hector en Lisa. Maar dat kon niet, het hoorde niet. Ik durfde het ook nooit. Moeder ging toch niet antwoorden. Alleen aan de aalmoezenier had ik iets kunnen vertellen. Want die mocht het nooit aan iemand doorzeggen.

Moeder raadde dat er meer aan de hand was. Zelfs al kon ik haar niets vertellen, het voelde toch goed.

Het halve dorp ging naar het feest. Ik mocht gaan van moeder, ze ging zelf ook. Alleen tante bleef thuis. Ik mocht vooral gaan om Oscar in de gaten te houden en ervoor te zorgen dat hij op tijd naar huis kwam. Maar ik moest beloven om bij de kinderen uit de buurt blijven.

Het leek inderdaad kermis op de wei van Het Walhof. Overal was iets te zien. In de hoek van het weiland stonden twee groepen soldaten in twee kampen aan weerskanten van een lijn. Ze trokken aan een dik touw. Mensen riepen dat het ene of het andere kamp moest winnen. Wie ze precies aanmoedigden kon ik uit hun geroep niet opmaken. Ze schreeuwden vooral en ik kon moeilijk iets verstaan. Maar toen het ene kamp het andere over de lijn trok juichte iedereen.

Een eind verderop reden officieren een wedstrijd met paarden. Ik zag de officier die me af en toe een stuk chocolade gaf. Ik riep dat hij moest winnen. Hij won!

Elders lieten soldaten muilezels kunstjes doen. Ze reden twee aan twee, vooruit, achteruit, ze kruisten elkaar en maakten ingewikkelde figuren. Een moppentapper vertelde grappen die niemand begreep, maar iedereen lachte. Ik zag een clown die met opzet van zijn muilezel viel. Ik lachte!

Oscar had ik al lang uit het oog verloren.

Ik liep naar huis. Het was al laat want ik had lang naar Oscar gezocht maar hem niet gevonden. Ik hoopte dat hij al thuis was.

Er was geen volk meer buiten, iedereen zat binnen te eten. Het was zwoel en ik hoorde alleen insecten zoemen. Twee mannen waren nog bezig pas gemaaid graan op een kar aan het laden.

‘Hebben jullie hier een jongen gezien?’ vroeg ik.

Een van de mannen schudde zijn hoofd. Hij keek niet op van zijn werk. ‘Help je mee?’ vroeg hij.

‘Nee,’ zei ik. ‘Ik zoek mijn broer.’

‘De oogst moet binnen,’ zei de andere man. ‘Er komt onweer aan.’

Het was alsof ik die twee mannen op een warme zomerdag al eerder had beleefd, lang geleden, toen de oorlog er aan kwam maar nog niet zo dicht bij ons was.

‘Wat zullen we vannacht horen,’ zei de ene weer. Hij veegde het zweet van zijn voorhoofd. ‘Gedonder van het onweer of gedonder van de kanonnen?’ Hij wees naar de lucht waar dikke onweerswolken samenpakten.

‘Dat we de oorlog al even gewend zijn als de donder,’ zei de andere.

De mannen lachten kort.

Ik keek naar de donderkoppen die opbilden boven de lijn waar de hemel de aarde raakte.

Van dichtbij klonk een knal.

‘Daar krijgen ze maar niet genoeg van dat feest,’ zei de andere. Hij wees met zijn volle hooivork in de richting van Het Walhof.

Ik zocht verder.

De eerste druppels vielen, bijna was ik thuis. Zonder Oscar. Er holde iemand achter me aan. Ik draaide me om. Een man. Wat wilde hij van mij? Mijn hart sloeg een tel over. Hij duwde me opzij en deed voor ik het kon doen de herbergdeur open.

‘Zenobie, meekomen. Oscar ligt in het ziekenhuis. De pastoor heeft hem de laatste sacramenten toegediend.’

‘Nee!’ riep moeder. Haar ‘nee’ reikte tot ver buiten de gelagzaal. De stilte daarna leek voor altijd leeg.

‘Wat is er gebeurd?’ fluisterde tante.

‘Op Het Walhof lag een stapel obussen,’ zei de man. ‘Er was een soldaat die er regelmatig in snuffelde om er van alles mee te maken. Oscar was in de buurt. Een obus is ontploft. Die soldaat is dood, Oscar gewond.’

Roodgezicht, flitste het door mijn hoofd

Tante legde haar hand op de arm van moeder. Ze leek weer een tikje ronder. ‘Zenobie, Ik ga met je mee.’

Samen liepen we naar buiten. De regen in.

We liepen door de gang van de jongensschool. De klassen van vroeger waren ziekenzalen geworden. De deuren stonden open: geur van oorlog doordrenkt met die van medicijnen. Heldere lakens, bleke gezichten en witte zwachtels rond armen, benen en hoofden lichtten vanuit het donker op.

Een man in een lange witte jas liep naar ons toe. ‘U bent de moeder van de jongen die deze avond binnenkwam?’

‘Ja,’ zei tante Elodie in de plaats van moeder.

‘Uw zoon heeft veel bloed verloren,’ zei hij. ‘We dachten dat we hem kwijt waren. Hij is zijn linkeroog en twee vingers van zijn linkerhand kwijt. Als hij de eerste dagen doorkomt blijft hij leven.’

Het hoofd van moeder knikte, haar ogen zochten Oscar.

‘U mag maar even bij hem.’ De dokter wees naar de hoek van de zaal.

In de hoek van de zaal lag iemand die we niet kenden. De helft van een hoofd en een linkerhand in een verband, de helft van een stil wit gezicht. Moeder ging naast het bed staan. Ze legde haar hand op de hand zonder verband. De nagels hadden de zwarte randjes van de nagels van Oscar. Moeder aaide zijn haren. Oscar trilde met zijn ooglid, maar deed zijn ene oog niet open.

‘Hij slaapt,’ zei de dokter. ‘Kom morgenochtend terug. Dan weten we meer.’

We liepen weer de gang in. Pas nu merkte ik dat we kletsnat waren. Het water droop van moeders gezicht, het lekte van de lintjes van de muts van tante, het kriebelde langs mijn neus.

‘Ik had hem naar de schoolkolonie moeten sturen,’ zei moeder.

‘Ach,’ zei tante Elodie. ‘Nu zijn jullie tenminste nog samen.’

Tante sloeg een arm om moeder en moeder sloeg haar armen om mij heen. Ik sloeg mijn armen om haar en voelde ook de armen van tante. In onze armen voelden we dat Oscar bij ons was. In onze armen voelde ik dat alles waar ik mee zat en nooit kon vragen veilig was. Toch voor de tijd dat ik in onze armen zat.

Tante maakte zich los. Onze omhelzing viel uit elkaar.

‘We vertrouwen op God’ zei tante. ‘We kunnen alleen maar bidden. We gaan naar de kerk, Zenobie.’ Ze haalde haar Paternoster al boven.

We staken de speelplaats over. Onze klompen schepten het water uit de plassen op. Bij de schoolpoort stond Mathilde. Ze stond daar maar te staan. Wat deed ze daar? Wachtte ze op iets? Had ze me gezien? Haar donkere ogen leken die van mij te vangen. Mijn ogen vluchtten de andere kant op. Ach, ze kon met niets. Met moeder en tante bij me was ik toch veilig?

‘Waarom staat Mathilde van Lomme daar?’ fluisterde tante toen we helemaal langs haar waren gelopen.

Vroeg ze het aan mij? Vroeg ze het aan moeder? Ze wachtte niet op een antwoord. Ik kon haar ook geen antwoord geven.

Moeder en tante liepen de kerk binnen, naar de zijkant, naar het altaar van Onze-Lieve-Vrouw die er niet meer was. Ze knielden, ik deed als zij. Ze bogen hun hoofden, ik deed als zij. Zij baden, ik niet. Ik kon het niet.

Waarom stond Mathilde bij de schoolpoort? Wist ze dat Oscar in het ziekenhuis lag? Had ze iets met het ongeluk te maken? Had ze Oscar iets aangedaan omdat ik haar had uitgescholden?

Was het mijn schuld dat Oscar dat ongeluk was tegengekomen? Dat kon ik nooit goedmaken! Zelfs als ik nu naar haar toe ging en zei dat het me speet was het toch te laat.

Of kon ik Oscar daar dan toch mee redden?

De leegte van de kerk werd plots heel overweldigend. God was hier niet, voelde ik. Niet meer. Daarom kon ik niet bidden.

Wie was God eigenlijk. Hoe zag Hij er uit? Niemand wist het want niemand had hem ooit gezien. Zag Hij er uit zoals een mens er uitzag? Zoals op de prenten van zuster Hortense, een lieve man met een baard? Of was God iemand die ik me nooit kon voorstellen?

We vertrouwen op God.

Konden we wel op God vertrouwen? Waarom liet Hij toe dat Oscar gewond raakte? Waarom liet Hij zo veel kwaad gebeuren? Waarom was Hij was zo wreed?

Bestond Hij wel? Leon geloofde het maar half. Kon het dat Hij niet bestond? Dat durfde ik bijna niet te geloven.

We baden altijd tot God als we iets niet begrepen of iets niet konden. Maar Hij antwoordde nooit. Ik kon Hem zelfs niet vragen of het mijn schuld was dat Oscar gewond was.

God, dat was alles wat ik niet begreep en niet kon. God, dat was alles waar ik machteloos in was!

Ik kroop diep onder de dekens in het putje in de matras. Oscar was daar heel erg niet.

Ik huilde, ik huilde, ik huilde ... ik huilde.

Oscar bleef slapen. Twee dagen lang.

De derde dag zat hij overeind in bed.

‘God zij dank.’ Moeder keek naar de hemel toen een verpleegster zei dat hij beter was. Ik keek met haar mee.

‘Volgende week komt hij me weer sigaretten brengen.’ zei de soldaat die naast hem lag.

‘Oscar?’ Moeder keek hem streng aan.

‘Ik doe soms boodschappen voor de soldaten,’ zei hij zacht. ‘We mogen hier binnen van de verpleegsters als we vlug en stil zijn.’

‘Hij doet het goed,’ zei de soldaat. ‘Ik kan Oscar niet missen en Oscar mij niet.’ Hij wreef veelbetekenend met zijn duim over zijn wijsvinger.

Moeder trok haar mond in alle richtingen. Ze wist niet of haar lippen breed moesten gaan of eerder naar voren tuiten.

‘Oscar,’ zei ze nu heel wat zachter. Ze beet op haar lip. ‘Heb je pijn?’

‘Het verband jeukt,’ zei Oscar en met zijn goede hand ging hij naar de zwachtel rond zijn oog dat er niet meer was.

‘Mag niet,’ zei moeder hees. Haar stem aarzelde tussen een traan en een lach. ‘Breng je morgen mijn soldatenboekje mee?’ vroeg Oscar. ‘Ik heb hier nieuwe vrienden gemaakt en wil alles opschrijven.’

Moeder knikte.

‘Mag Marcel ook langskomen?’ vroeg hij. Marcel was al naar huis toen het ongeluk gebeurde.

‘Ik vraag het aan de dokter,’ zei moeder.

Plots ging er een golf door de zaal. De soldaten keken allemaal tegelijk naar buiten. Ze kropen uit hun bed, sommige met krukken, andere op hun eigen benen. Ze strompelden naar buiten. Halve mannen: lege broekspijpen, lege mouwen, de helft van een gezicht.

‘Germaine komt zingen,’ zei de soldaat die naast Oscar lag.

Germaine! Germaine van Mathilde!

De soldaat naast Oscar bleef liggen. Oscar boog zich naar moeder toe: ‘Hij heeft geen benen meer,’ zei hij zacht.

‘O,’ deed moeder.

‘Ik heb meer geluk, ik ben alleen twee vingers kwijt,’ zei Oscar.

Ik zag moeder slikken. Oscar zei niet dat hij maar een oog meer had. Maar het andere lachte.

‘Ik was bijna dood, zei de dokter,’ zei hij. ‘Maar ik heb het niet gevoeld.’

‘Oscar toch.’ Moeder slikte.

De speelplaats stroomde vol. Ik zocht Mathilde maar tot mijn opluchting zag ik haar niet. Germaine ging op een stoel staan. Het werd heel stil. Germaine begon te zingen. Ze wiegde met haar heupen en zwaaide haar donkere bos naar achteren. Ze hield haar hoofd schuin alsof ze zonder woorden wilde zeggen: mannen kijk naar mij. De soldaten keken naar Germaine, hun ogen zochten haar en wilden haar vangen. Ik kreeg er warm van in mijn buik.

Germaine, die meer deed dan zingen.

Ik zag moeder naar Germaine kijken. Ze kneep haar mond dicht. ‘’t Is tijd dat je hier weg bent, Oscar,’ zei ze. Maar Oscar bleef kijken. Hij besepte niet dat hij dit niet mocht zien

Germaine, die op de mannen ging liggen.

De soldaten hebben Germaine nodig,’ zei de soldaat zonder benen.

Moeder knikte. Maar ze keek nadrukkelijk niet meer naar buiten. Ik durfde ook niet meer te kijken.

‘Kom, Madeleine, wij zijn weg. Deze avond komen we terug, Oscar.’

Ik liep achter haar aan de zaal uit, keek door het raam en zag Mathilde in de hoek van de speelplaats staan. Ik verstijfde. Toch liepen mijn benen achter moeder aan. Op het eind van de gang draaide ze zich om. ‘Ik moet vlug naar huis, Madeleine. Straks gaat de herberg open. Haal jij nog de eieren op uit het kippenhok?’

‘Ja moeder,’ zei ik. Ik bleef staan terwijl zij zich weg haastte. Ik moest hier blijven. Tot Mathilde weg was.

Germaine legde haar hand in haar nek, duwde haar buik naar voren en begon een volgend lied. Mathilde bleef staan. Ze keek naar Germaine. Stond ze daarom hier? Om naar Germaine te kijken? Misschien had ze helemaal niets met Oscar te maken. Ik hoefde nog niet meteen naar haar toe te gaan om te zeggen dat het me speet wat ik van Bette had gezegd. Ik liep haar vroeg of laat wel tegen het lijf en dan kon ik het nog altijd zeggen.

‘Je broertje heeft geluk gehad,’ hoorde ik een stem achter mijn rug. Daar stond de verpleegster van daarnet. ‘Dat meisje daar,’ ze wees naar Mathilde, ‘heeft onmiddellijk na het ongeluk bij de soldaten hulp gehaald. Zij hebben hem meteen naar hier gebracht. Anders had hij het niet overleefd.’

Van onder haar witte kap keken vriendelijke ogen me aan.

‘Scheelt er iets?’ vroeg de verpleegster.

‘Nee,’ zei ik. Pas dan besepte ik dat ik haar aanstaarde. Ik keek vlug de andere kant op en zag dat Germaine van haar stoel sprong. De mannen draaiden zich om en strompelden de naar binnen. Met mijn ogen hield ik de hooimijt van Mathilde vast.

Ik liep dwars over de speelplaats, recht naar Mathilde.

‘Ik had het niet mogen zeggen’ zei ik. ‘Dat van Bette.’ Meer kon ik niet zeggen. Ik had alles al gezegd. Ik wilde doorlopen, nee weghollen, want ik wilde het antwoord van Mathilde niet horen. Maar ik kon niet weg zonder halve mannen omver te lopen.

‘Het was waar,’ zei ze.

‘?’

‘Het was allemaal waar. Ze waren bang van Bette,’ zei ze.

‘Wie?’ piepte ik.

‘De jongens die mij en Bette altijd uitscholden en spuugden en stenen gooiden. Ze waren bang van Bette. Als ik Bette op hen af stuurde liepen ze weg. Dan lieten ze ons met rust.’

Ik kreeg het steenkoud van binnen.

Loog ze? Ik dacht het niet. Had Oscar gelogen? Of had hij niet alles gezegd?

‘Goed van mij, niet?’ Ze gromde. Het was een tevreden grom.

‘Gaf jij dan echt niet om Bette?’ vroeg ik. Het was er uit voor ik het wist.

Ze haalde haar schouders op. ‘Bette besepte het toch niet. Ik moest haar achteraf alleen maar weer rustig krijgen.’

De angst van de geslagen hond.

Ze kwam dichterbij. ‘Wat zou jij anders gedaan hebben?’

Daar wilde ik zelfs niet aan denken. Ik zette een pas achteruit.

‘Maar jij liep nooit weg,’ zei ze terwijl ze nog dichterbij kwam. ‘Jij was niet bang van Bette.’

Ik slikte.

‘Jij luisterde,’ zei ze zacht. Veel te zacht. Bijna lief. Of nee, eerder vals.

Ik slikte en slikte, maar echt doorslikken kon ik niet. Wat wilde ze zeggen? Wilde ze weer ‘wij’ zijn? Ja, ik had geluisterd, ik had geluisterd naar alles wat ze me vertelde. Maar als Mathilde iets zei werd het altijd vuil. Terwijl het vaak net mooi was.

Ik begon haar te ruiken. Ik moest het weten voor haar geur me de adem afsneed. ‘Hielp je daarom Oscar? Omdat ik luisterde?’

‘Oscar.’ Ze spooog. ‘Ik was daar. Ik wist niet eens wie daar was. Ik wist niet dat iemand zo stom kon zijn om met obussen te spelen. Ik ben naar de soldaten gelopen omdat ik gezien had dat er gewonden of doden waren. Ik dacht dat het soldaten waren.’

Ik knikte.

‘Je denkt toch niet dat het me kan schelen dat het je broertje was.’ Ze spooog weer. ‘Voor mij was hij evengoed dood.’

Alle bloed trok uit mijn hoofd weg. Ik stond hier niet!

‘Heb je gezien hoe ons Germaine zong?’ Ze legde haar hand in haar nek en duwde haar buik naar voren.

Ik keek weer of ik vluchten. Meer en meer mannen hompelden naar binnen. De weg was bijna vrij.

‘Heb je gezien hoe de mannen naar haar luisteren?’ ging ze verder. ‘Ze zijn zo lief voor haar. Je moet ze alleen de baas kunnen, zegt ons Germaine. Als te opdringerig worden dan geef je ze een stomp in hun kruis. Ze wil me leren hoe dat moet. Want straks mag ik met haar mee doen.’

Germaine zou niet de eerste zijn die een kind van een soldaat kreeg.

Ze haalde de scapulier van Lisa uit en grijnsde. ‘Heb jij de brief nog?’

Mijn hoofd knikte zonder dat ik het wilde.

‘Meester Hector is dood,’ zei ze. Ze keek me strak aan. Haar kwade blik priemde door me heen.

Ik rende weg, verder en verder tot ik ver genoeg was. Toen pakte ik mijn scapulier, sloeg een kruisteken en zei: ‘God zij gezegend, vandaag is het vrijdag.’

Katrien Vandewoude

Mijn grootvader

Mijn grootvader was soldaat tijdens de Eerste Wereldoorlog. Het huis van mijn grootouders ademde herinneringen. Er kwam regelmatig een vriend uit zijn soldatentijd op bezoek. Er hing een prent aan de muur van koning Albert I als soldaat-koning. Er werd gefluisterd dat grootvader oud-strijder was. Dat woord alleen al sprak tot mijn verbeelding. Maar er werd vooral veel over gezwegen. Ik was nog klein, ik had zeker nog niet de jaren van verstand bereikt, toen ik grootvader vroeg: ‘Heb jij in de oorlog veel mensen doodgeschoten?’ Het was een vraag die je niet stelt, maar in mijn kinderlijke onschuld had ik het toch gedaan. Hoe lang het ook geleden is, ik herinner me nu nog altijd hoe mijn grootvader, die vaak met een kwinkslag antwoordde, zweeg. Zo hard zweeg dat ik er nu nog ongemakkelijk van word. Toen mijn grootvader overleed kreeg hij de vlag met de Belgische driekleur over zijn kist. Hij was echt soldaat geweest, besepte ik toen.

Jaren later kwam ik te weten dat mijn grootvader niet in een gevechtseenheid zat, maar bij de genie was. Hij was gelegerd bij het sluizencomplex in Nieuwpoort ‘De Ganzenpoot’ genoemd. De sluizen werden regelmatig door de Duitsers kapotgeschoten. Grootvader en zijn vriend moesten ‘s nacht tot bij de sluis varen om die te herstellen. Een gevaarlijk werk vanwege de beschietingen en vooral ook omdat geen van de twee kon zwemmen.

Veel materiële herinneringen aan grootvaders leven als soldaat zijn later jammer genoeg verloren gegaan. Nog wat foto’s, wat briefwisseling, zijn naamplaatje van toen hij soldaat was heb ik nog. Ik wilde graag weten wat hij had meegemaakt en hoe het in die tijd was. Ik ben beginnen zoeken, heb boeken gelezen, dagboeken uitgeplozen, plaatsen bezocht waar ‘het’ allemaal gebeurd is. Er is meer materiaal over die periode te vinden dan een mens ooit aankan. Na een tijd groeide er een verhaal in mijn hoofd, langzaam, heel langzaam. Het ging niet meer over mijn grootvader, maar over mensen die ik al lezende was tegengekomen en verder groeiden in mijn verbeelding.

De Eerste Wereldoorlog

Op 4 augustus 1914 vielen de Duitsers het oosten van België binnen. Voordien had het tussen de Europese landen al flink gerommeld. Maar dat er oorlog aankwam kon niemand zich voorstellen. Van schrik sloegen duizenden mensen op de vlucht naar Nederland, Frankrijk, Engeland of het westen van België. De vijand rukte almaar verder op. Eind oktober werden de sluizen bij de monding van de IJzer opgezet. De zee kwam binnen en het land liep onder water. Voor de Duitsers was er geen doorkomen meer aan. Het kleine stukje België achter de IJzer in de Westhoek bleef vrij. Daar groeven de legers zich in. Gedurende vier jaren vochten ze voor telkens maar een paar honderden meter modder winst of verlies. Op 11 november 1918 werden de wapens neergelegd.

Het verhaal van Madeleine speelt zich af in dat kleine stukje België dat niet bezet werd. Het was ook daar dat mijn grootvader woonde.

De boeken die ik las

DE BRUYNE, Inge, *We zullen ze krijgen! Brancardiers aan het IJzerfront. 1914-1918*, Davidsfonds, Leuven, 2007

DELBECKE, Johan e.a., *Kinderen in de Eerste Wereldoorlog*, Lannoo, 2000

GESQUIERE, Jozef, *Veurne tijdens de wereldoorlog, 1914-1918. Dagboek van Jozef Gesquière*, ingeleid en van aantekeningen voorzien door G. Gyselen en J. Hindryckx, in: Bijdragen tot de geschiedenis van West-Vlaanderen uitgegeven door het Genootschap voor Geschiedenis 'Société 'Emulation' te Brugge, 1979

UREEL, Lut, *Ben jij dat kind geweest?*, De Klaproos, Veurne, 1993

UREEL, Lut, *De kleine mens in de Grote Oorlog*, Lannoo, Tielt, 1984

VAN WALLEGHEM, A., *De oorlog te Dickebusch en Omstreken door A. Van Wallegem* uitgegeven door Jozef Geldolf in: Bijdragen tot de geschiedenis van West-Vlaanderen uitgegeven door het Genootschap voor *Geschiedenis* 'Société 'Emulation' te Brugge, dl. I 1964, dl. II 1965, dl. III 1967

VERMEIREN, Jef, *Belevenissen van een frontsoldaat, 1914-1918*, Davidsfonds, Leuven, 2009

VERMEULEN, Edward, *Trimards*, Lannoo, 1922

WACKENIER, Willem, *Alveringem in de Grote Oorlog*, De Klaproos, Brugge, 2006

Ik las er nog veel meer boeken maar uit die van dit lijstje haalde ik de meeste informatie voor het verhaal.

Foto cover: uit het archief van mijn grootvader.